

Husmorskolen som gikk i vasken?

En historisk studie av husmorskolenes utvikling og avvikling i Norge

Amaya Emilie Hall

Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

60 studiepoeng

Våren 2023

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistisk fakultet

© Amaya Emilie Hall

2023

Husmorskolen som gikk i vasken?

En historisk studie av husmorskolenes utvikling og avvikling i Norge

<https://www.duo.uio.no>

Forord

Jeg vil først og fremst takke min veileder Eirinn Larsen. Tusen takk for god støtte og oppfølging gjennom hele masterprosessen. Tusen takk for faglige råd og uvurderlig veiledning. Tusen takk for tiden og energien du har brukt på å hjelpe meg med å utvikle denne oppgaven, selv fra «down under». Tusen takk for at du har utfordret meg. Tusen takk Eirinn!

Deretter fortjener Nasjonalbiblioteket en takk for den fantastiske digitaliseringen de har gjort. En takk skal også rettes til Stortinget for deres digitale arkiv. Og en takk til Statistisk sentralbyrå for digitalisert statistikk. Takk til UiO for fem flotte år med forelesninger og seminarer, og ikke minst dyktige undervisere. Takk til Hilde Sandvik for at jeg fikk ringe deg å spørre om tolkning av statistikk. Takk til Finn Erhard Johannessen for å ha servert meg tittelen på et sølvfat.

Videre vil jeg takke min samboer Ola, som har korrekturlest og gitt meg verdifulle tilbakemeldinger. Takk for at du har vært en god støtte gjennom hele prosessen, og i perioder fungert som en husmor. Jeg vil også takke mamsen og papsen for gode pauser og roadtrips. Takk til Ragni for faglige samtaler og råd.

Til slutt vil jeg takke de fantastiske menneskene på lesesalen for mye latter og glede, selv i en stressende periode (shout-out til «Mean Girls»-mine og skrivebord-naboen min). Og takk til alle studievenner og venner utenom studiet. Takk for pauser, rusleturer, lunsjer, konserter, fester, hytteturer, reiser, praksisperioder, pandemi-tid og mye mer. Generelt – takk for fem fine år <3

Amaya Emilie Hall
Oslo, 2023

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker husmorskolenes etablering, utvikling og avvikling i Norge fra siste halvdel av 1800-tallet og frem til 1990 gjennom et langtidsperspektiv. Husmorskolen ble opprettet som et grep for å få kvinnene med i moderniseringen av norsk jordbruk på 1800-tallet. På samme måte som landbrukets menn hadde utdanning til sine arbeidsområder, skulle kvinner få utdanning til sitt område. Gjennom både offentlige og private initiativ spredte husstellundervisningen seg til byene. Gjennom årene utviklet husmorrollen seg, og ble i større grad ansett som en profesjon og yrkesidentitet. Husmorskolen startet altså som et moderniseringsprosjekt og statusprosjekt. Menn og kvinner hadde ulike, men komplementære roller. Husmoren skulle få anerkjennelse og respekt for det arbeidet hun gjorde i hjemmet, med hus og med barn.

1950-årene, som gjerne omtales som husmødrenes gullalder i norsk historie, var også et tiår preget av skolereformplaner. Dette ville komme til å utfordre husmorskolen som skulle utdanne husmødre. I tillegg utviklet tankene om kjønn og kjønnsroller seg. Husmorskolen skulle ikke lenger kun være for fremtidige husmødre, men også fungere som grunnutdanning for andre utdanninger og yrker. Det ble lagt store planer om et nytt videregående skoleverk, der husmorskolen skulle smeltes sammen med andre yrkesskoler og gymnas, til ett skoleslag med ulike linjer. I 1974 kom loven om videregående opplæring, som skulle tre i kraft tre år senere, og med det ble husmorskolen avviklet som et eget skoleslag. De ulike husmorskolenes ulike løsninger, og håndterte loven på ulikt vis. Felles for de fleste var at de holdt på det tradisjonelle. Men i 1990 var det stopp på husstellundervisning etter tidligere mønstre. Likevel ble deler av kunnskapsinnholdet skoleslaget hadde forvaltet ivarettatt og videreført i andre fagfelt.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
Tidligere forskning.....	2
Teoretiske perspektiv	8
Kilder og metode.....	10
Oppbygging av oppgaven	12
Kapittel 2: Fra jordbruksprosjekt til utdanning for alle kvinner	14
Opprinnelig et moderniseringsprosjekt for norsk landbruk	15
Husstellopplæringens innmarsj i byene	20
Staten tar større ansvar.....	23
Husmorskolenes bygges ut.....	28
Fra stagnasjon til ny fremgang under Arbeiderpartiet	31
Konklusjon.....	33
Kapittel 3: Husmortid, enhetsskole og nye premisser for husmorskolen	35
Husmødrenes arbeidsplass var i hjemmet.....	36
En gullalder for husmorskolen?	38
Husmorskolen under utdanningspolitiske øyne	42
Husmorskolen som fagskole i husstell.....	43
Nye planer for fremtiden.....	48
Husmorskolens plass i ny skolevisjon	49
Endret studie-, arbeid- og husstelltilbøyelighet	52
Konklusjon.....	56
Kapittel 4: Loven om videregående opplæring som kroken på døra?	58
Vekst inn på 70-tallet	58
Nye planer for norsk utdanning, igjen	62
Husstellutdanningen – prøveprosjektets byrde	65
Husstellfaget på vandring	69
Endelig læreplan til husmorskolen.....	73
Tro til husmorskoletradisjonen	75
Tradisjon og fornyelse hånd i hånd.....	78
Kroken på døra?	80

Konklusjon.....	83
Kapittel 5: Konklusjon.....	84
Kilde- og litteraturliste.....	90

Tabeller

Tabell 1. Søker- og elevtall til husmorskoler på 1950-tallet.....	39
Tabell 2. Antall jenter uteksaminert i et utvalg av videregående skoler.....	40
Tabell 3. Antall kvinnelige elever i et utvalg videregående skoler.....	53
Tabell 4. Søker- og elevtall til fagskoler i husstell på 1960-tallet.....	54
Tabell 5. Søker- og elevtall til fagskoler i husstell fra 1965 til 1973.....	59
Tabell 6. Antall elever i studieretning husholdningsfag på 1980-tallet.....	81

Kapittel 1: Innledning

I over 100 år ble husmorskoler som utdanningsinstitusjon bygd opp, reformert og formalisert. Men på bare 5 år forsvant dette skoleslaget. Husmorskolenes historie startet med den første husmorskolens opprettelse i 1865 som et grep for å få gårdskvinnene med i moderniseringen av norsk jordbruk.¹ Ikke lenge etter ble det opprettet flere slike skoler med formål om å gi kvinner opplæring i praktiske ferdigheter og kunnskaper til det som var deres plass i landbruket. Landbrukets fremtidige menn hadde alt undervisning, og kvinner skulle ha samme mulighet til opplæring på sitt felt. Kvinnens rolle i hjemmet og produksjonslivet viste seg å ikke bare være viktig for det enkelte hjem, men også på nasjonalt nivå. Husstellopplæringen ble med dette fort en del av et større samfunns- og moderniseringsprosjekt som hørte til siste del av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet.

Med årene kom også synet på husmorsrollen til å endre seg, og ble mer sett på som en egen profesjon og yrkesidentitet. Menn og kvinner fikk derfor ulike, men komplementære roller og oppgaver, som skulle verdsettes likt.² Husmoren skulle altså få anerkjennelse og respekt for det arbeidet hun gjorde i hjemmet, med stell av hus og barn. Sett med dagens øyne er det derimot lett å betrakte husmorskolenes som lite progressive, samt tenke at disse skolene videreførte en opprettholdelse av kjønnsforskjeller; at de lenket kvinner til kjøkkenbenken. Derimot var etableringen av husmorskolenes ansett som progressivt. Husmorskolenes var på mange måter et moderniseringsprosjekt; et profesjonaliseringsprosjekt og et statusprosjekt.

1950-tallet blir ofte omtalt som husmødrenes gullalder i norsk historie, men tiåret var også preget av reformplaner for det norske skolesystemet som skulle komme til å utfordre skolene som utdannet husmødre. Arbeiderpartiet, som satt med makten i store deler av etterkrigstiden, rettet sitt politiske fokus mot skole og utvikling. Det norske skolesystemet skulle moderniseres, spesielt var det grunnskolen som ble blinkskiven for reformiveren med niårig grunnskole som erstatning for den tidligere klassesdelte skolen. Samtidig oppstod det nye tanker og idéer om kjønn og kjønnsroller, noe som også kom til å påvirke husmorskolenes som tidligere hadde vært forbeholdt kvinner.³ De nye tankene om kjønn utfordret nemlig den tradisjonelle oppfatningen

¹ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 15–16.

² Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 149.

³ Hagemann, «Kjøkkenet som samfunnsprosjekt».

av kvinner som husmødre, og førte til at husmorskolenes rolle og målsettinger ble revurdert. Husstellskolene skulle ikke bare være for fremtidige husmødre, men også fungere som en grunnutdanning for andre yrker og utdanninger. På slutten av 1960-tallet ble det lagt store planer for en samordning av de videregående skolene, der husmorskolene skulle med. I 1976 kom vedtaket som endret det hele, og husmorskolene ble raskt avviklet. Et kunnskapsfelt som det hadde tatt over 100 år å bygge opp, var i 1980-årene blitt borte som institusjon. Hvordan kunne dette skje?

Denne oppgaven har som formål å undersøke husmorskolenes etablering og utvikling for å bringe større forståelse for hvordan og hvorfor skoleslaget forsvant nesten like fort som det oppsto hundre år før. For å forklare dette er det nødvendig å undersøke historien bak disse skolene, fra deres opprettelse på 1800-tallet til deres avvikling og etterspill i 1980-årene, i lys av dette skoleslagets egen historie, norsk utdanningshistorie og den mer generelle samfunnsutviklingen. Hvorfor ble husmorskolene opprettet? Hvem hadde ansvaret for driften av dem, og endret det seg over tid? Og endelig, hvordan og hvorfor forsvant dette skoleslaget ved inngangen til 1980-tallet? Dette er spørsmålene oppgaven søker å besvare.

Tidligere forskning

Det er skrevet lite historiefaglig litteratur om husmorskoler i Norge, i de få tilfellene handler det spesielt om etableringen og den første tiden rundt 1900.⁴ Kun ett av disse bidragene skriver direkte om dette skoleslagets senere avvikling. Jo Tenfjords bok *Arbeid for Norges hjem: Statens lærerskole i husstell, Stabekk, 1909–1959* ble utgitt i 1959 og kom dermed ut før skoleslaget forsvant. Det er altså ett hull i historieforskningen på dette området. Et unntak er derimot historiker Gerd Fuglerud sin bok *Husstellskolenes historie i Norge* fra 1980 som ble utgitt i samarbeid med Norske Kvinners Nasjonalråd.

Fuglerud deler husmorskolenes historie inn i to hoveddeler, der første del omhandler etableringen og den tidlige utviklingen av husmorskolene sett i sammenheng med jordbruksutviklingen i Norge. Fuglerud forklarer skolene som et forsøk på å løse problemene innen landbruksnæringen.⁵ I andre del ser Fuglerud på skolene i lys av utdanningspolitikken som hadde som mål å samordne det norske skoletilbudet, og som til slutt med loven om videregående skoler

⁴ Se for eksempel: Henriette Wenche Nissen, *De første tiltak til offentlig veiledning i hus- og matstell i Norge 1762–1877* (1965); Nærheim og Hasuns, *Landbruksundervisningen i Norge gjennom hundre år* (1926).

⁵ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 148.

som tredde i kraft fra 1976, innpasset husmorskolene som linje i den nye videregående skolen, sammen med tidligere gymnas og yrkesskoler. Fuglerud forklarer avviklingen av husmorskolene med reorganisering av skoleinstitusjonene. Historikeren forfekter statens rolle i utviklingen av husmorskolene, og vektlegger i liten grad de sosiale forholdene i Norge eller internasjonalt. Til slutt hevder Fuglerud at husmorskolene slik de tradisjonelt har vært oppfattet var på vei ut av skolebildet med innpassingen av skoleslaget i det nye videregående skoleverket.⁶ Men denne boken ble utgitt året etter at skolene måtte innordne seg etter loven, og forteller derfor ikke om hvordan husmorskolene håndterte denne loven.

Inntil Fugleruds bok kom ut var Tenfjords bidrag det som best beskrev hovedtrekkene i utviklingen av husstelloplæringen i Norge. Boken ble utgitt av Landbruksdepartementet i 1959, og var et 50-års jubileumsskrift for Statens lærerskole i husstell, som ble opprettet i 1909 for å utdanne husstellfaglige lærerkrefter. Boken er derfor hovedsakelig en institusjonshistorie om Statens lærerinneskole som tar for seg planleggingen, opprettingen og utviklingen av skolen fra den første tiden og frem til 1959. Men den inneholder også et forskningsarbeid om den generelle fremveksten av husstelloplæring ettersom det var nært knyttet til utviklingen av lærerinneskolen i husstell.

Det finnes også en del litteratur om de enkelte husmorskolene, som i mange tilfeller har fått skrevet sine egne institusjonshistorier. På Nasjonalbibliotekets sider ligger det omtrent femti ulike jubileumbøker om de tidligere husmorskolene som tar for seg de ulike enkelthistoriene. Blant dem finner vi *Risum gjennom 100 år*, *Mork 85 år* og *Fra kurs til kompetanse. Namdal husmorskole*.⁷ Disse bøkene inneholder ofte tilbakeblikk til hvordan livet var på de ulike husmorskolene. Dette blir gjerne fremvist gjennom intervjuer med tidligere elever og lærere, og historiske bilder. Bøkene mangler altså ofte et analytisk blikk, men gir fortsatt god innsikt i skolens historie og virke.

Husmorskoler var ikke et særnorsk fenomen, og det er derfor også skrevet internasjonal litteratur om tematikken. De amerikanske historikerne Sarah Stage og Virginia B. Vincenti skrev i 1997 boken *Rethinking Home Economics. Women and the History of a Profession*. Boken er bygd opp av ulike essays skrevet av både kvinnelige økonomer og historikere. Gjennom disse

⁶ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 150.

⁷ Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år* (1999); Nordbye, *Mork 85 år* (2004); Groven, *Fra kurs til kompetanse. Namdal husmorskole* (1992).

analyseres «home economics» som best kan oversettes til husstell, og betydningen det fikk for kvinners utdanning og likestilling i USA. Stage og Vincenti undersøker hvordan husstellfaget både ble påvirket av og tilpasset seg ulike historiske hendelser, som blant annet den store depresjonen på 1930-tallet, andre verdenskrig og kvinners frigjøringsbevegelse på 1960- og 1970-tallet. Sentralt i boken står profesjonaliseringsperspektivet. Boken peker på motstanden kvinner møtte og strategien de brukte for å oppnå legitimitet gjennom feltets utvikling på 1900-tallet. Videre fremhever Stage og Vincenti at de går forbi det å se på hvorvidt husstellfaget hjalp eller hemmet kvinners posisjon, til å heller spørre hvordan og hvorfor det utviklet seg slik det gjorde, og hva man kan lære av suksessen og fiaskoene til disse pionerkvinnene innen profesjonen.⁸

Husmorskolene er også omtalt i og diskutert som del av feltet utdanningshistorie. Det finnes mye forskningslitteratur om skoler og utdanningsinstitusjoners utvikling i Norge.⁹ Samtidig står det gjerne lite spesifikt om dette skoleslaget i disse verkene, noe som i seg selv er ganske interessant. Selv om husmorskoler gikk under kategorien yrkesskoler, er de altså ofte blitt utelatt av historikere som er opptatt av yrkesutdanning og praktisk utdanning. Det illustrerer at husmorskolene langt vanskeligere er blitt sett som yrkesskoler på linje med andre yrkesskoler, og derfor gjerne er falt utenfor norske utdanningshistorikers interesseområde.

Utdanningshistorikere som har vært opptatt av reformer har dominert i feltet utdanningshistorie, og det er også her vi finner litt om husmorskolene. Historiker Ivar Bjørndal gir for eksempel i boken *Videregående opplæring i 800 år – med hovedvekt på tiden etter 1950* utgitt i 2005 et overblikk over historien til den videregående opplæringen i Norge fra middelalderen og frem til 2005, inkludert husmorskolen. Bjørndal ser på denne utviklingen gjennom et reformperspektiv, og fokuserer hovedsakelig på skoleslagets etablering. Men han ser også på omdannelsen fra husmorskoler til fagskoler i husstell, og hevder at den gamle husmorskoletradisjonen var over med overgangen fra husmorskole til fagskole i husstell.¹⁰

Også historiker Alfred Oftedal Telhaug har i boken *Norsk skoleutvikling etter 1945* fra 1994 gjort en omfattende studie som undersøker utviklingen av det norske skolesystemet etter andre verdenskrig. Denne boken tar for seg utviklingen av hele skolesystemet, ikke bare den videregående skolen slik som Bjørndal. Telhaug går ikke inn på de bestemte skoleslagene, men ser på

⁸ Stage og Vincenti, *Rethinking Home Economics*, 4.

⁹ Se for eksempel: Liv Kari Bondevik Tønnessen, *Norsk utdanningshistorie. En innføring* (1995); Harald Thuen, *Den norske skolen: Utdanningssystemets historie* (2017).

¹⁰ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 115.

skolesystemet som en helhet. Boken belyser ulike aspekter av den norske skoleutviklingen i perioden fra 1945 til 1994, og analyserer endringene i politikk, organisering, og samfunn, med vekt på de politiske og sosiale prosessene som påvirket utviklingen av skolen. En av disse er likestillingsprosessen. Telhaug argumenterer for at utviklingen av utdanningssystemet fra etter andre verdenskrig gikk mot større likestilling mellom kjønnene i den norske skolen.¹¹

Tidligere forskning om kvinner og likestilling er også viktig for å gi innblikk i de sosiale og samfunnsmessige tendensene i Norge under tiden denne oppgaven søker å favne. På dette området finnes det mye litteratur, og ikke minst sentrale kvinnehistorikere som Ida Blom, Gro Hagemann, Kari Melby og Hege Roll-Hansen, for å nevne noen få.¹² Ettersom husmorskolene i største delen av sin levetid eksplisitt var beregnet for kvinner, er tidligere forskning på kvinnenes rolle og kjønnsroller gjennom historien viktig for å forstå utviklingen til husmorskolene.

I antologien *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, som opprinnelig var utgitt i 1999, deretter i 2005 og sist i 2020, har historiker Gro Hagemann skrevet om perioden 1800 til 1900. Hagemann undersøker overgangen fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi. Spesielt relevant for min oppgave er det Hagemann skriver om at kvinnenes ansvarsområder ble innskrenket som en konsekvens av det store hamskiftet, men at kvinnene ikke fikk mindre å gjøre av den grunn, bare endrede arbeidsoppgaver.¹³ Videre undersøker Hagemann hvordan husstellet ble en del av den offentlige debatten. Dette var en følge av ny vitenskapelig kunnskap om sammenhengen mellom kvaliteten av kvinners hus- og matstell og en sunn befolkning. Hvilket som resulterte i behov for husstelloplæring.¹⁴

Historiker Kari Melby har i de første utgavene i antologien tatt for seg perioden 1900 til 1950 og i siste utgave frem til 1960. Melby gir en oversikt over de sosiale, økonomiske og politiske forholdene knyttet til husmorrollen. Hun drøfter blant annet hva som har formet det norske samfunnet, og hvordan disse endringene har formet kvinners levemåte og muligheter. For min oppgave har det vært spesielt viktig å se på det Melby skriver om profesjonaliseringen av husmoren som begynte i mellomkrigstiden, men som fortsatte på full styrke etter andre

¹¹ Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 302–303.

¹² Se for eksempel: Anna-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad, *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet (2010)*; Ida Blom «kvinnen – et likeverdig menneske?» I Stemningsen mfl. *Norges kulturhistorie*, vol 5 (1980); Live Brekke, *Om feminisme. En presentasjon av problemstillinger og perspektiver* (1974). Gro Hagemann, *Kjønn og industrialisering* (1994); Charlotte Koren, *Kvinnenes rolle i norsk økonomi* (2012).

¹³ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 256.

¹⁴ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 250.

verdenskrig.¹⁵ I tillegg til den rollen kvinner hadde i utbyggelsen av velferdsstaten, som trolig fikk konsekvenser for husmorskolen.¹⁶

Det har også vært relevant å se på historiker Ida Blom sin del fra 2005-utgaven, «Brudd og kontinuitet. Fra 1950 mot årtusenskiftet». Der tar Blom blant annet opp endringer i utdannings-systemet og arbeidsmarkedet med søkelys på kjønn. I tillegg til hvordan husarbeidet har endret seg, spesielt med tanke på teknologiske fremskritt. Hun ser også på endringer i normer knyttet til kjønn og husarbeid, der far fikk en voksende rolle i husarbeidet. Blom skriver også om frivillige organisasjoners arbeid for politiske endringer i 1950- og 1960-årene. Til tross for at 1950- og 1960- årene i etterkant har blitt kalt husmorens gyldne tid, peker Blom på at det også var en tid med en rekke tegn som varslet endring.¹⁷

Historiker Hege Roll-Hansen har som nytt tilskudd i 2020-utgaven av *Med kjønnsperspektivet på norsk historie* overtatt for Blom. Roll-Hansen undersøker perioden fra 1960-tallet og frem til 2020, og bringer inn et nytt perspektiv. Eksempelvis har Roll-Hansen i større grad enn Blom vektlagt utdanning, og hun undersøker spesielt enhetsskolens tilknytning til likestilling.¹⁸ Roll-Hansen skriver at skolering i kvinnelige ferdigheter var i tråd med husmor-ideologien på 1950- og 1960- tallet, men at likestilling mellom kjønn ble et ideal som fikk stor oppslutning i løpet av 1960-tallet. Dermed falt idéen om et eget skoleslag for jenter i større grad bort.¹⁹ I tillegg ser hun på hvordan arbeidsliv og velferdsstatens institusjoner påvirket kjønnsrollene til kvinner og menn. I tråd med velferdsstatens vekst, vokste behovet for arbeidskraft. Roll-Hansen skriver at en del av velferdsstatens vekst kan forstås som at deler av kvinners arbeidsoppgaver ble flyttet ut av den ubetalte private sfæren til en organisert og betalt sfære.²⁰ Et felles trekk for alle historikerne er bruken av et moderniseringsperspektiv for å forklare utviklingen.

Gro Hagemann har også gjort viktig forskning på husstellområdet i artikkelen «Kjøkkenet som samfunnsprosjekt» i *Tidsskrift for kjønnsforskning* fra 2011, der hun undersøker mellomkrigstidens rasjonaliseringstendenser, kunnskapsutvikling og Arbeiderpartiets kjønnspolitikk med utgangspunkt i kjøkkenet. I tillegg har hun sammen med Hege Roll-Hansen redigert boken

¹⁵ Melby, «Arbeid og forsørgelse», 365.

¹⁶ Melby, «Kvinnens sosialpolitikk», 387.

¹⁷ Blom, «Offentlig makt – arenaer og representasjon», 367.

¹⁸ Roll-Hansen, «Kunnskapssamfunnet», 480.

¹⁹ Roll-Hansen, «Kunnskapssamfunnet», 482.

²⁰ Roll-Hansen, «Økonomi, arbeid og forsørgelse», 458.

Twentieth-century housewives fra 2004, som undersøker hvordan husstell, og i forlengelse husmoren, har blitt tolket politisk, kulturelt og økonomisk. I kapitlet «Housewife and citizen? Gender politics in the post-war era» undersøker Hagemann hvordan etterkrigstidens feministiske agenda forsvant i 1950-årene til fordel for husmorpolitikken. Til slutt forsøker hun å se det i sammenheng med det internasjonale klimaet.²¹ Hege Roll-Hansen viser i kapitlet «Categories negotiated: Gender struggle over the Norwegian census» hvordan kjønnsforutsetninger har påvirket registreringen av kvinners arbeid i folketellingene, altså hvordan et kjønn bilde av familien og kvinners roller la premisset for statistikkens tolkning av befolkningen.²² Dette har også blitt tematisert i Roll-Hansens doktoravhandling fra 2012 *Arbeid og forsørgelse*. Der undersøker hun blant annet hvilken betydning kjønn har hatt for klassifiseringen i statistikken, og hvordan husarbeid ble forstått – som arbeid eller forsørgelse.

Også boken *Norsk Likestillingshistorie 1814–2013* av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen gir omfattende fremstilling av likestillingskampen i Norge gjennom de siste to hundre årene. Boken gir en historisk analyse av likestillingsarbeidet og likestillingspolitikken, og ser på hvordan disse har utviklet seg over tid. Det er spesielt to kapitler som er relevante i boken, som er skrevet av kjønnsforsker Hilde Danielsen. I kapitlet «Den kjønnsdelte arbeidsdagen» ser Danielsen på husmor- og forsørgersystemets vekst og fall, der husmoren og forsørgeren ble skapt politisk og kulturelt i det store hamskiftet.²³ Mennene tok lønnsarbeid utenfor hjemmet, mens kvinnen arbeidet i hjemmet, som husmor. Videre ser Danielsen på utviklingen som skjedde fra 1950-tallet, hvor husmor-ideologien mistet sin «glans», og kvinner tredde inn i flere yrkesgrupper.²⁴ I tillegg redegjør Danielsen for hvordan husmor-idealet endret seg, og flere kvinner utdannet seg vekk fra husmor-tilværelsen. I kapitlet «Det lange 70-tallet» diskuterer Danielsen hvordan disse endringene kom til uttrykk i utdanning, arbeidsliv og politikk. I det lå også idéen om at kvinner og menn skulle ha de samme mulighetene til å delta i familielivet og samfunnslivet, noe som med tid skulle komme til å skape store endringer i organiseringen av folks hverdag.²⁵ Dette kapitlet sier altså mye om de sosiale og politiske endringene som skjedde knyttet til kvinnekjønn og kjønnsroller, og er derfor relevant for min oppgave.

²¹ Hagemann, «Housewife and citizen?», 47–48.

²² Roll-Hansen, «Categories negotiated», 251.

²³ Danielsen «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 228.

²⁴ Danielsen «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 253.

²⁵ Danielsen, «Det lange 70-tallet», 277.

Teoretiske perspektiv

Denne oppgaven omfatter et tidsspenn på over 100 år som har vært preget av både endringer og stabilitet, der nye elementer har blitt introdusert samtidig som tradisjoner har blitt ivaretatt. Gjennom et bredere perspektiv kan man forstå endringene som over lengre tid har vært under utvikling. For denne oppgaven har jeg derfor overordnet benyttet meg av et kontinuitet- og endringsperspektiv for å undersøke husmorskolenes etablering, utvikling og avvikling. Jeg har tatt inspirasjon fra den franske historikeren Fernand Braudel, og brukt hans tredelte tidsperspektiv som et analytisk hjelpemiddel. Braudel deler historisk tid inn i enkelthendelser (*événements*), konjunkturer (*conjunctures*) og langvarige strukturer (*la longue durée*). Sistnevnte forklarer Braudel som overgripende strukturer der endringene foregår svært langsomt, det favner altså de lange og stabile prosessene som har utviklet seg over århundre eller til og med årtusener. Dette inkluderer miljøendringer og kulturelle endringer, normer og verdier, samt kjønnsroller og -ideal. Det andre nivået som Braudel kaller konjunkturer, foregår gjerne over én eller flere generasjoner, og kan for eksempel være teknologiske endringer eller et generasjonsskifter som også kan bringe endringer i synet på kjønn og kjønnsforskjeller. Det siste nivået er kortvarige endringer som kan ha en umiddelbar påvirkning. Dette kan for eksempel være pest, krig eller politiske endringer. Ifølge Braudel påvirker disse tre tidsnivåene hverandre, og de virker samtidig.²⁶

Gjennom denne tilnærmingen plasserer jeg enkelthendelser inn i et lengre perspektiv, og konsekvensene ses i sammenheng med de sakteendrende prosessene. Kjønn og kjønnsroller, så vel som utdanning og utdanningsinstitusjoner, er normer og institusjoner som endrer seg langsomt. Å undersøke husmorskolenes avvikling fordrer derfor et lengre tidsperspektiv enn hva som gjerne benyttes i mye historiefaglig forskning. Boken *History Manifesto*, skrevet av historikerne Jo Guldi og David Armitage i 2014, er inspirert av Braudels begrep *longue durée*, og kritiserer tapet av dette langtidsperspektivet, som siden 1970-årene har blitt erstattet med historisk forskning som er konsentrert rundt en kort tidsperiode.²⁷ Guldi og Armitage argumenterer for at langtidsperspektivet er historikernes fortrinn. Dette er fordi et slikt perspektiv tillater historikere å se sammenhenger og mønstre man mister ved å kun se på et tiår, altså som ikke er tydelige i kortere tidsperioder. Til tross for dette har kortere tidsperspektiv tatt over for det

²⁶ Braudel, *On history*, overs. Matthews.

²⁷ Guldi og Armitage, *The History Manifesto*, 48.

lengre narrativet. Derfor oppfordrer Guldi og Armitage historikere til å igjen ta i bruk et langt perspektiv.²⁸

Jeg undersøker altså husmorskolenes lange linjer, deres utvikling over tid, og hvordan ulike faktorer har påvirket denne utviklingen frem til den kortvarige avviklingen. Husmorskolene ble opprettet i Norge fra 1860-årene som en del av et større profesjonaliseringsprosjekt for kvinner. Gjennom et kontinuitet- og endringsperspektiv undersøker jeg hvordan husmorskolene utviklet seg fra å være et jordbruksprosjekt til å bli anerkjent som viktige institusjoner for utdanning av kvinner uavhengig av klasse og næring, og videre hvordan det ble utfordret av en økende reform av norsk skole som skulle gi kvinner og menn fra forskjellige samfunnslag likere muligheter. Kontinuitet handler om trekk som har vedvart over lengre tid, men innad i det finnes det fornyelser. Det er altså ikke nødvendigvis stillestående, men utvikles sakte over lang tid, som for eksempel tradisjoner. Gjennom dette perspektivet ser jeg på hvordan skolene har utviklet seg, fornyet og endret seg, og blitt påvirket av sosiale og politiske prosesser over kortere og lengre tid.

I tillegg har jeg kombinert andre perspektiver, og spesielt har jeg bygget på perspektivene som den tidligere litteraturen har forfektet. Jeg har i likhet med Fuglerud benyttet meg mye av et system-og-lov-perspektiv, men for å forklare hvordan stortingsforhandlinger og vedtak påvirket husmorskolene er det nødvendig å også ta inn andre perspektiver. I likhet med Blom og Melby har jeg brukt et moderniseringsperspektiv, for å se disse skolene og utviklingen i lys av en bredere samfunnsendring og som ikke minst var knyttet til kvinnenes endrede identitet, rolle og utdanningsønsker. Jeg har også benyttet et profesjonaliseringsperspektiv, slik som Danielsen, for å undersøke hvordan husmorrollen ble profesjonalisert for deretter å bli utkonkurrert som profesjon på 1970-tallet. I tillegg har et blikk for skole og utdanning gitt viktig innsikt. I likhet med Bjørndal forklarer jeg mye av husmorskolenes endringer ut ifra reformeringen av skole-systemet i Norge. Jeg er opptatt av ansvarsendring, statens ansvar og skolepolitikk, men som Telhaug forsøker jeg å knytte utviklingen av skolen med endringene i samfunnet.

For å kunne kaste lys over oppgavens problemstilling er det nødvendig å tilstrebe en perspektivrik tilnærming. En rekke faktorer har spilt inn i utviklingen – og den senere avviklingen – av husmorskolene.

²⁸ Guldi og Armitage, *The History Manifesto*, 85.

Kilder og metode

Oppgaven bygger på et variert kildemateriale. Viktige primærkilder er statlige meldinger, -innstillinger, -proposisjoner, -tilrådninger og -forhandlinger omhandlende husmorskoler fra siste halvdel av 1800-tallet og frem til 1990-tallet. Stortingsforhandlingene har jeg funnet digitalt på Nasjonalbibliotekets nettside. De resterende statlige dokumentene er hentet fra det digitale saksarkivet til Stortinget. Disse dokumentene gir innblikk i politiske prioriteringer, debatter og beslutninger. Kildene inneholder både normative og beskrivende innslag. Normative kilder, som sier noe om hvordan ting burde være, men ikke hvordan det faktisk var slik som proposisjoner og vedtak, har vært nyttige for å si noe om endringer av tankesett og nye idealer, eksempelvis for kvinnerollen. De beskrivende kildene har vært nyttige for å skaffe informasjon og forståelse om husmorskolesaken.

Spesielt stortingsmeldinger som representerer regjeringens syn på en sak og gir informasjon om deres politikk og planer, er brukt for å få innblikk i regjeringens prioritering av husmorskolenene, samt politiske mål og strategier for dette skoleslaget. Stortingsmeldingene forteller blant annet hvilken rolle det var tenkt at staten skulle ha i dette skoleslaget, og hvilket departement det var tenkt at de skulle plasseres under. I proposisjonene, som er forslag til nye eller endrede vedtak som regjeringen sender Stortinget, har det blitt lagt frem en oppsummerende historikk om husmorskolenene. Disse gir et bilde av husmorskolenes opprettelse og utvikling fra et statlig perspektiv. I tillegg inneholder de en oversikt over hvor mange husmorskoler det var, hvem som drev disse skolene og hvor mange elever skolene hadde. Tilrådninger, som utarbeides av Stortingets komitéer når de skal behandle en sak eller en proposisjon og gir en anbefaling av hvordan Stortinget bør stemme, har vært viktige for å få inntrykk av de ulike meningene om husmorskolesaken. Innstillinger, som er utarbeidet av Stortingets komitéer etter at de har behandlet en sak eller proposisjon, har gitt en samlet oppsummering av komitéens vurderinger og anbefalinger for husmorskolesaken. I tillegg har stortingsforhandlingene, altså debattene og diskusjonene i Stortinget i forbindelse med behandlingene av de overnevnte, vært viktige kilder til ulike partiers og politikeres argumenter og standpunkter når det gjelder husmorskolenes utvikling og avvikling. Stortingsforhandlingene har gitt inntrykk av hva representantene anså som viktig i lys av utviklingen i samfunnslivet, men fordi disse dokumentene representerer en bestemt politisk posisjon, har det vært nødvendig å analysere dem kritisk. De gir ikke et

fullstendig bilde, og det har derfor vært viktig å supplere med andre typer kilder og informasjon, samt sette dem inn i sine historiske kontekster.

I denne oppgaven har jeg også benyttet meg av utdanningsstatistikk fra statistiske årbøker utgitt av Statistisk sentralbyrå (SSB). Disse kildene har gitt informasjon om hvor mange husmorskoler det fantes, hvor mange halvårs- og helårskurs det ble holdt, hvilke husmorskoler det var, hvem som drev husmorskolene, og i hvilke fylker disse lå. I tillegg har de fortalt hvor mange jenter og gutter som søkte på slike skoler, hvor mange som ble tatt opp, og hvor mange som ble uteksaminert. Kildene har også formidlet hvor mange elever inndelt etter kjønn som søkte og ble tatt opp til andre videregående skoleslag. Sistnevnte har jeg brukt for å sammenligne husmorskolenes søke- og elevtall med andre videregående skoler for å se hvor populært skoleslaget var i forhold til andre skoler. Disse tallverdiene har jeg ordnet inn i en tabell. Dette har jeg gjort for 1950- og 1960-tallet, for å sammenligne og peke på en utvikling og endring. Her har jeg valgt å kun fremvise annethvert år for å unngå at det fremstår som uoversiktlig. Søker- og elevtallet til husmorskolene har jeg ordnet inn i en tidsserie i form av et stolpediagram. Dette har jeg benyttet fordi jeg ikke har tilgang på verdiene for alle årene, og ved å bruke et stolpediagram påvirker ikke mangel på tallverdier fremvisningen slik et punkt- eller linjediagram ville gjort. Ifølge historiker Knut Kjeldstadli får man da et inntak til å se på utvikling og forandring over tid.²⁹ I min tidsserie har jeg tatt for meg omtrent fem eller ti år av gangen for å vise utviklingen. Dette har jeg gjort for 1950-, 1960- og de første årene av 1970-tallet.

Jeg har også benyttet meg av aviser som kilder, digitalisert og tilgjengeliggjort av Nasjonalbiblioteket. I avisene har jeg fått informasjon om planlagte opprettelser av husmorskoler og eventuelle tilkomster av det, hvem som har stått bak initiativet til opprettelsen, og hva formålet med opprettelsen av skolene var. Det er spesielt lokalaviser jeg har brukt for å finne ut om enkelte husmorskoler, med informasjon om blant annet hvilke linjer skolene tilbydde, hvilke planer det var for skolene og intervjuer med rektorer og lærere.

For å undersøke hva som skjedde med husmorskolene etter loven om videregående opplæring ble innført i siste halvdel av 1970-tallet, har rapporter fra forsøksvirksomheten vært en viktig kilde. Disse rapportene har vært tilgjengelig digitalt på Nasjonalbibliotekets nettsider. Rapportene har blant annet gitt informasjon om hvor det ble planlagt å gjennomføre prøveprosjekt,

²⁹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var*, 300.

hvilke erfaringer de høstet, hva som var utfordrende i prosjektene, forsøk med ulike læreplaner, og hvilke fagkombinasjoner og skolestrukturer som ble testet. Disse kildene har gitt innblikk i endringen av husmorskolenes organisering og kunnskapsinnhold. Endelig har jubileumbøker utgitt av husmorskoler som *Risum gjennom 100 år*, *Mork 85 år*, *Liejordet videregående skole 1916–1991* og *Fra kurs til kompetanse. Namdal husmorskole* vært viktige beskrivende kilder som også har gitt innsyn i hvordan de ulike husmorskolene håndterte loven som kom i 1974.³⁰

Oppbygging av oppgaven

Oppgaven har en tredelt struktur. I tillegg til innledning og avslutning, inneholder den tre hovedkapitler. I kapittel 2 diskuterer jeg opprettelsen av de første husmorskolene i lys av det politiske målet om å modernisere norsk landbruk. Jeg undersøker hvorfor husmorskolene ble ansett som landbruksanliggende, og hvilke forsøk – og med hvilket resultat – det ble gjort for å utvide skolenes anvendelsesområder. Kapitlet handler altså om husmorskolenes utvikling fra å være et jordbruksprosjekt i siste halvdel av 1800-tallet, til å bli et skoleslag tiltenk alle husholdninger frem til etter andre verdenskrig. Fra å være skoler myntet på jenter i landbruksnæringen, med formålet om å utdanne dyktige husmødre eller husholderske for landhusholdningen, ble husmorskolene en skole myntet på alle unge kvinner. Med dette økte antallet husmorskoler i Norge, mens eierskapet varierte mellom kommunalt, fylkeskommunalt, privat – og statlig.

I kapittel 3 undersøker jeg hvordan reformer og endringer i det norske utdanningssystemet etter andre verdenskrig utfordret og delvis endret husmorskolene. Spesielt innføringen av enhetsskolen, som skulle gi lik utdanning til alle barn uavhengig av geografi og sosial bakgrunn, var viktig. Samtidig kom Arbeiderpartistaten, som stod for etterkrigstidens skolereformer, til å innføre tiltak for å fremme og oppvurdere husmoryrket, blant annet gjennom politikk, utdanning og massemedia. Også dette skulle komme til å påvirke husmorskolenes videre utvikling. Søkerfellene økte, og behovet for flere elevplasser meldte seg.

I kapittel 4 analyserer jeg husmorskolenes møte med innføringen av videregående skoler fra starten av 1970-tallet. Spørsmålene jeg stiller i dette kapitlet er om husmorskolene kom seg gjennom reformen som en levedyktig videregående skole. Hva som falt bort, og hva som eventuelt var igjen av dette kunnskapsfeltet. Og hvordan husmorskolene som stolte og tradisjonsrike

³⁰ Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år* (1999); Nordbye, *Mork 85 år* (2004); Haug og Malmer, *Liejordet videregående skole 1916 – 1991* (1991); Groven, *Fra kurs til kompetanse. Namdal husmorskole* (1992).

institusjoner reagerte på disse endringene og utviklet seg frem til 1990-tallet. I kapittel 5 vender jeg tilbake til oppgavens hovedspørsmål om hvordan og hvorfor husmorskolene forsvant i løpet av fem år, ved inngangen til 1980-tallet.

Kapittel 2: Fra jordbruksprosjekt til utdanning for alle kvinner

I Fellesprogrammet fra 1945 het det at «hele skolevesenet må samordnes så alle de enkelte ledd fra grunnskolen til den høyeste undervisningen går naturlig over i hverandre enten det gjelder praktiske eller boklige skolereformer».³¹ Med dette ble tanken om et enhetlig skolesystem, og den senere enhetsskolen født, i sterk kontrast til hvordan det norske skolesystemet var bygget opp. Før krigen bestod det norske skoleverket av mange forskjellige skoleslag alt etter hvor i landet en bodde, i by eller bygde, hvilke sosiale klasser en tilhørte og ikke minst ens kjønn. Til sammen kom dette til å bestemme ikke bare hva en lærte, men også muligheten til å ta en videre utdanning utover obligatorisk folkeskole. Med andre verdenskrig og den tyske okkupasjonen av Norge fikk norske menn og kvinner en felles erfaring. Tanker som samhold og solidaritet fikk ny betydning, noe som ikke minst påvirket etterkrigstidens skolepolitikk.

I 1947 ble Samordningsnemnda opprettet med mandat til å rydde opp i skoleslagene og samordne det norske skoleverket. Nemnda gikk hardt inn for å samle flest mulig skoleslag under samme administrative ledelse i Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD). Dette kom delvis til å påvirke husmorskolenes videre utvikling. Mens dette skoleslaget opprinnelig ble etablert av og styrt under Landbruksdepartementet, bragte etterkrigsårene med seg nye tanker og måter å organisere utdanningen på. Ifølge Samordningsnemnda kunne det ikke være noe annen grunn enn tradisjon for at husmorskolene ble ansett som et landbruksanliggende, og det ble stilt spørsmål om ikke husmorskolene burde flyttes over til KUD.³² Landbruksdepartementet skulle derimot motsette seg dette forslaget med den begrunnelse at «størstedelen av landets befolkning er knyttet til jordbruket, og at det er opplæringen av de fremtidige husmødre på landsbygden som har vært hovedoppgaven for vår husstellundervisning».³³ Likevel konkluderte Samordningsnemnda med at husmorskolene ikke kunne sies å ha en naturlig tilknytting til landbruket og at KUD burde være den sentraladministrative ledelsen for husmorskolene. I 1959 ble dette iverksatt og administreringen av husmorskolene, det såkalte Husstellkontoret, ble overført fra Landbruksdepartementet til Kirke- og undervisningsdepartementet.

Hva var bakgrunnen for at husmorskoler ble ansett som et landbruksanliggende? Hvilke forsøk ble gjort for å utvide skolenes anvendelsesområde? Og hva var statens rolle i dette? Dette er

³¹ Norgeshistorie, «Fellesprogrammet».

³² Kirke- og undervisningsdepartementet, «Tilråding VIII», 7.

³³ Kirke- og undervisningsdepartementet, «Tilråding VIII», 22.

spørsmål jeg vil søke å belyse i dette kapitlet med bakgrunn i analyser av eksisterende litteratur om både husmorskolene og det øvrige skolesystemet i Norge med blick for husmorskolenes eierskap og innhold. I tillegg til statens økende interesse i dette kunnskapsområdet, fra begynnelsen av 1900-tallet og frem til andre verdenskrig, som et skoleslag – og et kunnskapsfelt – som var myntet på kvinner alene.

Opprinnelig et moderniseringsprosjekt for norsk landbruk

Opprettelsen og fremveksten av husmorskoler var knyttet til den sentrale plassen kvinner hadde i jordbruket og bondeøkonomien, samt endringene som følge av moderniseringen av landbruket. På 1800-tallet var jordbruket den viktigste næringsveien i Norge. Ifølge historiker Jo Tenfjord var hele 80,4 % av befolkningen i 1801 tilknyttet jordbruk, fedrift eller skogbruk.³⁴ Arbeidsoppgavene på gårdene var svært kjønnsdelte, der kvinner og menn hadde ulike ansvarsområder, og det ble ofte sett på som taktløst å blande seg inn i den andres område.³⁵ Husdyrstell og melkestall var ansett som kvinnearbeid, i tillegg hadde kvinnene ansvar for matstellet og husstellet i hjemmet, så vel som omsorgen for barna og de gamle.³⁶ Kvinnenes kunnskaper og erfaringer om husstell og arbeidsmetoder var svært tradisjonsbaserte, og gikk gjerne i arv gjennom flere generasjoner fra mødre til døtre. Mennene hadde stort sett ansvaret for fiske, skogsarbeid og det hardere jordarbeidet. Men når mennene var bortreist, hvilket mange var i perioder, var det kvinnene som fikk ansvaret for gårdsdriften, i tillegg til sine egne arbeidsoppgaver.³⁷

Utover 1800-tallet ble det iverksatt reformer i norsk jordbruk. Blant annet ble landbruksskoler for menn opprettet, dette var skoler som underviste fremtidige gårdbrukere i hvordan de kunne implementere ny viten og nye metoder i arbeidet med jord og husdyr. Bak dette moderniseringsprosjektet stod først embetsmenn, men rollen ble så overtatt av amtsformannskapene, det vil si fylkestingene. Da disse landbruksskolene hadde vært i drift en stund, ble det tydelig at endringer som gikk inn i kvinnenens ansvarsområde, som husdyrstell og melking var vanskelig å få gjennomført hvis ikke også gårdskonene kom med i moderniseringsprosjektet.³⁸ Overgangen til mer intensiv melkeproduksjon for salg var spesielt viktig for at kvinnene ble dratt med i moderniseringen av norsk landbruk. Dette var fordi kvinnene hadde ansvaret for fjøset,

³⁴ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 19.

³⁵ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 19–20.

³⁶ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 240.

³⁷ Larsen, «Næringsfrihet som likestilling», 89–90.

³⁸ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 15.

som utgjorde mye av inntekten til gårdene.³⁹ Overgangen fra selvforsyning til salgsproduksjon nødvendiggjorde med andre ord en omlegging av både kvinners og menns arbeidsområder.

De første til å komme med en løsning på utfordringen med å få gårdskonene med på moderniseringen av norsk landbruk, var Minna Wetlesen som i 1865, sammen med sin mann Fredrik Wetlesen opprettet den første husmorskolen i Norge på Abildsø i Østre Aker.⁴⁰ Skolen fikk navnet Abildsø husholdningsskole. Dette var en privatskole med tilknytning til Det Kongelige Selskab for Norges Vel, som var et viktig organ i jordbrukspolitikken på 1800-tallet. Selskapet arbeidet for å fremme norsk jordbruk i samsvar med ny viten og nye metoder.⁴¹ Skolen til Minna Wetlesen var opprettet for unge jenter av bondestanden, med formål om å «gi dem en kristen oppdragelse, vænne dem til flid og tarvelighet og saavidt mulig at søke lykken i en tro opfyldelse av sine huslige plikter».⁴² Kurset var ettårig, men med mulighet til å fortsette et ekstra halvt år.

Skolens undervisning var lagt opp etter modell fra landbruksskolen for menn med praktisk undervisning, men var rettet mot kvinners plass og oppgaver i landhusholdningen i form av matstell, hagestell, melkestell og lignende. I tillegg kom undervisningen i allmenne skolefag som tegning, sang, norsk, historie, regning og geografi.⁴³ Historiker Gerd Fuglerud har vist at denne skolen representerte noe nytt, samtidig som den hadde likhetstrekk med eldre former for husstelloplæring. Forskjellen var at undervisningen tok sted i formelle utdanningsinstitusjoner. Tidligere hadde det vært vanlig at unge jenter og fremtidige bondekoner tok tjeneste på embetsgårder, men forbruket og livsstilene på slike gårder var sjeldent overførbare til vanlige husholdninger.⁴⁴ Wetlesens skole ble derfor en støpeform for de fremtidige husmorskolene.

Det var ikke bare på grunn av moderniseringen av jordbruket at kravet om husstelloplæring vokste frem. Fra midten av 1800-tallet ble «kvinne-stellet» kritisert fra flere hold.⁴⁵ Først fra legehøld, med ny medisinsk vitenskap ble det tydelig at samfunnets sunnhet på mange måter var avhengig av kvinnene. Den nye kunnskapen om sammenhengen mellom sykdom og levestandard var en av grunnene til at det ble opprettet lokale sunnhetskommisjoner i 1850-årene.

³⁹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 19–20.

⁴⁰ Hasund og Nesheim, *Landbruksundervisningen*, 395.

⁴¹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 15.

⁴² St.prp. nr. 69 (1908), 1.

⁴³ St.prp. nr. 69 (1908), 1.

⁴⁴ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 18.

⁴⁵ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 12.

Disse kommisjonene var ofte ledet av distriktsleger som ifølge historiker Gro Hagemann ikke hadde en høy vurdering av kvinnenes tradisjonelle kunnskaper.⁴⁶ At husmødrene fikk økt kunnskap om husstell og matstell ble derfor en viktig agenda i samfunnet, og del av et større folkeopplysningsprosjekt.⁴⁷

Det tok ikke lang tid før flere engasjerte seg i mat- og husstellsaken. Nye husholdningsbøker ble skrevet, og flere utenlandske husholdningsbøker ble oversatt til norsk. Ifølge Hagemann hadde mange av disse bøkene en tydelig skepsis til det tradisjonelle matstellet og krevde en profesjonell opplæring på feltet.⁴⁸ En av disse bøkene var *Fornuftigt Madstel: en tidmæssig Koge- og Husholdningsbog*, utgitt i 1864 av eventyrsamler, forfatter og naturforsker Peter Christen Asbjørnsen under pseudonymet Clemens Bonifacius. I boken kom han med krasse kommentarer om matstellet i landet, og hevdet blant annet at kvinnene var for uvitende til å skulle lære opp sine døtre.⁴⁹ Andre påpekte derimot at det dårlige stellet skyldtes at kvinnene fikk dårligere opplæring til «kvinnestellet» enn det menn fikk på sine arbeidsfelt.⁵⁰ Kvinnestellet var altså oppe til debatt, både tilknyttet jordbruk, hygiene og matstell. I denne debatten deltok blant andre, som nevnt Asbjørnsen, som i den såkalte grøtstriden beskylte kvinner for sløseri i matstellet. Andre, som samfunnsforskeren Eilert Sundt, forsvarte tradisjonene som kvinner hadde overført til sine døtre i generasjoner.⁵¹

Selskapet for Folkeopplysningens Fremme, som arbeidet for å opplyse allmuen om matstell og kjøkkenhygiene, utlyste i 1865 en prisoppgave for Vestlandet for å vurdere behovet for husstelloplæring. Ut ifra materialet som ble innsamlet, var interessen for opplæring i husstell stor i Vestlandsamtene, det vil si Vestlandsfylkene, noe som bekreftet behovet for husstelloplæring. Dette resulterte i at Vestlandsamtene tok initiativet til å opprette husstelloplæring. I Søndre Bergenhus amtsting hadde det alt i 1864 blitt foreslått å opprette en komité for å undersøke hvordan kvinner kunne forbedre kvinnestellet. Ikke før ti år senere i 1874 ble komitéen opprettet. I 1877 besluttet Søndre Bergenhus amtsting å etablere en amtsjenteskole som åpnet det påfølgende året. Også i Nordre Bergenhus amtsting ble det i 1876 besluttet å åpne en jenteskole med praktisk-teoretisk undervisning. Allerede året etter var denne skolen i drift. Til tross for at

⁴⁶ Hagemann, «De frigjorte hender», 187.

⁴⁷ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 250.

⁴⁸ Hagemann, «De frigjorte hender», 188.

⁴⁹ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 251.

⁵⁰ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 252; Fuglerud, *Husstellskolens historie i Norge*, 45.

⁵¹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 16; Hagemann, «De frigjorte hender», 188.

Søndre Bergenhus lenge hadde syslet med idéen, kom altså Nordre Bergenhus dem i forkjøpet, og ble Norges første offentlige husmorskole.

Nordre Bergenhus «Amtskole for jenter» sitt formål var å «utdanne praktisk og oplyste husmødre og i det hele gi kvinden adgang til at erhverve paa en gang en videregaaende aandsdannelse og en større praktisk dyktighet i, hvad der i det daglige liv hører med til kvinnens gjerning».⁵² I den praktiske delen av undervisningen lærte jentene husstell, hagedyrking, melkestell og håndarbeid. I den teoretiske delen lærte de regning, spesielt tilknyttet husholdningsregnskap, lesing, rettskrivning, historie, geografi, sang, sunnhetslære og ernæring for mennesker og dyr. Elevene bodde på skolen i internat. Kurset varte ni måneder, og hadde en øvre grense på 20 elever. For å komme inn på skolen ble det stilt visse krav til jentene: de måtte ha fylt 17 år, ha ferdigheter de i fire regneartene, kunne skrive med leselig håndskrift, lese passe tydelig i en bok, ha ferdigheter i spinning og strikking, samt fremvise attest fra en prest om moralske forhold og sunnhetsattest fra en lege.⁵³

Fra slutten av 1870- og begynnelsen av 1880-tallet ble det opprettet flere liknende husstellskoler på Vestlandet.⁵⁴ Det ble også etablert amtsskoler i husstell på Sørlandet og i Nordland.⁵⁵ Samtidig var dette en tidsperiode der kvinnesaker fikk en større plass i samfunnet. Ifølge Hagemann kom diskusjonen om jenters adgang til middelskoleeksamen opp i 1870-årene, og kvinners adgang til examen artium ble vedtatt i 1882.⁵⁶ Dette var altså to tiår der jenters og kvinners utdanning fikk oppmerksomhet, som også kan forklare hvorfor det ble opprettet flere husstellskoler for jenter i disse årene.

De etablerte skolene i husstell ble kalt «praktiske jenteskoler» og var amtsskoler, en slags folkehøgskole som var drevet av amtene, det vil si fylkene. Amtene leide gårder, og gårdseierne fungerte som bestyrere for skolene, og var under tilsyn av amtet. Disse skolene fikk støtte fra staten og fra amtet, i tillegg til skolepenger fra elevene.⁵⁷ Utgifter til reise- og skolepenger gjorde at jentene som hadde råd til denne utdanningen gjerne kom fra mer velstilte bondefamilier. De fleste av disse skolene ble nedlagt i løpet av 1880-årene av økonomiske årsaker.⁵⁸

⁵² St.prp. nr. 69 (1908), 2.

⁵³ St.prp. nr. 69 (1908), 3.

⁵⁴ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 7.

⁵⁵ Yrkesskolerådet, *Det norske yrkesskolestellet*, 46.

⁵⁶ Hagemann, «Rettigheter, dannelse og kvinnesyn», 225.

⁵⁷ St.prp. nr. 69 (1908), 4.

⁵⁸ St.prp. nr. 69 (1908), 18; Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 23.

Nedgangstider gjorde det vanskelig å gi offentlig støtte til dette skoleslaget. De husmorskolene som ble opprettet i denne perioden og fremover var derfor landbruksfagskolene, finansiert av Norges Vel som vi alt har vært inne på.

Skolene finansiert av Selskapet for Norges Vel hadde som formål å utdanne dyktige husmødre eller husholderske for landbostanden, dermed var skolene myntet på kvinner i landbruksnæringen. Selskapet oppnevnte i 1888 en komité som fikk i oppgave å lage en plan for husholdningsskolene.⁵⁹ Komitéen, der blant andre Minna Wetlesen satt, kom med en innstilling året etter. Komitéen var enige om at husholdningsskolene skulle opprettes i tilkobling til gårdsbruk. Derimot var det uenighet om hva slags undervisningsmetode disse skolene skulle benytte.

Uenigheten om undervisningen omhandlet hvorvidt skolene kun skulle gi praktisk opplæring eller teoretisk opplæring i tillegg til praktisk. Resultatet ble at selskapet i 1889 opprettet to skoler: en rent praktisk husholdningsskole på gården Ramberg nær Holmestrand, og en praktisk-teoretisk husholdningsskole på gården Berger i Asker.⁶⁰ Begge skolene tok opp seks elever hver. Undervisningen omfattet husholdningsførsel, håndarbeid, stell av husdyr, fjærkreavl og oppdrett, hagestell, regnskapsføring og praktisk regning. Husstellskolen på Berger hadde i tillegg teoretisk undervisning i norsk, kjemi, fysikk og fysiologi. Den praktiske husstellskolen på Ramberg ble lagt ned etter to kurs fordi elevene etterspurte teoretisk opplæring og som resultat av dette falt søkingen til skolen.⁶¹

På husholdningsskolen på Berger kunne i tillegg jenter med svakere økonomisk bakgrunn bli elever ettersom de fikk støtte fra landhusholdningsselskaper eller direkte fra Norges Vel. Likevel var det begrenset med elevplasser på disse skolene. Med nedleggelsen av husholdningsskolen på Ramberg ble elevplassene på Berger økt, men kun med tre plasser. Dette var en av grunnene til at flere organisasjoner og enkeltpersoner mot slutten av 1800-tallet kom til å ønske at staten skulle ta større ansvar for landhusstellopplæringen. Frem til da var det opp til organisasjoner, foreninger og privatpersoner selv å fortsette det man kan kalle en fagliggjøring og profesjonalisering av husmoren og husarbeidet. Ved å gjøre husstell til en kodifiserbar kunnskap som kunne undervises og læres i formelle utdanningsinstitusjoner, skulle kvinners tradisjonelle

⁵⁹ St.prp. nr. 69 (1908), 4.

⁶⁰ St.prp. nr. 69 (1908), 5.

⁶¹ St.prp. nr. 69 (1908), 5.

oppgaver i hjemmet bli til et yrke. Med det kom innmarsjen av husstellskoler også i byene, snart kjent som husmorskoler.

Husstelloplæringens innmarsj i byene

Behovet for mer og bedre husstellundervisning var altså knyttet til omveltninger i samfunnet og næringslivet i løpet av 1800-tallet. Da de første husmor- eller husstellskolene som de opprinnelig het, ble opprettet, var Norge hovedsakelig et jordbruksland. Flertallet av befolkningen bodde på landsbygda, og landbruk var som alt understreket den viktigste næringen. Men i 1890-årene skjedde det en betydelig endring. Befolkningen i byer og tettsteder økte og i 1890 bodde nesten en tredjedel av befolkningen ikke lenger på landsbygda.⁶² Denne urbaniseringen var et resultat av omleggingen fra selvforsyningshushold til pengehushold, også betegnet som «hamskiftet» av dikteren Inge Krokann, i tillegg til industrialiseringen.

I byene vokste det frem en arbeiderklasse som levde under dårlige sosiale kår.⁶³ Arbeiderklassesfamiliene bodde ofte i trange leiligheter eller hybler med dårlige sanitære forhold. Ifølge Tenfjord førte industrialiseringen til en ny livsførsel som ikke enda var mestret, hverken nasjonaløkonomisk eller i de enkelte hjem.⁶⁴ Dette har også den amerikanske historikeren Sarah Stage vist med utgangspunkt i Amerika, der ny kunnskap om husstell og hygiene ble viktig for en reformering av husstellet.⁶⁵ Også i Europa hadde industrialiseringen og konsekvensene som fulgte, kommet lengre enn i Norden. Norge kunne derfor se til utlandet for løsninger. Eksempelvis hadde England og Skottland allerede rundt 1870 innført husstelloplæring for allmueskolens jenter som et praktisk fremstøt mot urenslighet og dårlige matskikker som fulgte industrialiseringen. Denne idéen spredde seg til flere land, inkludert Norge.⁶⁶ Flere norske kvinnelige pionerer som i siste del av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet engasjerte seg for opplæring i husstell for kvinner, hadde reist utenlands og kommet tilbake med inspirasjon og idéer.⁶⁷

25 år etter den første husmorskolen myntet på gårdsbruk ble opprettet, kom den første systematiske husstelloplæringen til norske byer, dog i noen annen form. Pioner, kokebokforfatter

⁶² Myhre, «Byene vokser».

⁶³ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 96.

⁶⁴ Tenfjord, *Arbeid for Norges hjem*, 27.

⁶⁵ Stage, «More than glorified housekeeping», 15.

⁶⁶ Aarebrot, *Huslig økonomi/heimkunnskap i Norge og Finland*, 11.

⁶⁷ Aarebrot, *Huslig økonomi/heimkunnskap i Norge og Finland*, 11.

og lærerinne Dorothea Christensen ønsket å opprette skolekjøkkenundervisning i folkeskolen, slik at alle jenter kunne få husstellundervisning.⁶⁸ Fra 1889 hadde nemlig staten vedtatt en lov om folkeskole, med egne regler for by og land, som gikk ut på at alle barn uavhengig av sosial bakgrunn skulle gå på folkeskole.⁶⁹ Vi ser altså her et forsøk ikke bare på å fagliggjøre kvinners husstallarbeid, men å gjøre det til en del av alle jenters utdanning.

I 1890 opprettet Christensen den første skolekjøkkenundervisningen i Norge. Året etter ble det satt i gang skolekjøkkenundervisning på Kampen i Kristiania av lærerinnen Helga Helgesen. Helgesen var en av de største forkjemperne for å innføre husstellundervisning for jenter, og kjempet for en opprettelse av skolekjøkken via folkeskolene. Hun mente, i likhet med Christensen, at alle jenter burde få obligatorisk skolekjøkkenundervisning. Helgesen startet også de første kursene for skolekjøkkenlærere.⁷⁰ I løpet av 1890-årene ble det opprettet skolekjøkken ved en rekke byfolkeskoler. Skolekjøkkenundervisningen skulle gi elevene en liten innføring i husstell, og dette skulle være et tilbud for alle jenter. Fra 1890-årene ble det arbeidet for å gjøre faget obligatorisk i folkeskolen. Dette arbeidet ble i begynnelsen gjort gjennom aviser og tidsskrifter.⁷¹ Der publiserte både privatpersoner og foreninger innlegg om husstelloplæring.⁷² Påfølgende skolekjøkkenundervisningens innpass i byene, så skolekjøkkenlærere behovet for husstellundervisning, og det ble satt i gang private kurs for voksne elever.

Det tok ikke lang tid før også husstelskoler ble opprettet i byene. I 1890 ble det publisert i en rekke aviser, blant annet Dagbladet, Morgenbladet, Adressebladet og Fædrelandet, at det fra høsten samme år var planlagt å sette i gang Husholdningsskole for unge Damer i Kristiania.⁷³ Bak dette initiativet stod bestyrerinner fra flere av byens pikeskoler: Fru Paus (Nissens Pigeskole), Frk. Conradi (Frøken Conradi Pigeskole), Frk. F. Maurer (Frk. Falsens Pigeskole), Frk. A. Rosenberg og Fru Louise Maurer.⁷⁴ Denne skolen var privat organisert og finansiert, slik som mange av pikeskolene på denne tiden var. Skolen var tiltenkt piker av «den dannede klasse».⁷⁵ Om saken ble det i Dagbladet skrevet at for mange kvinner hadde mangel på huslig

⁶⁸ Kvaal, «'Ud for at lære husholdningsfag'», 104.

⁶⁹ 26.06.1889 Lov om Folkeskolen paa Landet. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1889-06-26-1?q=Lov%20om%20Folkeskolen%20paa%20Landet>; 26.06.1889 Lov om Folkeskolen for Kjøbstæderne. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1889-06-26-2>

⁷⁰ Hagemann, «De frigjorte hender», 189.

⁷¹ Øvrebø og Engeset, *Fagdidaktikk i mat og helse*, 12.

⁷² Se for eksempel: Nationalbladet 11.november 1899.

⁷³ Dagbladet, «Husholdningsskole», 13.05.1890; Morgenbladet, «Mai», 30.06.1890; Adressebladet, «Husholdningsskole for unge Damer», 20.05.1890; Fædrelandet, «Husholdningsskole for unge Damer», 19.05.1890.

⁷⁴ Dagbladet, «Husholdningsskole», 13.05.1890.

⁷⁵ Dagbladet, «Husholdningsskole», 13.05.1890.

dyktighet, og at dette var nødvendig ettersom de fleste jenter etter hvert skulle drive egen husholdning. Undervisningen på skolen skulle derfor omfatte forefallende kjøkkenarbeid, som allminneligere og finere matlaging, baking og sylting, foredrag som ga elevene innsikt i husholdningskjemien, det vil si næringsmidlers sammensetning, og deres nytteverdi. Til slutt skulle elevene lære om innkjøp til husholdningen. Artikkelen fortalte også at den kommende bestyrerinnen for skolen for tiden var i Kiel og senere skulle reise til København, for å sette seg inn i de større husholdningsskolars økonomi og innredning. Ifølge Tenfjord ble slike tiltak også gjort i andre byer.⁷⁶ Denne bestrebelsen etter å være i tråd med moderne kunnskap viser at husmorskoler på mange måter var et moderniseringsprosjekt.

Kvinner og kvinnesaksforeninger tok selv initiativet til å opprette husmorskoler i byene. En viktig pådriver for husmorskolesaken var Norsk Kvinnesaksforening (NKF), stiftet i 1884. Foreningen var opptatt av kvinners rett til en ordentlig utdanning i fag der de fleste kvinner arbeidet. Her ser man altså et tydelig forsøk på å profesjonalisere det som var «yrket» til mange, nemlig husstellet. I tillegg utga foreningen det feministiske tidsskriftet *Nylænde*, som ofte tok opp saken for husstelloplæring.

I 1896 tok kvinnesaksforeningen husstelloplæringen i egne hender og opprettet kurs for tjenestepiker i Kristiania. Dette ble fulgt opp av kvinnesaksforeninger i Bergen, Drammen, Kristiansand, Stavanger og Trondheim, med lignende kurs.⁷⁷ Dessuten fikk kvinnesaksforeningene innført statsstøtte til husstelloplæringen i byer. Betzy Kjelsberg, formann for Drammen Kvindesagsforening, og Randi Blehr, formann for Norsk Kvindesagsforening, søkte i 1898 støtte fra Stortinget til husstelloplæringen foreningene drev, hvilket de fikk bevilget. Dermed kunne Drammen Kvindesagsforening åpne sin husmorskole «Norsk Kvindesagsforenings Fagskole i huslig økonomi» med støtte fra stat, amt og kommune så tidlig som i 1900.⁷⁸

I denne perioden ble det opprettet en rekke husmorskoler i byene, deriblant Christiane Bonnevis Husholdningsskole i 1897, Drammens Kvinnesaksforenings husholdningsskole i 1899, Fru H. Balchens Pension og Husholdningsskole i 1891, Henriette Schönberg Erkens husholdningsskole i 1908 og Fru Angelique Rachlews Husholdningsskole også i 1908.⁷⁹ Til forskjell fra tidligere omfattet ikke undervisningen ved disse skolene landhusholdninger. De som drev de

⁷⁶ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 29.

⁷⁷ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 29.

⁷⁸ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 29–30.

⁷⁹ Hasund og Nesheim, *Landbruksundervisningen*, 407.

enkelte husmorskolene var en blanding av foreninger og private kvinner, som drev dette i tillegg til sine pikeskoler eller som egne forretninger, i tillegg til offentlige myndigheter i form av fylker og kommuner. For enkeltkvinnene var skoledrift en forretning, en måte å tjene penger på. Husmorskolene vokste altså ut av et marked både skapt og utnyttet av entreprenørske kvinner. Men hva skulle statens rolle være i dette?

Staten tar større ansvar

Som vi så tidligere ble det mot slutten av 1800-tallet sterkere rørsler for at staten måtte ta større ansvar for landhusstelloplæringen, noe som interessant nok kom til å forsterke dette utdannings- og kunnskapsfeltets forbindelse til norsk landbruk på kort, men ikke lengre sikt.

Den Parlamentariske Landbrukskommisjonen, opprettet i 1898 for å organisere landbruksundervisningen i Norge, tok i Stortingsproposisjon nr. 30 *Angaaende ordningen af den lavere landbrugsundervisning og statens forhold til denne* fra 1901, sterkt til ordet for at bondekvinne måtte få opplæring i husstell, og at staten måtte påta seg et større ansvar for dette. «Kvindernes arbeide i landbrugets økonomi er i flere vigtige henseender af samme betydning som mændenes, og kommissionen finder, at der er samme opfordring for staten til at tage sig af kvindernes undervisning som mændenes», uttalte kommisjonen.⁸⁰ I Landbruksdepartementets behandling av saken sa departementet seg enige. Kvinneres kunnskap og dyktighet i deres oppgaver i landbostanden var, ifølge departementet, av større betydning enn i noen annen samfunnsklasse. Videre var denne kunnskapen en betingelse for landnæringens utvikling, og kunne ikke unnværes.⁸¹ Det var hittil ifølge Landbruksdepartementet, og som påvist av Landbrukskommisjonen «ikke gjort ret meget for at skaffe landbrukets kvinder en passende utdannelse. Skal dette ske, maa saavel staten som de stedlige myndigheter ta sig av denne sak med større iver, end der nu paa de fleste steder lægges for dagen».⁸²

Landbruksdepartementet var altså enig med Den Parlamentariske Landbrukskommisjonen i at staten burde gi bidrag til husholdningsskolene etter samme regler som amtslandbruksskolene, som fra 1893 av fikk dekket $\frac{3}{4}$ av utgiftene av staten. Av den grunn mente også departementet at skolene burde legges under samme administrasjon som landbruksskolene, det ville si under

⁸⁰ St.prp. nr. 30 (1901–1902), 57.

⁸¹ St.prp. nr. 30 (1901–1902), 59.

⁸² St.prp. nr. 30 (1901–1902), 59.

dem selv, Landbruksdepartementet.⁸³ Denne proposisjonen ble ikke behandlet i Stortinget, men den viste det voksende kravet til at staten skulle ta større ansvar for husholdningsskolene – og Landbruksdepartementets anerkjennelse av dette kravet, uten at det nødvendigvis ble gjort så mye med det.

Den økte interessen for opplæring av landskvinner falt sammen med omleggingen fra selvfor- syning til salgsproduksjon. Ifølge Hagemann ble det blant annet økt etterspørsel etter melk og melkeprodukter, som tradisjonelt var under kvinnenes arbeidsområde. Ettersom inntekten fra dette ble viktig for bondeøkonomien, steg interessen for kvinners opplæring.⁸⁴ Det var derfor viktig at staten handlet, for å sørge for at kvinnene av landbostanden fikk en ordentlig utdanning i likhet med mannlige gårdbrukere. Her krevde altså Den Parlamentariske Landbrukskommi- sjonen en profesjonalisering av gårdskvinnenes arbeid.

Først syv år senere ble kravet om at staten måtte ta mer ansvar for husmorskolene tatt opp igjen og behandlet som Stortingsproposisjon nr. 69 *Angaaende ordningen av husmorskoler og statens lærerindeskole i husstel*. Det som er interessant å bemerke seg i denne proposisjonen som kom- mer frem i Landbruksdepartementets innstilling, er navnet til skolene, og spesielt sammenlignet med det tidligere forslaget til Landbruksdepartementet fra 1901. I den nye proposisjonen ble ikke skolene lenger omtalt som husholdningsskoler, men som husmorskoler. Spesielt ble sko- lene som var opprettet av Det kongelige Selskap for Norges Vel omtalt som husholdnings- eller landhusholdningsskoler, mens Den Parlamentariske Landbrukskommissjonen brukte omtalen praktiske jenteskoler. Landbruksdepartementet derimot, foreslo i proposisjonen fra 1901 å kalle skolene Landbruksskoler for kvinner, men i proposisjonen fra 1908 skrev departementet at ingen av disse navnene syntes passende, da de ikke ga et riktig uttrykk for skolenes oppgaver og virksomhet. De tidligere navnene og de nye navneforslagene pekte ifølge Landbruksdepar- tementet for sterkt mot praktiske ferdigheter. Derfor foreslo de heller å kalle disse skolene for husmorskoler, ettersom undervisningen skulle utdanne kvinner til å ta hånd om hjemmet som helhet, og ikke bare drive husholdning.⁸⁵

Denne endringen representerer et brudd fra tidligere tanker om hva husmorskolene skulle ut- danne kvinner til. I tillegg påpekte departementet at skolenes oppgave var endret siden

⁸³ St.prp. nr. 30 (1901–1902), 60.

⁸⁴ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 245–247.

⁸⁵ St.prp. nr. 69 (1908), 22.

oppstarten flere tiår tidligere. Skolenes oppgave var nå å gi elevene et hensiktsmessig grunnlag av kunnskaper for deres utvikling som husmødre og husholderske på landet. Det å gi en helt avsluttende utdanning til en så viktig og vanskelig gjerning burde derfor ligge utenfor skolens mål, avsluttet departementet.⁸⁶ Disse uttalelsene og endringene i synet på det som heretter skulle bli omtalt som husmorskoler er interessant. Samtidig var kanskje det største bruddet med tidligere krav at skolene ikke lenger måtte legges til et gårdsbruk. I Stortingsproposisjon nr. 69 *Angaaende ordningen av husmorskoler og statens lærerindeskole i husstel* fra 1908 stod det:

Hvad dernæst angaar spørgsmaalet om husmorskolernes tilknytning til et gaardsbruk, skal man bemerke, at da husmorens gjerning i regelen er begrænset til virksomheten inde i huset med husholdningen og barnene samt delvis med arbeidet i haven og med de mindre husdyr, navnlig fjærkre og svin, faar hun forholdsvis litet med det egentlige gaardsbruk at bestille. Det er dog endnu noksaa almindelig, at husmødrene, navnlig paa de smaa gaarde, har nogen befatning med fjøsstellet, om end mindre end før. Jordbruget har nemlig hos os utviklet sig i den retning, at fjøset er blit centralpunktet i gaardsbrukerens økonomi.⁸⁷

Overnevnte sitat viser at det har foregått en viktig endring ikke bare i synet på husmorskolene, men også i den sektoren som disse opprinnelig skulle tjene. På de syv årene som gikk fra Stortingsproposisjon nr. 30 *Angaaende ordningen af den lavere landbrugsundervisning og statens forhold til denne* ble presentert i 1901, hadde idéene om husmorens og hennes arbeidsoppgaver endret seg. Kvinners arbeid, selv i landbruget, var blitt mer konsentrert rundt hjemmet, og kvinnene skulle ikke lenger ha like mye ansvar for melkestellet på de større gårdene. Dette var i stor grad blitt tatt over av mennene. Dette samsvarer med det Hagemann har skrevet, at kvinnearbeidet på kort sikt fikk en økt betydning med omleggingen til et salgsjordbruk, slik vi så tidligere, men på lengre sikt fikk kvinnearbeidet en mindre rolle i næringsvirksomheten.⁸⁸ Denne endringen, som var tydeligst i produksjonslivet der husholdningen og forretningen i økende grad skilte lag, gjorde at husmorskoler ble tenkt som noe mer allment for alle kvinner.

Husmorskolenes innhold endret seg fra å være knyttet til reformer i jordbruget, til at undervisningen ble rettet mot kvinnens rolle i hjemmet. Historiker Stig Kvaal har vist at fokuset ble

⁸⁶ St.prp. nr. 69 (1908), 23.

⁸⁷ St.prp. nr. 69 (1908), 25.

⁸⁸ Hagemann, «Husholdsøkonomien under avvikling», 246–247.

flyttet fra objekt til subjekt, altså fra husstellet til husmoren. Denne endringen gjorde at husmorens arbeidsoppgaver var likere uavhengig av hvilken type hushold hun tilhørte. Om hun tilhørte landshusholdning eller byhusholdning hadde ikke innvirkning på husmorens oppgaver, påstod Kvaal.⁸⁹ Likevel må det påpekes at denne endringen også til dels skyldtes at det var mer økonomisk å bygge ut skoler som ikke måtte ha et gårdsbruk tilknyttet seg. Det var med andre ord økonomisk besparende for staten, samtidig som idealet om den domestiserte kvinnen støttet opp om idéen om en skole for alle fremtidige husmødre.

I proposisjonen fra 1908 fremla Stortingets sosialkomité et ønske om undervisning i allmennfag, dette var så elevene skulle få en forståelse av at «aandens liv og det praktiske arbeide ikke er to verdener, men hører sammen».⁹⁰ Videre skrev sosialkomitéen at dersom husholdningsskolene kunne hjelpe kvinner med å se «skjønnheten» i husstellet, og lære dem praktiske og nyttige kunnskaper og ferdigheter, samtidig som det nærret «den ideelle trang», så løste de en samfunnsoppgave av den største betydning.⁹¹ Denne uttalelsen fra sosialkomitéen refererte til den økende bekymringen flere hadde uttrykt for at unge jenter kom til å forlate kjøkkenbenken, eller med andre ord miste interessen for husstell og husarbeid, til fordel for arbeid i byene. Det var derfor ifølge sosialkomitéen viktig at skolene holdt «vækkende foredrag» som skulle få jentene til å forstå at deres kvinnelige kall var å være mor og husmor.

Ifølge Fuglerud var viktige drivkrefter for husmorskolesakens fremgang reaksjonene mot kvinnenes kamp for likestilling i politikken og arbeidslivet, samt den økte etterspørselen etter kvinnelig arbeidskraft i byene som trakk mange kvinner bort fra hjemmet.⁹² Denne frykten for at jentene ville forlate kjøkkenet til fordel for arbeid i byene deler likhetstrekk med funnene til historiker Linda Marie Fritschner i hennes studie av fremveksten av «Home Economics», som best kan oversettes til husstell, i USA på midten av 1800-tallet. Der ble husstellutdannelsen brukt som middel for å stoppe unge kvinner fra å forlate landsbygda til fordel for bylivet.⁹³ I Norge delte man altså også denne interessen om å beholde kvinnen domestisert.

⁸⁹ Kvaal, «'Ud for at lære husholdningsfag'», 115.

⁹⁰ Indst.S. LI (1908), 8.

⁹¹ Indst.S. LI (1908), 8.

⁹² Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 77.

⁹³ Fritschner, *Rise and Fall of Home Economics*, 43–46.

I sosialkomitéens innstilling fra 1908 ble det vektlagt at husstellundervisningen måtte komme de mange til gode i større grad enn den hadde gjort tidligere.⁹⁴ Dette ble understreket med en sammenligning av antall jenter utdannet årlig gjennom husholdnings- og praktiske jenteskoler, som var ca. 200 kvinner, med Landbruksdepartementets tall på årlige inngåtte ekteskap i landdistriktene, som var ca. 8000. Ut ifra dette kunne man ifølge sosialkomitéen anslå at mellom 97 og 98 % av de nye hustruene hvert år ikke hadde fått annen husstelloplæring enn den de fikk i eget hjem.⁹⁵

Det var et behov for en mer grenseoverskridende husstellundervisning, slik at det ikke bare var jenter fra mer velstilte bondefamilier som fikk utdanning, men alle fremtidige landskvinner. Sosialkomitéen mente derfor at det var viktig at det ble gjort mer arbeid på dette området, også «af hensyn til den sterkt voksende industri og de mange arbeiderhjem, spesielt i byerne og landsbyernes industricenter. Hensynet til den store mængde kvinder fra ubemidlede hjem gjør det ogsaa meget ønskelig, at uddannelsen bliver så kortvarig og billig».⁹⁶ Med dette ble byhusholdningskvinnene eksplisitt trukket inn i utdanningslandskapet som sosialkomitéen begynte å trekke opp, noe som viser en betydelig endring i synet på hvem husmorskolene var ment for. For at dette skulle la seg realisere, måtte staten ta ansvar for å utdanne flere husstellærerinner.

Behovet for en ordentlig utdanning for lærerinner var velkjent, og hadde blitt spesielt tydelig med økningen av husmorskoler fra 1890-årene. Ifølge Tenfjord kom Helgesen med en uttalelse til Den Parlamentariske Landbrukskommissjonen om hvor viktig det var å få opprettet en stabil ordning av lærerinneutdannelsen.⁹⁷ Også kvinnesaksforkjemper Katti Anker Møller påpekte i et brev til Landbrukskommissjonen i 1901 at utdannelsen av landbrukets kvinner som departementet hadde gått inn for, vanskelig lot seg gjøre uten en etablert lærerinneutdanning.⁹⁸ Behovet for lærerinneutdanning var med andre ord etterlengtet. Flere hadde forsøkt å opprette lærerinnereskoler og kurs tidligere, blant annet Norges Vel og det private lærerinnerkurset ved frk. C. Bonnevis husholdningsskole i Kristiania.⁹⁹ Til tross for disse forsøkene, skapte høye krav til den faglige undervisningen og skolebygg utfordringer, og det var tydelig for mange at om lærerinner skulle få en ordentlig utdanning så måtte staten gripe inn.

⁹⁴ Indst.S. LI (1908), 6.

⁹⁵ Indst.S. LI (1908), 6.

⁹⁶ Indst.S. LI (1908), 6.

⁹⁷ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 39.

⁹⁸ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 39.

⁹⁹ Høgh og Mørck, *Norske kvinder*, 203.

En av de største pådriverne for husstellsaken var Norske Kvinners Nasjonalråd (NKN), stiftet i 1904 på initiativ av kvinnesaksforkjemper, politiker og redaktør Gina Krog. Dette var en paraplyorganisasjon for en rekke norske kvinneorganisasjoner, deriblant Norsk Kvinnesaksforening.¹⁰⁰ Gjennom NKN sendte ti kvinner i mars 1907 Stortinget en anmodning om «bevilgning til utdannelse av husholdningslærerinder i byer og paa landet».¹⁰¹ Hvis norske kvinner skulle make sin oppgave som ledere av hjemmets økonomi, sunnhetsmessig ernæring og oppdragelse, så trengtes det kvalifiserte lærerinner, ble det hevdet i anmodningen.¹⁰² Blant kvinnene som underskrev var Møller, Krog og Helgesen. Flere av kvinnene var viktige pionerer innen husstellsaken og kvinnesaker. I mai samme år sa sosialkomitéen seg enige i dette i sin innstilling. Norge trengte en lærerinneutdannelse for husstell, både på landet og i byene.¹⁰³

Husmorskolene bygges ut

I 1908 ble statens ansvar for skoleslaget formalisert, samt ble et statlig tilskudd til drift av husmorskoler, og opprettelsen og driften av Statens lærerinneskole lovfestet. Som følge av dette ble det raskt bygget ut flere offentlige husmorskoler i regi av kommunale myndigheter, ledet av Landbruksdepartementet. Denne utbyggingen av husmorskoler viser at det begynte å bli en skole for alle kvinner. Husmorskoletilbudet skulle utvides slik at flere kvinner fikk utdanning til det som kom til å bli deres «yrke». Dette var også noe staten ble opptatt av, som man kan se ved at bevilgningen til husmorskolene økte med årene. Ifølge Fuglerud skyldtes økningen av midler delvis venstreregjeringen, som dominerte det politiske bildet frem til slutten av 1920-årene, og som var opptatt av at statlig støtte burde være knyttet til forskning og utdanning.¹⁰⁴ Den raske utbyggingen skyldtes også at det etter Stortingsproposisjon nr. 69 *Angaaende ordningen av husmorskoler og statens lærerindeskole i husstel* fra 1908 ikke lenger måtte finne skoler som kunne legges til et gårdsbruk. Det ble derfor lettere og økonomisk besparende å bygge ut husmorskoler.

Det at husmorskolene i større grad hadde blitt en utdanning for alle jenter, og ikke bare jenter av landhusholdninger, blir tydeligere når en ser på hva slags skoletype som ble opprettet. I 1908 var de 14 husmorskolene under amtsmyndighetene, mens i 1921 gjaldt det bare halvparten av

¹⁰⁰ Lønnå og Værnø, «Norske Kvinners Nasjonalråd».

¹⁰¹ St.prp. nr. 69 (1908), 33.

¹⁰² Danielsen, «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 248–249.

¹⁰³ Indst.S. nr. 158 (1906/1907), 1–2.

¹⁰⁴ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 79.

de 52 husmorskolene. Av de øvrige var 19 skoler kommunale husmorskoler, de fleste lå i byene og var beregnet for vanlige husholdninger.¹⁰⁵ Resten var ungdomsskoler, praktiske jenteskoler eller folkehøgskoler med husmorskolekurs.¹⁰⁶ I tillegg var det som vi har sett en rekke private husmorskoler, noen med statsstøtte og andre fullstendig privat finansiert. Antallet husmorskoler økte fra 14 offentlige husmorskoler i 1908, som alle var beregnet for landbrukets kvinner, til 52 husmorskoler i 1921, hvor bare halvparten var landhusholdningsskoler. Vi ser altså at kommunale husmorskoler med kortere kurstilbud og ingen tilknytning til gårdsbruk, hadde sterkest økning. Økningen av kommunale husmorskoler skilte seg fra tidligere mønstre for skolene på 1800-tallet etter Abildsø – og som viser en endring i hvem husmorskolene skulle være ment for.

Den offentlige interessen for husmorskoler kom også til å stige under første verdenskrig (1914–1918). Selv om Norge hadde erklært seg nøytral ble landet fortsatt påvirket sosialt, økonomisk og politisk. Dyrtid, krigstidsøkonomi og vareknapphet gjorde at myndighetene ble interessert i hvordan den enkelte familie skulle klare seg med små inntekter og rasjonering av matvarer. Ifølge Fuglerud ble det antatt at husmødrenes evne til å økonomisere med knappe ressurser var av sentral betydning for befolkningens velferd i en krisetid. Derfor ble husstell opplæring av kvinner vurdert som en oppgave myndighetene burde prioritere.¹⁰⁷ Ettersom dette påvirket alle husholdninger ble det ikke satt skille mellom byhusholdninger og landhusholdninger, i stedet ble fokuset på husmoren, og at hun skulle få husstell opplæring. Samtidig som husmødrenes oppgaver også ble likere på tvers av by- og landhusholdninger som vi har sett.

Det offentliges satsing og videre etablering av husstellundervisningen kan man eksempelvis se ved at det ble opprettet nye, egne stillinger i staten som omhandlet husstellundervisningen. I Landbruksdepartementet ble det i 1916 opprettet en inspektørstilling for husmorskolene, der husstell-lærer og skolebestyrer Dina Larsen ble ansatt. Året etter opprettet Stortinget også en inspektørstilling for skolekjøkkenene i Kirke- og undervisningsdepartementet, hvor Helgesen ble ansatt.¹⁰⁸ I tillegg gjorde dyrtid at det offentliges inntekter hadde en økning, noe som førte til at staten var mer villige til å sette i gang tiltak og støtte forslag om en obligatorisk husstell opplæring for alle kvinner.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 88.

¹⁰⁶ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 81.

¹⁰⁷ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 81.

¹⁰⁸ Tenfjord, *Arbeid for Norges hjem*, 102.

¹⁰⁹ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 81–82.

Norske Kvinners Nasjonalråd hadde under landsmøtet i 1916 vedtatt en resolusjon der regjeringen ble bedt om å opprette en komité til å utrede spørsmålet om obligatorisk husstellundervisning, helselære og mødrefag for kvinner. I 1919 svarte Landbruksdepartementet på oppfordringen med å opprette en slik komité, bestående av Folkehøgskolebestyrer Olaus Islandsmoen og syv kvinner som skulle vurdere obligatorisk husstellundervisning for alle unge jenter. Som tidligere var dette kvinner som enten arbeidet i husstellundervisningen, eller hadde utpekt seg som talskvinne for dette kunnskapsfeltet, som kvinnesaksforkjemper Katti Anker Møller, leder for NKN Nicoline Hambro, og husmorskolebestyrer Marie Byer.

Flertallet i komitéen nedsatt av Landbruksdepartementet ønsket pliktig husmorskole i fem måneder for alle piker som hadde fullført folkeskolen. Mindretallet ville heller at husstell og håndarbeid skulle bli et obligatorisk fag i alle folke- og andre barneskoler, og obligatorisk fag i fortsettelsesskolen.¹¹⁰ Komitéens innstilling ble lagt frem i 1922, og inneholdt forslag til lov om pliktig husmorskole for alle jenter.¹¹¹ I lys av innstillingen skulle husmorskolene på landet være knyttet til et lite jordbruk, og i byene skulle det tilhøre litt jord til hagebruk og smånæringer.¹¹² Komitéens argument var at husarbeidet var blitt nedprioritert som en følge av at kvinner i økende grad tok arbeid utenfor hjemmet, noe som ble oppfattet som en trussel mot husarbeidets status og stilling.¹¹³

Innstillingen fra 1922 skulle aldri komme til å bli realisert, noe som mest sannsynlig skyldtes endringer i skolepolitikken. Like etter første verdenskrig tok staten fatt på å planlegge forbedringer av hele skolestellet. Målet var at folkeskolen skulle styrkes, og en god fortsettelsesskole skulle bygges opp.¹¹⁴ Enhetsskoletanken var derfor på full vei inn i den skolepolitiske debatten da innstillingen om obligatorisk husmorskole for kvinner kom. I tillegg gjorde de økonomiske nedgangstidene etter børskrakket i 1921 at det ikke var tilgjengelige ressurser, og planene ble lagt på is.¹¹⁵ Imidlertid ble det arbeidet for å gjøre skolekjøkkenundervisningen obligatorisk.

Ifølge Tenfjord var det en strid imellom dem som ønsket obligatorisk undervisning for voksne piker, og dem som mente at den beste og billigste måten var å legge husstellundervisningen til

¹¹⁰ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 102.

¹¹¹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 102.

¹¹² Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 87.

¹¹³ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 87–88.

¹¹⁴ Grankvist, *Utsyn over norsk historie*, 116 og 122.

¹¹⁵ Fuglerud, *Husstellskolenes historie i Norge*, 88–89.

folkeskolen.¹¹⁶ I 1918 ble det samlet resolusjoner fra kvinnemøter, skolemøter og foreningsmøter til en «utredning om tvungen skolekjøkkenundervisning». Denne utredningen sendte Kirke- og undervisningsdepartementet ut til 800 skoleautoriteter i landet for tilbakemeldinger. Tilbakemeldingene viste at det i byene og tettstedene var ønskelig å få til obligatorisk husstellundervisning, mens det på landet var mindre ønskelig. Grunnen til at dette var mindre ønskelig på landet var fordi det ville medføre økonomiske konsekvenser. I tillegg til at undervisningstiden var for knapp til å innføre et slikt fag ettersom folkeskolene på landet hadde færre undervisningstimer enn skolene i byene, samt mangel på lokaler og lærerkrefter.¹¹⁷ Også i dette arbeidet satte økonomien i 1920-årene en stopper for realiseringen av planene. Fra 1921 til 1930 ble det kun opprettet én ny husmørskole.

Fra stagnasjon til ny fremgang under Arbeiderpartiet

En del av grunnlaget for de økonomiske vanskene Norge opplevde i 1920-årene ble lagt allerede under første verdenskrig. Selv om Norge stilte seg nøytralt under krigen var Norge på mange måter en nøytral alliert, som betegnet av historiker Olav Riste,¹¹⁸ og fraktet gods på havet for de alliertes side, i tillegg drev Norge også en enorm spekulasjon. Norge som mange andre land opplevde inflasjon og voksende priser. Da krigen var over hadde verdien til den norske kronen falt kraftig. Myndighetene førte derfor en «paripolitikk», som innebar at kronkursen ble presset opp til verdien den hadde hatt før krigen, som igjen førte til en deflasjon.¹¹⁹ Likevel var det spesielt børskrakket på Wall Street i 1929, som påvirket norsk økonomi hardt, og gjorde at mange bedrifter gikk under.

I tro med tradisjonell liberalistisk tankegang, som hadde dominert den økonomiske politikken i Norge fra midten av 1800-tallet og inn i det nye århundre, skulle staten overlate mest mulig til næringslivet. Kun ved krise skulle staten bidra ved å skjære ned på utgifter. Derimot oppstod det i løpet av 1920- og spesielt 1930-årene nye tanker og forståelser av hvordan man skapte vekst i økonomien. Spesielt Arbeiderpartiet, som fra 1927 hadde blitt et mer nasjonalt reformparti, knyttet seg til ny økonomisk teori der staten skulle ha en mer aktiv rolle. Bak denne teorien stod den britiske økonomen John Maynard Keynes og «keynesianismen». Også flere norske økonomer bidro til de nye teoriene, deriblant Ragnar Frisch og Ole Colbjørnsen. Ifølge

¹¹⁶ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 102.

¹¹⁷ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, 102.

¹¹⁸ Riste, *The neutral ally*, 3.

¹¹⁹ Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 64–65.

dem skulle staten gjøre offentlige investeringer, og ta opp offentlige lån for å sette fart på økonomien og i etterspørselen.¹²⁰

I 1935 tok Arbeiderpartiet over regjeringsmakten med Johan Nygaardsvold som statsminister. Dette skiftet har i ettertiden markert et vendepunkt, da det ikke bare var snakk om et nytt parti, men om en ny politisk ambisjon som kom til å prege samfunnsutviklingen i Norge.¹²¹ Sentralisering og større offentlig ansvar var på agendaen for å løse problemene krisetidene hadde avdekket. Ifølge historiker Sejersted hadde regjeringen Nygaardsvold lite med den økonomiske oppgangen å gjøre, i stedet kan man snakke om et gjennombrudd for synet på statlig reguleringspolitikk.¹²² Tanker om statens rolle i samfunnet endret seg i mellomkrigstiden. Gjennom krisene ble en ny modell muliggjort, der det offentlige skulle ta mer ansvar. Fra midten av 1930-årene ble dette ifølge historiker Anne-Lise Seip også bredere akseptert.¹²³ Med disse reformene og den større aksepten for statlig innblanding, ble grunnlaget lagt for den senere velferdsstaten som ble utbygget i etterkrigstiden, og som vil gjøre seg gjeldende i neste kapittel. Det offentlige skulle i større grad ivareta interessene til borgerne og sørge for velferd, samtidig som det private fortsatt hadde sin plass. Det sosialpolitiske systemet var altså i utvikling, fra å være privat-offentlig til å bli offentlig-privat.¹²⁴

På programmet til Arbeiderpartiet stod reformer i skolevesenet sterkt. Landsfolkeskolen skulle bygges ut, folkehøgskoler måtte reises og utdanning skulle være gratis.¹²⁵ Tidligere forslag som var blitt lagt til side kom nå frem igjen. Blant annet kom spørsmålet om skolekjøkkenundervisning opp igjen, og denne gangen samlet kvinneorganisasjonene seg rundt kravet om skolekjøkkenundervisning for alle piker.¹²⁶ Gjennom folkeskoleloven av 1936 ble skolekjøkkenundervisning obligatorisk for jenter i 6. og 7. klasse i byfolkeskolen. Kommunene fikk fem år på å innføre undervisningen. Også elever som gikk videre til høyere skoler fikk skolekjøkkenundervisning dersom de bodde i byer. Dette var på grunn av loven om høyere allmennskole, som hadde blitt utarbeidet under Venstres regjeringstid, men vedtatt først i 1935. Den bestemte at realskoler og gymnaset skulle bygge på 7-årig obligatorisk folkeskole for alle barn. For

¹²⁰ Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905*, 65–66.

¹²¹ Lange, *Samling om felles mål*, 12–17.

¹²² Sejersted, *Demokratisk kapitalisme*, 359.

¹²³ Seip, *Veiene til velferdsstaten*, 15.

¹²⁴ Melby, «Kvinnens sosialpolitikk», 372–373.

¹²⁵ Seip, *Veiene til velferdsstaten*, 132.

¹²⁶ Melby, *Kvinnelighetens strategier*, 104.

landsfolkeskolen var husstell derimot fremdeles et frivillig fag ifølge lovens § 6, 2, 2 som lød: «Når heradsstyret samtykkjer, kan det gjevast opplæring i husstell i storskulen».¹²⁷

Selv om innføringen av obligatorisk husstellundervisning i byfolkeskolen var vel og bra, var ikke arbeidet over. Både kvinnesaksforeninger og enkeltpersoner krevde at skolekjøkkenundervisning måtte gjøres obligatorisk ved landsfolkeskolen, samtidig var det også et krav om at husmorskole måtte bli obligatorisk. Dette kan man for eksempel se i Andøya Avis sitt intervju med leder for Norges Husmorforbund Nordland, Esther Furuheim.¹²⁸ Likevel ble også disse planene, som mange andre, satt på vent som følge av andre verdenskrig.

Konklusjon

Først etter andre verdenskrig ble enhetsskoletanken tatt opp igjen – og med det også plasseringen av husmorskolene i et skolesystem der sosiale kår, bosted og kjønn ikke skulle ha betydning for muligheten til grunnskoleutdanning. Samtidig var det flere som mente at tiden endelig var kommet for å få innført obligatorisk husstell for alle jenter. Dette stod på dagsplanen for mange av kvinnesaksorganisasjonene, som for eksempel Hjemmenes Vel. I deres møte fra 1945 krevde de obligatorisk skolekjøkken ved alle folkeskoler, ikke bare i byfolkeskolen, samt obligatorisk husmorskole for alle jenter.¹²⁹ Fremgang i saken var det også.

I 1946 ble skolekjøkkenundervisning gjort obligatorisk også i framhaldsskolene, og året etter ble Samordningsnemnda opprettet for å rydde opp i skoleslagene, og samordne skoleverket. Nemnda ønsket å samle flest mulig skoleslag under samme administrative ledelse. Om husmorskolene mente nemnda at det ikke var annen grunn enn tradisjon for hvorfor de lå under Landbruksdepartementet. Ifølge dem hadde ikke husmorskolene lenger en naturlig tilknytting til landbruket, og burde derfor overføres til Kirke- og undervisningsdepartementet. Først i 1959 ble husstellkontoret overført, og husmorskolene var dermed en skole for *alle* kvinner, noe som brøt med både tidligere forvaltningspraksis og den tradisjonen husmorskolene vokste ut av.

Som dette kapittelet har vist, var bakgrunnen for opprettelsen av husmorskoler, eller landshustellskoler som de først het, moderniseringen av norsk landbruk i andre del av 1800-tallet. Spesielt Norges Vel skulle komme til å spille en pionerrolle i å gjøre husstell til en kunnskap som

¹²⁷ Innst.O. XXVIII (1936), 28.

¹²⁸ Andøya Avis, «Litt om skolehaver og kvinnelig verneplikt», 02.04.1935.

¹²⁹ Firda, «Halvparten av landets husmødre bærer vann, få som har innlagt lys», 21.11.1945.

en kunne tilegne seg ved å gå på skole. Gjennom ulike initiativ, både offentlig og privat, spredte husstellundervisning seg raskt til norske byer. I Kristiania var det som vi har sett flere ulike husstelskoler rundt 1900. Mange av dem ble drevet av kvinner som gjorde drift av skoler til egen næring, eller som var formelt eid av kvinneforeninger. Staten tok først begrenset ansvar, men i takt med statsapparatets utbygging vokste rollen staten hadde i husmorskolesaken. Selv om staten etter hvert tok et overordnet ansvar, og skoleslaget ble følgelig bygd ut, var husmorskolene hovedsakelig båret frem av kvinner og kvinneorganisasjoner som i begynnelsen hadde tatt saken i egne hender.

Kapittel 3: Husmortid, enhetsskole og nye premisser for husmorskolen

De første tiårene etter krigen har ofte blitt referert til som husmødrenes gullalder i norsk historie. Ifølge historiker Gro Hagemann hadde det aldri før vært så mange husmødre i Norge, og husarbeid var et tema i det offentlige mer enn noen gang tidligere.¹³⁰ Fra 1950 og i to tiår fremover kom over halvparten av voksne, gifte kvinner til å ha hjemmet som arbeidsplass.¹³¹ Arbeiderpartiet satset på en husmorpolitikk, der det skulle tilrettelegges for at kvinner kunne være husmødre på heltid. For husmorskolen var 1950-årene preget av kontinuitet, både i antall skoler og i antall elever, men bak disse tallene skjedd det endringer.

I 1959 ble husmorskolen lagt under Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD), som i disse årene var navnet for Arbeiderpartiets store reformiver innen norsk utdanning. Spesielt etter at Samordningsnemndas siste innstilling fra 1952 brøt med rammene for sitt mandat, og tok for seg den videre skoleutviklingen, etter klarsignal fra arbeiderpartipolitiker Helge Sivertsen. Nemnda konkluderte med at skoleplikten burde bli utvidet, og at realskolen og framhaldsskolen burde omformes til en «felles ungdomsskole».¹³² Samme år uttalte et utdanningsutvalg nedsatt av Arbeiderpartiet at enhetsskoletanken måtte føres videre fra barnealder til ungdomsalder, samt at framhaldsskolen og realskolen måtte slås sammen til en selvstendig linjedelt ungdomsskole. Disse tankene ble også videreført gjennom Stortingsmelding nr. 9 *Om tiltak til styrking av skoleverket* fra 1954 og Arbeiderpartiets arbeidsprogram for stortingsperioden 1953–1957,¹³³ og la grunnlaget for at niårig grunnskole ble utprøvd i 1959 for så å bli normen ti år senere.

Innføringen av enhetsskolen skulle komme til å føre klasser og kjønn nærmere hverandre, og bygge ned forskjeller som fulgte geografi. Spørsmålet dette kapitlet derfor vil søke å besvare, er hvordan denne moderniseringen av norsk skole og integreringen til en enhetsskole på den ene siden, og rekrutteringen til husmoryrket på den andre siden, påvirket husmorskolenes videre utvikling. I 1969 ble niårig grunnskole innført i Norge etter en prøveperiode på ti år. Samtidig var 1969 et år da rekrutteringen av kvinner til gymnas og høyere utdanning nådde nye høyder.¹³⁴

¹³⁰ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 149.

¹³¹ Avdem, *Husmorparadiset*, 16.

¹³² Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 92–93.

¹³³ Det Norske Arbeiderparti, «Arbeidsprogrammet for stortingsperioden 1953-57».

¹³⁴ Larsen, «UiO og nye studentgrupper», 38–39.

Dette tydet på at mange unge kvinner hadde andre planer enn å bli en hjemmearbeidende husmor, noe som fikk følger for husmorskolene.

Husmødrenes arbeidsplass var i hjemmet

Etter at Samlingsregjeringen fra 1945 ble avløst ved valget samme år, var det ett parti som skulle ha hegemonisk styre gjennom hele 1950-tallet – Arbeiderpartiet. 1950-årene ble ikke bare storhetstiden til det politiker og historiker Berge Furre har kalt «den sosialdemokratiske orden»,¹³⁵ men også husmødrenes gullalder. De første tiårene etter krigen førte med seg en interesse for husmødrenes samfunnsmessige betydning. I lys av at gjenoppbyggingen av Norge var det viktigste, kom husmødrenes plass til å bli hjemmet. Det var der det reproduktive arbeidet ble utført, og grunnlaget for den nye orden skulle legges.¹³⁶ Hjemmet var med historiker Anna Jorunn Avdems ord blitt en arena for samfunnsbyggingen.¹³⁷ Husmødre ble som aldri før synliggjort i organisasjonsliv og utdanning, i politikken, i massemedia og i underholdningen.¹³⁸ Ifølge Hagemann var den sosialdemokratiske samfunnsvisjonen fundert på et kjønnskoplementært forhold, der menn var produsenter og lønnsinntakere, og kvinner stod for det reproduktive arbeidet i hjemmet som husmor, og det ble satset på en modernisering av husarbeidet.¹³⁹

Denne todelingen med far som forsørger og mor som hjemmearbeidende ble også understøttet gjennom skattepolitikk, lønnspolitikk, trygdepolitikk og arbeidsmarkedspolitikk.¹⁴⁰ Ser man for eksempel på skattesystemet, gjorde samskatten som ble innført i 1921 at begge ektefellenes lønn ble lagt sammen før skatten ble trukket, hvilket som førte til økt skatt for ektefeller der begge hadde lønnsarbeid. Med andre ord førte skattesystemet til at det oftest ikke var lønnsomt for gifte kvinner å ta lønnsarbeid, og understøttet dermed et eneforsørgersystem. Innføringen av barnetrygd forsterket praksisen med at kvinner med barn jobbet hjemmet. Barnetrygden kompenserte på et vis for husmorens manglende lønnsinntekt, men satsene var så lave at ingen kunne leve av hva barnetrygden ga.¹⁴¹ Slik ble den mannlige forsørgermodellen forsterket under det som har blitt fremstilt som «sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk»,¹⁴² bygget på utearbeidende menn og hjemmearbeidende koner.

¹³⁵ Furre, *Norsk historie 1914–2000*, 149.

¹³⁶ Hagemann, «Housewife and citizen?», 23–24.

¹³⁷ Avdem, *Husmorparadiset*, 27.

¹³⁸ Avdem, *Husmorparadiset*, 27.

¹³⁹ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 149.

¹⁴⁰ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 149.

¹⁴¹ Seip og Ibsen, «Morsøkonomi, familieøkonomi og samfunnsøkonomi», 432–433.

¹⁴² Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder*, 321.

Samtidig var dette en periode hvor Arbeiderpartiets oppmerksomhet var rettet mot vekst i økonomi og produksjon, urbanisering, oppbygging av velferdsstaten og sosial og geografisk utjevning.¹⁴³ «By og land hand i hand», het det helt fra 1933 i Arbeiderpartiets propagandaplakater.¹⁴⁴ Høyere utdanningsnivå i befolkningen var et premiss for økonomiskvekst og modernisering.¹⁴⁵ Derfor ble skole og utdanning en viktig prioritering i det sosialdemokratiske partiets moderniseringsprogram. Målet var flere skoler, utvidet skolegang, samordning av skolesystemet, og ikke minst, at alle barn og ungdom, uavhengig av økonomi og bosted, skulle få en fullverdig utdanning og velge yrke etter interesse.¹⁴⁶

Arbeiderpartiets mål var gjennomsyret av enhetsskoletanken om at det skulle være like muligheter for alle samfunnsmedlemmer.¹⁴⁷ Et likhetsideal partiet mente kunne nås gjennom utdanning. Også likhet på tvers av kjønn kom inn i Arbeiderpartiets program mot slutten av 1950-årene. Ifølge historiker Hege Roll-Hansen hadde skole lenge vært viktig for nasjonalbyggingen, men i 1950-årene var ambisjonene og ressursene større.¹⁴⁸ Dette samstemmer med Arbeiderpartiets politikk. Arbeiderpartiet så altså et behov for en modernisering av den norske skolen, og la som følge av det utdanningspolitiske planer for å oppnå dette.

Husmødrenes gullalder, som 1950-årene er blitt omtalt som i norsk historie, var preget av motsetninger. Ikke bare i statens husmopolitikk på den ene siden, og sosialutjevnerende skolepolitikk på den andre, men det var også et spenn mellom hva kvinner ønsket. På tidlig 1950-tallet fantes det nye tanker og holdninger om hvordan familieliv og arbeidsliv burde organiseres.¹⁴⁹ Blant dem var psykolog og kvinnesaksforkjemper Åse Gruda Skard, som i 1953 talte for deltidsarbeid for gifte kvinner og at ektemenn burde delta i husarbeidet.¹⁵⁰ Og venstrepolitiker og forfatter Margarete Bonnevie, som i 1955 utfordret tenkning om kjønn og arbeid i boken *Fra mannsamfunn til menneskesamfunn*.¹⁵¹ Den tydeligste kontravekten til det utbredte synet på husmødrenes rolle og plass i samfunnet var Norsk Kvinnesaksforening (NKF), som representerte et ytterpunkt i dette spennet.

¹⁴³ Avdem, *Husmorparadiset*, 15.

¹⁴⁴ Arbeiderpartiet, «Historiske slagord og plakater».

¹⁴⁵ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 96–97.

¹⁴⁶ Det Norske Arbeiderparti, «Arbeidsprogrammet for stortingsperioden 1953-57».

¹⁴⁷ Roll-Hansen, «Kunnskapssamfunnet», 482.

¹⁴⁸ Roll-Hansen, «Kunnskapssamfunnet», 480.

¹⁴⁹ Hagemann, «Kjøkkenet som samfunnsprosjekt»

¹⁵⁰ Blom, «Offentlig makt – arenaer og representasjon», 368.

¹⁵¹ Bonnevie, *Fra mannsamfunn til menneskesamfunn*, 141–154.

Kvinnesaksforeningen, som tidligere hadde arbeidet iherdig med å få husmorskoler og andre former for husstellundervisning for alle kvinner, og som i tillegg selv opprettet og drev husmorskoler og husstellkurs, hadde på 1950-tallet lagt fra seg husmorskoleforretningen og skiftet kurs. De oppfordret jenter til å ikke basere seg på at de skulle bli forsørget av en fremtidig ektemann, men heller tenke nøye gjennom sine yrkesvalg.¹⁵² Fremfor at kvinner skulle gå hjemme måtte det tilrettelegges for at de kunne kombinere lønnsarbeid med barne- og familieansvar. Velferdsordninger som la til rette for at man både kunne være husmor og yrkesaktiv var det få av i Norge, derfor falt det på kvinnene å gå hjemme og passe på barna.

Husmorforbundet, tidligere Hjemmenes Vel, var derimot spesielt opptatt av at jenter skulle forstå den viktige rollen hjemmet hadde, og ikke minst kvinnenes rolle i hjemmet. Husmorforbundet var en viktig pådriver for husstellundervisningen, og forsøkte å heve kvaliteten på undervisningen og øke interessen for skoleslaget blant unge jenter.¹⁵³ De utgjorde derfor en slags motsats til de borgerlige kvinnesakskvinnene i NKF, men ikke arbeiderkvinnene. Ifølge historiker Kari Melby hadde arbeiderkvinnene en interesse av at kvinner fikk mulighet til å være hjemmearbeidende husmødre, og fulgte for det meste sin mannlige partikollega i diskusjonen om arbeid, lønn og kjønn.¹⁵⁴ Blant annet ble det tatt initiativ til yrkesforbud for gifte kvinner.¹⁵⁵ Kvinnens bestemmelse var hjemmet, for å vri på Camilla Colletts sitat fra 100 år tilbake i tid.¹⁵⁶ Spørsmålet er om husmødrenes «gullalder» ble en gullalder for husmorskolen?

En gullalder for husmorskolen?

Husmødrenes gullalder betydde ikke nødvendigvis en opplagt gullalder for husmorskolene. Likevel kan det se ut til at det har blitt tatt som en selvfølge. Flere historikere har gitt uttrykk for at 1950-årene var en slags storhetstid for husmorskolene. Eksempelvis har historikerne Grove og Michelsen i boken *Lærerforbundet – mangfald og fellesskap* skrevet at antallet husmorskoler ble betydelig økt i 1950-årene.¹⁵⁷ Derimot viser Statistisk sentralbyrå (SSB) sin utdanningsstatistikk en annen historie. Det var en økning av husmorskoler gjennom tiåret, men en økning fra 66 husmorskoler i 1950 til 69 skoler i 1959 kan neppe ansees som en betydelig økning. I tillegg

¹⁵² Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp*, 144–145.

¹⁵³ Avdem, *Husmorparadiset*, 25.

¹⁵⁴ Melby, «Kjønn som politikk», 418.

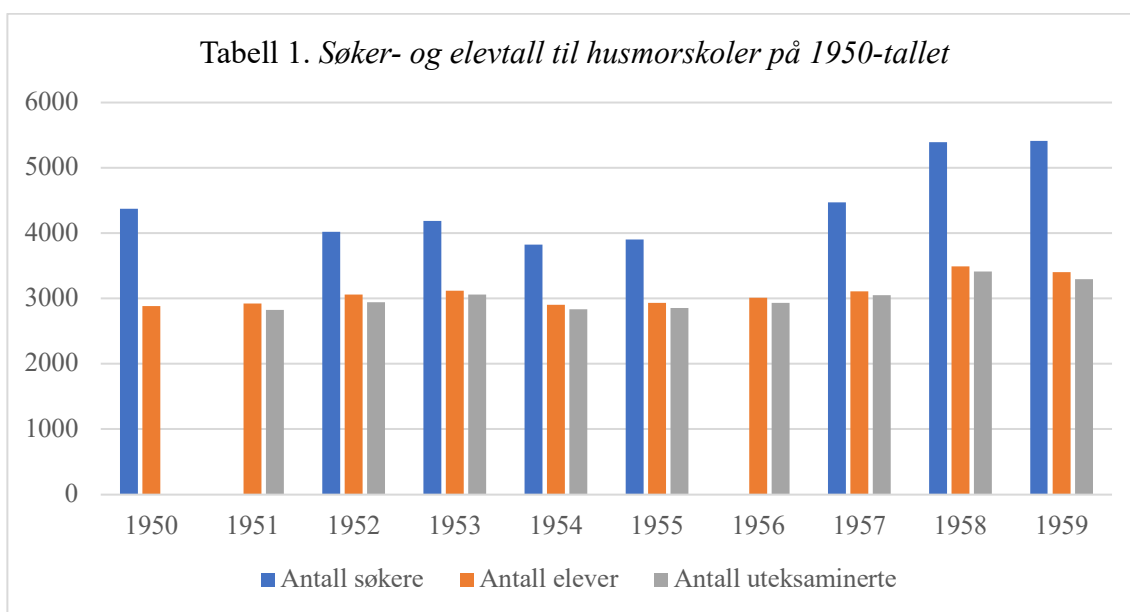
¹⁵⁵ Melby, «Kjønn som politikk», 418.

¹⁵⁶ «Vår bestemmelse er å giftes, ikke å bli lykkelige» fra Camilla Colletts *Amtmannens døtre* s. 85.

¹⁵⁷ Grove og Michelsen, *Lærerforbundet*, 114.

var det gjennom 1950-årene aldri flere husmorskoler enn hva det hadde vært før krigen. Denne «storhetstiden» har i hvert fall ikke gjort seg tydelig i en utbygging av husmorskoler. Det man derimot kan peke på var en kontinuitet og stabilitet, som gikk helt tilbake til 1938.¹⁵⁸

I 1950-årene ble det ifølge Avdem utdannet 2 000 elever i året, og ti år senere hadde det økt til godt over 3 000.¹⁵⁹ Ettersom Avdem ikke har kildehenvisning til sine tall, kan jeg ikke si noe om hvor hun har fått dette fra. Men SSB sine tall viser i hvert fall at det i starten av 1950-årene ble utdannet rett under 3 000 elever i året, i løpet av tiåret hadde det økt til 3 300 som vist under i Tabell 1. I tillegg hadde det ifølge SSB sin statistikk også før 1950-årene blitt utdannet over 2 000 elever, faktisk hadde det gjennom siste halvdel av 1940-årene blitt utdannet over 2 700 jenter i året.¹⁶⁰ Det var altså ikke noe dramatisk vekst i antall elever uteksaminert fra husmorskolen, men heller stabilitet siden 1940-årene. Dette så også ut til å gjelde antallet elevplasser.

Kilder: Statistisk årbok. Undervisning for 1953. Undervisningsstatistikk (allmenndannende skoler, fag- og yrkesskoler) for 1952–53, 1953–54, 1954–55, 1955–56 og 1957–58. Undervisningsstatistikk kommune- og skoletabeller for 1958–59 og 1959–60.

Tallverdiene for antallet uteksaminerte i 1950, samt antallet søkere 1951 og 1956 er ikke registrert i undervisningsstatistikken til SSB, og derfor utelatt fra tabellen.

Videre kan man også se på antallet søkere til husmorskoler. Gjennom 1950-årene var det en økning på rundt tusen søkere. Denne økte differansen mellom antallet søkere og antallet elever

¹⁵⁸ St.meld. nr. 61 (1957), 7.

¹⁵⁹ Avdem, *Husmorparadiset*, 25.

¹⁶⁰ Statistisk sentralbyrå, *Statistisk årbok for Norge 1954*, 249.

som ble tatt opp forekom på slutten av 1950-tallet, men disse tallene var ikke fraregnet dobbelt-søkere, det vil si personer som søkte på flere husmorskoler samtidig. Det kan altså se ut som det var flere søkere enn hva det i realiteten var. Det man derimot kan dedusere på bakgrunn av disse tallene er at 1950-årene ikke var noe entydig storhetstid for husmorskolene, men heller en tilsynelatende stabil tid.

Selv om det ikke var en markant økning i antallet husmorskoler gjennom 1950-tallet, var det fortsatt mange skoler, og husmorskolene var populære sammenlignet med andre skoleslag. For de elevene som tok skole utover fullført syvårig folkeskole var skolemulighetene realskole, som var gymnasforberedende, eller framhaldsskole, som var et mer praktisk rettet alternativ til realskolen, men som ikke kvalifiserte elever for gymnas. Deretter kunne man gå yrkesskole, en kategori husmorskoler tilhørte, eller gymnas. Over der igjen var det høyskole og universitet. Som vist i tabellen nedenfor, var det flere jenter som ble uteksaminert fra husmorskoler enn utdanninger som sykepleieskole, industri- og heimeyrke og lærerskole. Av yrkesskolene listet opp i SSB sine statistiske årbøker var det kun handelsskoler som hadde flere kvinnelige uteksaminerte elever enn husmorskoler. Også sammenlignet med gymnas var det flere jenter uteksaminert fra husmorskoler. Derimot var ikke husmorskole og gymnas gjensidig utelukkende, som betydde at jenter som har gått gymnas også kan ha gått husmorskole.

Tabell 2. *Antall jenter uteksaminert i et utvalg av videregående skoler*

År	Gymnas	Husmor- skole	Handels- skole	Handels- gymnas	Lærerskole	Sykepleie- skole	Industri og heimeyrke
1951	1 522	2 826	4 439	479	269	746	–
1953	1 388	3 056	4 418	458	325	868	1 012
1955	1 503	2 859	5 195	461	514	926	872
1957	1 861	3 053	5 978	478	465	930	1 017
1959	2 059	3 318	6 369	586	746	923	1 028

Kilder: *Statistisk Årbok. Undervisningsstatistikk* for 1953, 1954, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961 og 1962.

Til tross for et jevnt antall elever var undervisningsplanene til husmorskolene svært utdaterte. I 1926 hadde Landbruksdepartementet nedsatt en normalplan for skolene, denne ble revidert i 1938, men de endringene som ble gjort var minimale. Dette betydde at husmorskolene i teorien ble styrt etter planer fra 1926. Det var flere som merket behovet for en oppdatering, inkludert

Landbruksdepartementet. I 1938 hadde det derfor blitt oppnevnt et utvalg til å vurdere nødvendigheten av endringer i undervisningsplanen for husmorskoler. Etter et femårs opphold grunnet andre verdenskrig ble innstillingen presentert i 1949.¹⁶¹ Innstillingen som vurderte det som nødvendig med en endring av husmorskolenes undervisningsplan, og som inneholdt et detaljert forslag til nye undervisningsplaner, ble ikke vedtatt.¹⁶²

Gjennom årene hadde flere utvalg, nemnder og kvinnesaksorganisasjoner arbeidet med å styrke og bygge ut husstelloplæringen i det norske skoleverket. I 1952 ble det ved kongelig resolusjon oppnevnt et nytt utvalg, Meisdalshagen-utvalget, med det som mål å gi en samlet utredning om skolekjøkken- og husstelloplæring i Norge. Utvalget fikk navn etter formannen og arbeiderpartipolitiker Olav Meisdalshagen, og besto av byråsjef for skoleavdelingen i Kirke- og undervisningsdepartementet Nils Faaberg, byråsjef for husstellkontoret i Landbruksdepartementet Ellaug Svestad, stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet Rakel Seweriin, husmor Martha Glatved-Prahl, rektor Ingeborg Tellefsen, og statskonsulent og husstell-lærerinne Birgit Ørud.

Det var Kirke- og undervisningsdepartementet i samråd med Landbruksdepartementet som stod bak initiativet om å få skolekjøkken- og husstelloplæringen evaluert.¹⁶³ Dette skyldtes for det første at KUD mente at det var viktig å samordne og styrke husstelloplæringen både i allmenndannende skoler som lå under dem, og i yrkesskolesektoren som lå under Landbruksdepartementet. Innstillingen til utvalget ble lagt frem i 1954. Etter to år ble det under en stortingsforhandling etterspurt av venstrepolitiker og representant Helge Seip om fremgang i saken.¹⁶⁴ Til dette svarte arbeiderpartipolitiker og statsråd Birger Bergersen at Kirke- og undervisningsdepartementet ønsket å legge frem et helt gjennomarbeidet forslag, som i 1956 ikke var ferdig. Først i 1959 ble innstillingen lagt frem for Stortinget.

Derimot ble denne debatten avsporet og fikk et annet hovedtema enn heimkunnskap og husstell. I desember 1959 hadde nemlig regjeringen overført tre saksområder fra Landbruksdepartementet til Departementet for familie- og forbrukersaker. Disse områdene var Statens forsøksvirksomheten i husstell, Statens Opplysningskontor i husstell og Veiledningstjenesten i husstell. Selv om disse ikke var direkte tilknyttet husstellundervisningen, ble overføringen sterkt kritisert ettersom beslutningen påvirket vurderingene som skulle behandles i stortingsmeldingen om

¹⁶¹ Kirke- og undervisningsdepartementet. *Innstilling om undervisningsplaner for fagskoler i husstell*, 7.

¹⁶² Kirke- og undervisningsdepartementet. *Innstilling om undervisningsplaner for fagskoler i husstell*, 7–8.

¹⁶³ St.meld. nr. 61 (1957), 4.

¹⁶⁴ S.tid. (1956) «7.november. – Spm. fra repr. Seip om undervisn. i husstell», 3073.

heimkunnskap og husstell.¹⁶⁵ Etter beklagelse fra Stortinget ble stortingsmeldingen om heimkunnskap og husstell vedtatt.¹⁶⁶ Med dette ble det bestemt at grunnskolefaget heimkunnskap skulle være for både jenter og gutter. Fylkes- og kommunegrenser skulle ikke være til hinder for opptak av elever ved husmorskoler. Til slutt skulle spesialutdanning for husmorvikarer bygge på husmorskole med videregående kurs.¹⁶⁷ I tillegg gikk flertallet inn for at husstellopp-læringen i alle skoleslag skulle legges under KUD.

Mangel på fremgang av husmorskolesaken gjennom 1950-årene skyldtes hovedsakelig at Kirke- og undervisningsdepartementet var opptatt med de grunnleggende endringene i det norske skolesystemet, spesielt innføringen av niårig grunnskole.¹⁶⁸ Det var nok anset som en unødvendig bruk av tid å skulle reformere husmorskolene, når det skulle skje en reformering av hele undervisningssystemet. Husmorskolene ble som en følge av det nedprioritert, igjen. I 1959 ble administreringen av husmorskolene likevel overført til Kirke- og undervisningsdepartementet. Dette var et resultat av Samordningsnemndas mandat, opprettet av Arbeiderpartiregjer-ningen i 1947, om å samle flest skoleslag under ett og samme departement i et forsøk på en samordning av det norske skolesystemet. Husmorskolene ble med dette i økende grad betraktet med utdanningspolitiske øyne i en tid hvor reformiveren i KUD, ifølge historikeren Kim Hel-svig, var økende.¹⁶⁹

Husmorskolene under utdanningspolitiske øyne

Arbeiderpartiet hadde i samspill med Kirke- og undervisningsdepartementet ambisiøse skole-politiske planer for skolesystemet.¹⁷⁰ For disse planene ble Sverige et viktig forbilde. Spesielt var statssekretæren i KUD Helge Sivertsen sine politiske reformer sterkt inspirert av de svenske sosialdemokratene. Sverige hadde allerede i 1950 innført 9-årig felles grunnskole, etter forsøk i samråd med forskning. I 1952 gikk Sivertsen foran for at Norge burde følge Sverige sitt ek-sempel med en linjedelt ungdomsskole basert på vitenskapelig forsøksvirksomhet. Ifølge Hel-svig ble det med Samordningsnemndas siste innstilling fra 1952 åpnet opp for at Sivertsens

¹⁶⁵ S.tid. (1959) «20.jan. – Heimkunnskap og husstell», 55–88; S.tid. (1959) «21.jan. – Heimkunnskap og hus-stell», 89–101.

¹⁶⁶ S.tid. (1959) «20.jan. – Heimkunnskap og husstell», 101.

¹⁶⁷ Innst.S. nr. 294 (1958), 472–473.

¹⁶⁸ S.tid. (1959) «20.jan. – Heimkunnskap og husstell», 56.

¹⁶⁹ Helsvig, *Reform og rutine*, 205.

¹⁷⁰ Helsvig, *1814–2014 Kunnskapsdepartementets historie*, 39.

skolepolitiske idéer kunne gjennomføres.¹⁷¹ Et av poengene i denne innstillingen var at man burde gå forsøksvis til verks.

I tråd med både Samordningsnemnda og Sivertsens forslag opprettet Kirke- og utdanningsdepartementet i 1954 Forsøksrådet for skoleverket. Rådet skulle råde departementet om den videre utviklingen av det norske skoleverket. Først fem år senere ble det med Folkeskoleloven av 1959 åpnet for prøveprosjekt med niårig enhetsskole. Den nye 9-årige enhetsskolen skulle ta opp i seg både realskolen og framhaldsskolen. Kommunene fikk med dette anledning til å innføre 9-årig skoleplikt på visse vilkår. Som følge av 9-årige folkeskole måtte de påfølgende skolene endre sine opplegg etter de nye forutsetningene. Elevene fikk en annen faglig bakgrunn enn tidligere,¹⁷² og dette måtte det tas hensyn til. Det ble derfor i 1961 av KUD oppnevnt en arbeidsgruppe som fikk i mandat å utarbeide en plan for husmorskolen som følge av overgangen til niårig folkeskole.

Med husmorskolen oppe til revidering ble det nødvendig å fastsette hvilken rolle dette skoleslaget skulle ha i det fremtidige skoleverket. Husmorskolenes historie var som vi har sett, preget av andre sektorinteresser enn skolen, først og fremst landbruket. Men alt siden mellomkrigstiden hadde det vært mangel på tydelighet i deres målsetting: hvem skulle skolene utdanne og til hva? Etter andre verdenskrig utviklet de også en dobbel funksjon. Mens de første husmorskolenes var tiltenkt landhusholdninger, og hadde gårdsbruk, hage og internat, forsvant derimot dette med de nye kommunale husmorskolenes. Disse skolene ble etter hvert sett på av mange som en slags yrkesutdanning. Et slikt syn på husmorskolenes ble også presset frem av KUD i 1957 i en stortingsmelding om heimkunnskap og husstell.¹⁷³ Husmorskolenes opprinnelige skulle utdanne husmødre, fungerte altså også som grunnskole for ulike yrker hovedsakelig tilknyttet husstell og noen serviceyrker som resepsjonist og servitør. I tillegg til at de ble brukt som forskole for sykepleieskole, lærerskole og husmorvikarskole. Uklarheten om husmorskolenes plass var altså ikke noe nytt, men ble brakt videre da skoleslaget ble lagt under KUD.

Husmorskolen som fagskole i husstell

Kirke- og utdanningsdepartementets stilling til husmorskolenes rolle ble tydelig allerede i deres formulering av arbeidsgruppens mandat, der de brukte betegnelsen «fagskole i husstell»

¹⁷¹ Helsvig, *Reform og rutine*, 62.

¹⁷² Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 101.

¹⁷³ St.meld. nr. 61 (1957).

istedenfor husmorskole. Det er interessant at husmorskolene ble tenkt som en fagskole. Fagskoler betegnet ulike skoler som strengt tatt ikke var videregående skoler, men heller ikke høyere utdanning.¹⁷⁴ Felles for disse skolene var at de tilbydde en kort yrkesrettet utdanning, som gjerne ga kompetanse for arbeidslivet. Fagskole-begrepet signaliserte altså at skolene skulle ha andre anvendelsesområder enn kun husmorutdanning, og var nok koblet til fremvekst av lønnede yrker tilknyttet husstell. Dette ble også senere bekreftet av departementet i 1965 med uttalelsen: «skoleslaget forutsettes å gi opplæringsmuligheter for annet arbeid innen husstellsektoren enn vanlig husmorarbeid».¹⁷⁵

Arbeidsgruppen, bestående av formannen i lærerskolerådet dr. Eva Nordland, konsulent for husmorskolene Berit Brandstorp Haugen, og skolekjøkkenkonsulent Mathilde Sigland, som sluttet august 1961 og ble erstattet av konsulent Kari Knutsen, kom med en tilrådning der det ble tydelig at husmorskoler fremover skulle ha et tosidig mål.¹⁷⁶ «Siktepunktet må være å gi grunnleggende utdanning i husstelfag og dertil knyttede disipliner, både for den vordende husmor og for dem som skal inn i andre yrker som bygger på husstellsutdanning»,¹⁷⁷ lød det. Men ikke alle var enige i arbeidsgruppens vurdering av husmorskoler som forskole til andre yrker.

Norges Husmorforbund stod bestemt på at husmorskolene ikke skulle fungere som forskole for andre yrker, men kun være husmorskole i seg selv. Husmorskolenes oppgave var tross alt opplæring av fremtidige husmødre. Dersom skolene også skulle gi opplæring til andre yrker, ville det gå utover husmødrenes skolering. Også noen av husmorskolene mente at fagskolen i husstell først og fremst måtte sikte inn på å undervise fremtidige husmødre.¹⁷⁸ Det var en bekymring for at husmødrene ville bli nedprioritert dersom man åpnet opp for at skolene skulle ha andre siktemål enn bare utdanning av husmødre. Derimot pekte Hotell- og turistdirektoratet, som lå under Samferdselsdepartementet, på den betydningen husmorskolen hadde hatt som forskole for yrker innen hotell- og turistnæringen.

Turismen i Norge var en voksende næring i etterkrigstiden.¹⁷⁹ I tråd med utbyggingen av turistnæringen og servicenæringen ble det et større behov for ansatte. I tillegg kunne en slik

¹⁷⁴ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning i Norge*, 47.

¹⁷⁵ St.meld. nr. 101 (1964–65), 14.

¹⁷⁶ St.meld. nr. 101 (1964–65), 1.

¹⁷⁷ St.meld. nr. 101 (1964–65), 9.

¹⁷⁸ St.meld. nr. 101 (1964–65), 6.

¹⁷⁹ Granseth, *Norsk turisme*, 19.

utdanning heve standarden innen servicesektoren som matstell og servering. En utbygging av fagskoler i husstell ville derfor være av stor betydning for å skaffe kvalifisert hjelp innen turistnæringen og servicenæringen, spesielt innen hotell- og restaurantyrket.¹⁸⁰ Det var altså et politisk dilemma. På den ene siden skulle husmorskoler være en profesjonalisering av husmoren. Husmoren skulle få utdanning til det som skulle bli hennes yrke, på lik linje med andre yrkesutøvere. På den andre siden var det både et behov for faglært arbeidskraft til yrker tilknyttet husstell, eksempelvis innen turistnæringen og servicenæringen, som husmorskoler kunne være løsningen på, men også en interesse av å styrke kvinners yrkesutdanning til lønnede yrker.

Kirke- og utdanningsdepartementet sendte også tilrådingen til Rådet for heimkunnskap og husstell. Rådet ble opprettet i 1961 av Arbeiderpartiet for å bistå departementet med råd og ta initiativ om opplæring i heimkunnskap og husstell. Først i 1964 kom rådet med en uttalelse etter å ha behandlet saken i flere møter. Der sa de seg enige i arbeidsgruppens uttalelse om at fagskolene i husstell skulle ha en tosidig målsetning. Dette ble begrunnet ut ifra den økende tendensen i samfunnet, hvor jenter i stadig større grad tok yrkesutdanning. Fra starten av 1960-årene var nemlig holdningene til kvinner i utdanning og arbeid i endring.

I 1959 hadde Arbeiderpartiet både fjernet samskatten,¹⁸¹ og ratifisert ILO-konvensjon nr. 100 om likelønn for arbeid av lik verdi. På bakgrunn av dette anså Likelønnsrådet, opprettet i 1959 med representanter fra stat og arbeidsliv, det som viktig at kvinner gikk inn i utdanninger som var mannsdominerte og deretter inntok mannsdominerte yrker.¹⁸² Derfor ble studieveiledning viktig for Likelønnsrådet. Fra tidlig 1960-årene kunne man hos lærere og yrkesveiledere finne informasjonsbrosjyrer som *Er pikenes utdanning og yrkesvalg i utakt med samfunnsutviklingen?* og *Hvilke planer for fremtiden?* I disse brosjyrene, utgitt av Likelønnsrådet, ble jenter og kvinner oppfordret til å ta yrkesutdannelse, også om man skulle ha barn.¹⁸³

Dessuten ble, som vist av Roll-Hansen, mange av de oppgavene kvinner hadde hatt i hjemmet, overtatt av velferdsstaten og skulle utføres i offentlige institusjoner.¹⁸⁴ Med andre ord ble det skapt nye arbeidsplasser gjennom spesialisering og profesjonalisering av arbeidsoppgaver kvinner tidligere hadde hatt i hjemmet. Det var også derfor viktig for Likelønnsrådet å gi

¹⁸⁰ St.meld. nr. 101 (1964–65), 6.

¹⁸¹ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp*, 181.

¹⁸² Larsen, «UiO og nye studentgrupper», 44.

¹⁸³ Likelønnsrådet, *Er pikenes utdanning og yrkesvalg i utakt med samfunnsutviklingen?*, 1.

¹⁸⁴ Roll-Hansen, «Økonomi, arbeid og forsørgelse», 458–459.

informasjon til jenter om hvilke muligheter de hadde på bakgrunn av denne nye utviklingen. Denne holdningsendringen ble forsterket på Arbeiderpartiets landsmøte i 1963, der partisekretær Håkon Lie reiste spørsmålet om det ikke var på tide med en endring av partiets kvinnepolitikk.¹⁸⁵ Han hevdet at kvinnenenes sak måtte bli talt i et «mannssamfunn», dersom det ikke ble gjort, ville de miste halve valgfolket. Ifølge Lie var tiden kommet for å tilrettelegge for at kvinner kunne være yrkesaktive.¹⁸⁶

Rådet for heimkunnskap og husstell regnet med at noen ville ta husmorskole med ambisjon om lønnet arbeid innen husstellsektoren, mens andre ville ta det som et ledd i en annen yrkesutdanning. Denne antagelsen var i samsvar med en undersøkelse foretatt av sekretariatet om elever ved husmorskoler høsten 1963. Ifølge undersøkelsen tok rett under 50 % av elevene husmorskole som ledd i en utdanning, mens den andre halvdel tok husmorskole på grunn av giftemål eller fordi de ønsket å lære hus- og matstell.¹⁸⁷ Derimot har undersøkelsen en svakhet ettersom den kun hadde tre svaralternativ: grunnet husstell/giftemål, ledd i utdanning eller annet. Dette gir et unyansert bilde da svaralternativene ikke er utfyllende. Undersøkelsen sa ikke om noen valgt husmorskole av flere grunner, eller med formål om å gå rett ut i et lønnet arbeidsliv. Funnene i studien kan likevel vise et skifte, flere unge kvinner hadde andre planer enn å bare bli hjemmearbeidende husmødre. Videre mente rådet at alle ville ha bruk for husstellopplæring som fremtidig husmor, eller som enslige med eget hjem.¹⁸⁸ Rådet skrev at dersom forholdene lå til rette for det ville kvinner beholde yrket de hadde utdannet seg for etter at de hadde giftet seg, det var derfor ekstra viktig med husstellutdanning ettersom flere kvinner da ville ha to yrker å ivareta.¹⁸⁹ Her ble det altså tydelig at kvinner hadde fått en dobbeltrolle, de kunne ta yrkesutdanning, men ville fortsatt forbli «husmor» med hovedansvaret for hjemmet.

Det at husmorskolene så ut til å ikke bare være for fremtidige hjemmearbeidende husmødre, men også for de som ville ta videre utdanning eller arbeide med husstell-lignende yrker, kunne virke som en lovende fremtid for fagskolene i husstell. Det er derfor interessant å se på i hvor stor grad det var tenkt en «satsing» på disse skolene med utgangspunkt i antatt elevtall og utbyggingsplaner. Arbeidsgruppen oppnevnt av KUD til å utrede husmorskolenes plass i skoleverket pekte på at det alltid hadde vært en stor interesse for husmorskoler, og ettersom

¹⁸⁵ Lund, *Virke og profesjon*, 140; Larsen, «UiO og nye studentgrupper», 43.

¹⁸⁶ Lund, *Virke og profesjon*, 140.

¹⁸⁷ St.meld. nr. 101 (1964–65), 10.

¹⁸⁸ St.meld. nr. 101 (1964–65), 9.

¹⁸⁹ St.meld. nr. 101 (1964–65), 9.

husmorskoler i fremtiden ville gi elevene flere muligheter, antok de at søkingen til skolene ville øke betraktelig. Dette var også i lys av den økte interessen for videregående utdanning. Det var derfor ifølge arbeidsgruppen viktig å bygge ut husmorskolene så fort som mulig og i samme takt som utbyggingen av fagskoler på andre områder.¹⁹⁰

Arbeidsgruppen forsøkte å beregne det fremtidige elevtallet for fagskolene i husstell, og konkluderte med et behov for 18 000 elevplasser, herav 12 000 i det grunnleggende året som skulle legges til ungdomsskoler og ca. 6 000 elevplasser fordelt på halvårige og helårige fagskoler i husstell.¹⁹¹ Men til dette anslaget var det uenigheter. Forsøksrådet for skoleverket mente det anslåtte elevtallet var for høyt og at man heller burde ta sikte på en gradvis utbygging av skolene i takt med det aktuelle behovet til enhver tid. Norges Lærerinne forbund fant også at arbeidsgruppens beregning av elevtall var for høyt.¹⁹² Det viste seg vanskelig å skulle forutsi elevtallet for dette skoleslaget. Dette var spesielt fordi skolene fremover skulle ha et tosidig mål, og man kunne derfor ikke ta utgangspunkt i tidligere elevtall, i tillegg til at tendensen til å ta utdanning utover obligatorisk skolegang var stigende.¹⁹³ Kirke- og undervisningsdepartementet ville derfor ikke legge frem en utbyggingsplan for fagskolene i husstell i denne saken. Derimot skulle dette bli behandlet i en samlet vurdering av utdanningsbehovet og utdanningstilbudet for ungdom som var ferdig med grunnskole, jamfør Skolekomitéen av 1965, som vi vil se nærmere på senere i kapitlet.

I 1966 ble innstillingen vedtatt av Stortinget. Med det skulle husmorskoler heretter hete «fagskoler i husstell», ettersom «husmorskole» ikke lenger var dekkende for hva disse skolene hadde som funksjon.¹⁹⁴ Dermed hadde det siste synet på husmorskolene vunnet frem, noe som signaliserte et skifte. Ifølge historiker Ivar Bjørndal var den gamle husmorskoletradisjonen dermed over.¹⁹⁵ Likevel kan man se endringene med et mer nyansert blikk. En del av den gamle tradisjonen vedvarte ved at skolen fortsatt skulle gi opplæring til fremtidige husmødre. Husmorskoler, eller fagskoler i husstell som det heretter het, skulle ha en tosidig funksjon: utdanning for kommende husmødre og yrkesopplæring til lønnet arbeid eller videre utdanning. I tillegg ble det bestemt at husstellundervisningen skulle distribueres, med kurs både som selvstendige

¹⁹⁰ St.meld. nr. 101 (1964–65), 2.

¹⁹¹ St.meld. nr. 101 (1964–65), 2.

¹⁹² St.meld. nr. 101 (1964–65), 6.

¹⁹³ St.meld. nr. 101 (1964–65), 15.

¹⁹⁴ S.tid. (1966) «10. mars. –Yrkesskoler i husstell», 2316.

¹⁹⁵ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 115.

yrkesskoler i husstell, som egen husstellavdeling i yrkesskolene og til lokaler i ungdomsskolene.¹⁹⁶

Nye planer for fremtiden

Husmorskolene vokste frem som skoler for kvinner og var derfor eksplisitt kvinnelig kjønn, det er derfor interessant å se på hva som skjedde da de ble underlagt Kirke- og utdanningsdepartementet. Spesielt ettersom KUD fra tidligere av hadde tatt et likestillingsrettet standpunkt til utdanning, spesielt i grunnskolen, som lenge hadde vært blinkskiven for skolereformer. Dette standpunktet kunne man for eksempel se i stortingsmeldingen fra 1957 om heimkunnskap og husstell der Kirke- og utdanningsdepartementet bestemt gikk inn for at faget heimkunnskap ikke bare skulle være for jenter, men også gutter. Departementet kunne ikke forstå hvorfor gutter ikke skulle være med i opplæringen, og mente at det ikke var i pakt med tiden at gutter ikke fikk noe kjennskap til praktisk matlaging.¹⁹⁷ To år senere ble likestillingsprinsippet normen gjennom at Folkeskoleloven av 1959 kom til livet. Med denne ble det ikke bare felles lov for by og bygd, men felles lovregler for jenter og gutter. Ordningen med at jenter hadde lavere timeantall i teoretiske fag på grunn av obligatorisk husstellundervisning ble fjernet.¹⁹⁸ Håndarbeid og sløyd ble satt sammen til et formgivningsfag, og husstell ble erstattet med heimkunnskap som kunne tilbys både jenter og gutter. Det ble en større grad av likestilling, men loven gjaldt kun for grunnskolen.

Med Kirke- og utdanningsdepartementet sin overtakelse av husmorskoler ble det signalisert at skolene ikke bare skulle være for kvinner. Dette var spesielt tydelig i navneendringen av skolene. Det samme gjaldt også for Statens lærerinneskole i husstell, som ble overført til KUD sammen med husmorskolene i 1959, og som fikk et nytt kjønnsnøytralt navn: Statens lærerskole i husstell. Også husmorskolene fikk under det nye departementet et kjønnsnøytralt navn: fagskoler i husstell. Selv om ordet «husstell» ofte ble forbundet med kvinner, signaliserte dette et skifte. Dette skiftet ble forsterket ytterligere med arbeidsgruppens tiltenkte elevgruppe for det grunnleggende året som skulle legges til ungdomsskoler, bestående av både jenter og gutter, ettersom de mente at begge kjønn ville være interessert i, og ha utbytte av et grunnleggende år i husstellundervisning.¹⁹⁹ I tillegg skrev Rådet for heimkunnskap og husstell at utviklingen gikk i

¹⁹⁶ Innst.S. nr. 94 (1965–66), 180.

¹⁹⁷ St.meld. nr. 61 (1957), 9.

¹⁹⁸ Blom, «Et klasse- og kjønnsdelt utdanningssystem?», 344.

¹⁹⁹ St.meld. nr. 101 (1957–58), 15.

retningen av at mannen stadig skulle ta større del i husarbeidet. Det var derfor ifølge dem ønskelig at også menn fikk opplæring på dette feltet. Som følge av det burde fagskolene i husstell i sine kursopplegg ta hensyn til at arbeidet i et hjem burde baseres på samarbeid mellom ektefeller.²⁰⁰ Også Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat skrev i deres respons på tilrådingen i 1963 at skolene måtte kunne ta inn elever av begge kjønn, samt at det ville være en vinning for skolemiljøet om det kunne benyttes lærere av begge kjønn i både teoretiske og praktiske fag.²⁰¹

Denne utviklingen av tradisjonelle kjønnsroller ble også synlig i det politiske klimaet. I løpet av 1960-årene snudde Arbeiderpartiet sitt politiske ståsted til kvinner, husmødre og arbeid. Som en følge av at Arbeiderpartiet i 1961 mistet sitt parlamentariske flertall, og deretter regjeringsmakten i 1963, ble partiets ledere oppmerksomme på de sosiale endringene som hadde skjedd.²⁰² Med bakgrunn i Lie sin tale på Landsmøtet i 1963 ble det satt ned en komité for å utrede kvinnes stilling i samfunnet.²⁰³ Komitéarbeidet ble ledet av Einar Gerhardsen og flere av partiets kvinner var blant medlemmene, blant annet også sosiologen Harriet Holter. Et lite grønt hefte med navnet *Kvinnens plass – er hvor?* ble resultatet av komitéarbeidet. Svaret på tittelens spørsmål var at kvinnen sin plass var både i hjemmet og i yrkesarbeid, og hun måtte selv velge hva hun ville vektlegge.²⁰⁴ Komitéens innstilling representerte ifølge Hagemann en nyorientering i Arbeiderpartiets kjønnspolitik.²⁰⁵ Med dette signaliserte partiet at de gikk vekk fra det tidligere husmor-idealet de hadde fremmet, og i retning av å bli et likestillingsparti.²⁰⁶

Husmorskolens plass i ny skolevisjon

Reformarbeidet av grunnskolen hadde liten påvirkning på husmorskolene på kort sikt. Men på lengre sikt skapte disse reformene behov for å gjøre noe med de videregående skolene. Dette var reformplaner som hadde ligget i kortene til Arbeiderpartiregjeringen og Kirke- og undervisningsdepartementet siden tidlig 1950-tallet. I 1965 ble det ved kongelig resolusjon oppnevnt en skolekomité, Skolekomitéen av 1965, også kalt Steen-komitéen, etter Arbeiderpartiets nestformann og komitéleder Reiulf Steen.²⁰⁷ Komitéen hadde i oppgave å vurdere de videregående

²⁰⁰ St.meld. nr. 101 (1964–65), 9.

²⁰¹ St.meld. nr. 101 (1964–65), 7.

²⁰² Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp*, 205; Larsen, «UiO og nye studentgrupper», 43.

²⁰³ Larsen, «UiO og nye studentgrupper», 43.

²⁰⁴ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 146–147.

²⁰⁵ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 147.

²⁰⁶ Larsen, «UiO og nye studentgrupper», 42; Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 150.

²⁰⁷ St.meld. nr. 91 (1969–70), 3.

skolene, det vil si utdanningene mellom grunnskole og universitet og høyskole. Skolekomitéen anså det som nødvendig med en bedre samordning av det videregående skoleverket.

Det videregående skolesystemet i Norge var svært kronglete, med uklare grenser i forhold til både grunnskolen og høyere utdanning. Ulike skoler hadde ulik kurslengde, ble styrt etter ulike lovverk og lå under ulike departementer. Skoleverket var generelt lite fleksibelt, spesielt tilknyttet overgangsmuligheter, dette gjaldt selv mellom skoletyper med utdanning til samme arbeidsplass, ifølge Bjørndal.²⁰⁸ I tillegg ble forholdet mellom antallet søkere på skoler og antallet elever som ble tatt opp skjevare og skjevare. Samtidig økte også antallet søkere til videregående skoler som en følge av større barnekull etter krigen, aktualiseringen av utdanning i samfunnet, og innføringen av 9-årig grunnskole.²⁰⁹ Norges allmennvitenskapelige forskningsråds undersøkelser fra 1963 viste at mange av de videregående skolene måtte avslå store antall søkere. Inkludert husmorskolene, hvor ca. 44 % av de kvalifiserte søkerne ble avvist.²¹⁰ Det var derfor nødvendig med endringer. Ifølge Bjørndal var en samordning også lettere å oppnå, ettersom fylkeskommunene i 1964 hadde tatt over ansvaret for videregående skoler.²¹¹

Skolekomitéen fikk i mandat å vurdere behovet for opplæring og utdanning i aldersgruppen 16–19 år i lys av utviklingen i arbeidsliv og samfunnsliv.²¹² Samt skulle de legge frem en plan for utviklingen av et skolesystem som kunne tilby ungdom i denne aldersgruppen likeverdige muligheter for utdanning og personlig vekst, og i den sammenheng vurdere hensiktsmessigheten av en felles lov for høyere skoler.²¹³ I komitéens første innstilling som kom i 1967 ble hovedprinsippene for den fremtidige videregående skolen lagt frem. Det ble foreslått at skolegangen etter folkeskolen burde være frivillig, men at alle burde ha adgang til å gå tre år på videregående skole. Den videregående skolen skulle være trinnvis bygd opp, for å tilrettelegge for elever som bare ønsket ett eller to år med videre utdanning. Det betydde at elever som sluttet etter første eller andre året, fikk en definert kompetanse å vise til. Valg av studievei skulle også være fritt. Undervisningsplanene skulle samordnes mest mulig slik at overgang fra en utdanning til en annen enklere kunne skje. Skolen skulle dessuten gi mulighet til å kombinere allmennutdanning og yrkesutdanning. Samt at den skulle gi muligheter til å oppnå studiekompetanse og

²⁰⁸ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 122.

²⁰⁹ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 121.

²¹⁰ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 41.

²¹¹ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 102.

²¹² St.meld. nr. 91 (1969–70), 4.

²¹³ St.meld. nr. 91 (1969–70), 4.

yrkeskompetanse.²¹⁴ Gymnaset og yrkesskolen skulle altså slås sammen til en fellesskole med studieretninger under betegnelsen videregående skoler. Dette betydde endringer for husmorskolenene.

Steen-komiteéns andre innstilling kom allerede i 1969. I denne innstillingen ble forslagene fra den første innstillingen konkretisert, samt ble det lagt frem planer for en rekke studieretninger. Blant dem var husholdningsyrker, og derunder fagskole i husstell, tidligere kalt husmorskole, med forskjellige påbygg.²¹⁵ Det interessante som skjedde i denne innstillingen, var at komitéen forsøkte å samordne fagskoler i husstell, med andre utdanninger innen områdene husstell, matstell og lignende. Ettersom mange av utdanningene innen disse områdene hadde mye til felles, mente komitéen at det var grunnlag for en bedre samordning av disse utdanningsveiene, og ikke minst at det var et behov for en slik akkomodering.²¹⁶ De utdanningene det var siktet til var altså fagskoler i husstell, forskoler for kokker og servitører, de maritime kokkeskolene og fiskerbåtkursene i fiskerfagskolene. Ifølge komitéen var det et økende behov for arbeidskraft innen yrker som stort sett bygde på fagskolen i husstell, det gjaldt personell i storhusholdninger, husmorvikarer, lærere i husstell og konsulenter av ymse slag i offentlig tjeneste og i næringslivet. Om ikke det ble skapt en mer fleksibel ordning i utdanningen, ville slike behov vanskelig dekkes, skrev komitéen.²¹⁷

Det ble derfor foreslått et felles 1-årig eller 2-årig grunnkurs for alle disse yrkesutdanningene, altså kokker i restaurante- og hotellbransjen, kokker i handelsflåten og fiskerflåten og storkjøkkenpersonale etc., med en viss differensiering i form av valg mellom enkelte fag og faggrupper. Eksempelvis kunne matstell være et felles grunnkurs. Selv om den 1-årige fagskolen i husstell hadde flere timer i praktiske fag enn for eksempel kokkeskolen for hoteller og restauranter, dette fordi fagskolen i husstell ga stor plass til opplæring i håndarbeid, vask og stell av tøy og barnestell, hadde ikke selve matstellet større omfang enn i kokkeskolen. Grunnutdanningene skulle også ha en faglig differensiering, men ikke større enn at man fortsatt kunne velge fritt av videre utdanning. Disse valgfagene kunne for eksempel være barnestell, håndarbeid og fransk. Den videre utdanningen skulle bestå av læretid eller praksis, eventuelt annen utdanning. Det ble også foreslått at kortere kurs sammen med 1-årig grunnkurs skulle fungere som

²¹⁴ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: I*, 57.

²¹⁵ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 40.

²¹⁶ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 45.

²¹⁷ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 45.

grunnutdanning i utdanningsveier som hadde fjernere tilknytting til husholdningsyrkene, dette var for eksempel sosialarbeiderutdanning og sykepleierutdanning. Men ingenting ble konkludert.

Interessant nok ble det i denne innstillingen anbefalt av Steen-komiteén at man ikke tok husmorutdanning, uten en annen utdanning i tillegg. Noe som også var i tråd med likelønnsrådets anbefalinger fra tidlig 1960-årene. Til tross for at det var viktig at alle mestret husarbeidet, mente komitéén at det var behov for en utdanning til et yrke utenom dette.²¹⁸ Dette var fordi mange kvinner kom til å fortsette i yrkeslivet også etter giftemål, og mange husmødre kom til å gå ut i yrkeslivet igjen når husmoryrket ikke lenger la et like stort beslag på arbeidskraften.²¹⁹ I tillegg tilsa utviklingen i arbeidslivet og samfunnslivet og den økende skolesøkingen at de med kort eller ingen yrkesutdanning i fremtiden ville få svært begrensede yrkesvalgs muligheter og dessuten være henvist til underordnede stillinger.

Det var ifølge komitéén viktig at unge jenter og gutter fant frem til utdanninger og yrker som passet for deres evner og anlegg, og at det ble en spredning i valg av utdanning og yrker. Dette var også viktig fordi utpregede kvinneyrker hadde en tendens til å bli lavtlønnsyrker. I henhold til dette påpekte komitéén at det på denne tid var svært få, om i det hele tatt noen, yrker som bare var egnet for menn eller kvinner. Komiteén skrev: «Tvertimot hører en del utpregede kvinneyrker, f.eks. husarbeid, rengjøringsarbeid o.l. til de relativt få yrker som krever fysisk styrke».²²⁰ Det var altså ikke kun søkelys på at kvinner skulle ta utdanning og delta i yrkeslivet, men de ble oppfordret til å ikke velge tradisjonelt kvinne-dominerte yrker i ens av å være kvinne. Dette viser at Kirke- og undervisningsdepartementet hadde nye tanker og idéer for fremtiden.

Endret studie-, arbeid- og husstelltilbøyelighet

En del av samfunnsendringene som utfoldet seg i løpet av 1960-tallet var også som følge av at kvinner selv endret studietilbøyeligheten. Flere jenter, og gutter, tok utdanning utover folkeskolen. Elevtallet i videregående utdanning økte sterkt fra slutten av 1950-tallet og gjennom 1960-årene. Denne utdanningsiveren spredde seg også videre til høyere utdanning.²²¹ Der andelen kvinnelige studenter steg fra 20 % til 29 %.²²² Ungdomskullet var større enn tidligere og

²¹⁸ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 46.

²¹⁹ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 46.

²²⁰ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 46.

²²¹ Wårum, *Kvinner og menn i Norge*, 32.

²²² Roll-Hansen, «Befolkningen», 439.

foreldre hadde bedre råd til å gi barna sine utdanning.²²³ I tillegg ble utdanningsfinansieringen bedre, Statens lånekasse opprettet i 1947, ga fra midten av 1950-tallet støtte til elever i videregående skoler. Og fra 1963 ga lånekassen stipend til de som søkte husmorskole.²²⁴ Sammenligner man antallet jenter i fagskoler for husstell med andre utdanninger på 1960-tallet, ser man en endring fra Tabell 2. Fagskoler i husstell ble forbigått i kvinnelige elevtall av andre skoleslag, både av gymnas og yrkesskoler som handelsskole, lærerskole og sykepleieskole.

Tabell 3. *Antall kvinnelige elever i et utvalg videregående skoler*

År	Gymnas	Fagskole i husstell	Handels- skole	Handelsgym- nas	Lærerskole	Sykepleie- skole	Industri og heimeyrke
1962	4 061	1 988	7 549	1 979	3 168	3 435	962
1963	4 444	2 097	8 309	1 998	3 023	3 500	1 006
1965	5 348	2 074	5617	2 159	4 571	3 935	1 186
1967	5 862	2 181	8 134	2 214	3 925	3 991	1 242
1969	6 174	2 464	7 866	2 262	4 476	4 414	1 581

Kilder: Statistisk Årbok. Undervisningsstatistikk for 1964, 1965 og 1968. Undervisningsstatistikk 1962-63 Hefte III Høgre allmennskoler. Undervisningsstatistikk 1962-63 Hefte IV Fag- og yrkesskoler. Undervisningsstatistikk 1965-66 Hefte III Høgre allmennskoler. Undervisningsstatistikk 1965-66 Hefte IV Fag- og yrkesskoler. Undervisningsstatistikk Fag- og yrkesskole 1969. Undervisningsstatistikk Høgre allmennskole 1969.

Ifølge Roll-Hansen var ambisjonen om å bygge ut skoleformer med vekt på opplæring i kvinnelige ferdigheter i tråd med 1950- og 1960-tallets husmor-ideologi.²²⁵ Likevel ser vi at det hverken ble noen spesiell utbygging av husmorskolene eller økning i antallet elevplasser. Til tross for at husarbeidet skulle oppvurderes, både som produktiv del av økonomien og som profesjonelt kunnskapsområde, som uttalt av Hagemann,²²⁶ ga ikke dette utslag på skoleslagets utbygging. På 1960-tallet endret også søker- og elevtallet ved fagskolene i husstell seg sammenlignet med 1950-tallet (se Tabell 1). Tabell 4 viser at det var en nedgang i antallet elever på 1960-tallet sammenlignet med 1950-årene. Fra rundt 3 400 elever på slutten av 1950-årene til rett under 2 000 elever på tidlig 1960-tallet. I tillegg var det også nedgang på ca. 1 500 i antallet søkere i starten av 1960-tallet. Dette kan ses i sammenheng med at likestilling mellom kjønn

²²³ Ustvedt, *Det skjedde i Norge*, 162.

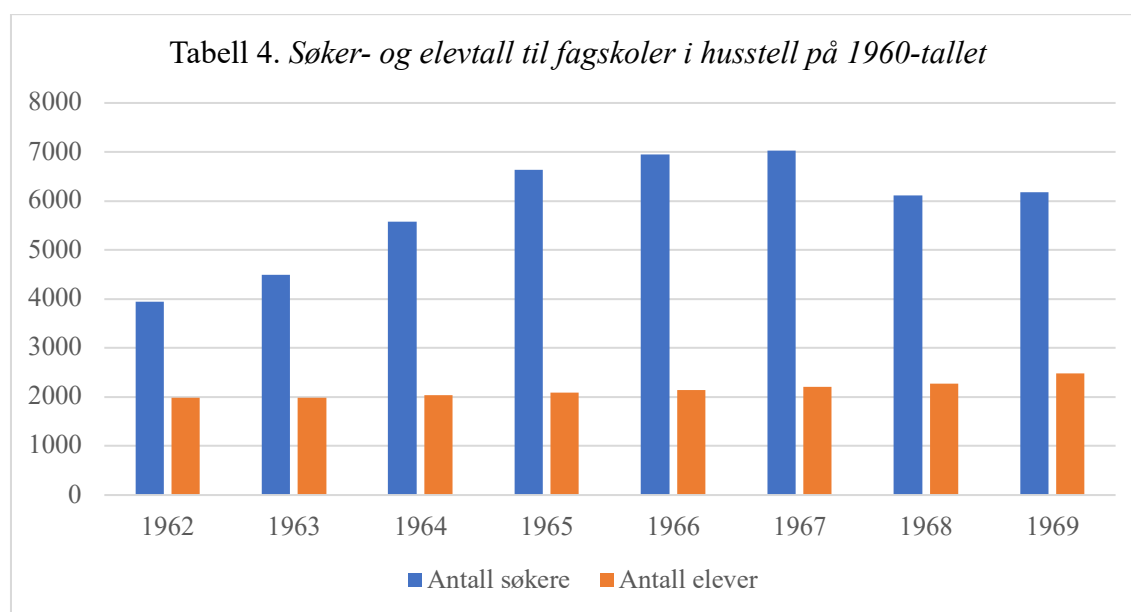
²²⁴ NOU (1995:11) *Statsbankene under endrede rammevilkår*, 174.

²²⁵ Roll-Hansen, «Kunnskapssamfunnet», 482.

²²⁶ Hagemann, «Husarbeid og medborgerskap», 176.

ble et ideal med stor oppslutning, og følgelig ble idéen om et særskilt skoleslag for jenter, noe husmorskolene var, bortfallende, som hevdet av Roll-Hansen.²²⁷

Endringene i søker- og elevplassene til husmorskolene kan også ses i sammenheng med endringer som kom til uttrykk andre steder. Kvinner ble både oppfordret til å ta og tok selv utdanning. Eksempelvis ble det i 1969 utgaven av *Hvilke planer for fremtiden?* skrevet at «Selv om husmorskole og søm- og håndarbeidskurs er et viktig grunnlag for den fremtidige husmor, er de i dag lite egnet som spesialutdanning for den som skal forsørge seg selv, hvis en ikke tar noe annet i tillegg».²²⁸ Jenter og unge kvinner ble oppfordret til å ikke basere seg på å bli husmødre, men heller ta utdanning med ambisjon om å ta del i det betalte yrkeslivet. Likevel var det fortsatt et ganske stabilt elevantall gjennom 1960-årene. Dette kan forklares med skiftet fra husmorskoler til fagskole i husstell, altså at husmorskolene også skulle gi utdanning til lønnete yrker utenfor hjemmet og ikke bare for husmorvirket, hvilket som kan ha vært nødvendig for å opprettholde elevplasser og søkertall.

Kilde: *Historisk Statistikk. Utdanningsstatistikk* for 1962-63, 1963-64, 1964-65, 1965-66, 1966-67, 1967-68, 1968 og 1969.

Tallverdiene for antallet søkere og antallet elever for 1960 og 1961 er ikke registrert i SSB sin undervisningsstatistikk og derfor utelatt fra tabellen.

²²⁷ Roll-Hansen, «Kunnskapssamfunnet», 482.

²²⁸ Vangsnes, *Hvilke planer for fremtiden?*, 4.

I takt med at flere kvinner tok utdanning gikk også flere kvinner inn i arbeidslivet. Som vist av Roll-Hansen doblet andelen gifte yrkeskvinner seg i løpet av 1960-tallet.²²⁹ Denne økningen kom blant annet av velferdsstatens utbygging av utdanning-, helse- og omsorgstjenester som innebar et økt behov for kvinnelig arbeidskraft, og undersyssetting av kvinner hadde ifølge Hagemann lenge vært registrert.²³⁰ Det at en større andel kvinner ble yrkesaktive skyldtes også endringer i kvinners praksiser i hjemmet. Med rasjonalisering og teknifisering av husarbeidet, ble arbeidet i hjemmet på mange måter mindre krevende. Det ble blant annet bygd ut et godt strømnnett som kunne brukes til matlaging og oppvarming.²³¹ I tillegg til utbyggingen av strømnettet ble husholdningsmaskiner som kjøleskap, fryser og vaskemaskin stadig vanligere. Samt produkter som dypfryste matvarer, strykefrie klær og engangsartikler, som sparte husmoren mye tid. Også synkende barnetall lettet på husmorens arbeidsmengde, ifølge Hagemann.²³²

Derimot har den danske historikeren Anne Trine Larsen med utgangspunkt i Danmark vist at dette ikke nødvendigvis stemte. Til tross for at husarbeidet endret seg på 1960-tallet med teknologiske fremskritt og nyvinninger, og at det derfor ble hevdet fra radikale unge menn og kvinner at husarbeid ikke kunne ansees som en jobb lenger, betydde ikke disse endringene at mengden husarbeid ble redusert, eller at det ble brukt mindre tid på husarbeid. Larsen har brukt vaskemaskinen som eksempel, samtidig som vaskemaskinen gjorde vaskingen lettere, førte den også til at man måtte vaske klær oftere, rotet i en ny idé om renhet.²³³ Likevel, som også vist av Larsen, ble idéene om husarbeid endret. Husarbeid som arbeid ble borte og ble i stedet ansett som plikter. Som en konsekvens av dette, var det eneste arbeidet igjen, betalt arbeid.²³⁴ Dette synet på husarbeidet, der menn deltok, var i samsvar med Åsa Skards oppfordring i starten av 1950-årene, og Rådet for heimkunnskap og husstells tolkning av samfunnsutviklingen rundt 1960. Om ikke synet på husarbeidet i Norge var endret, var det i hvert fall under utvikling og i endring.

Mange kvinner ønsket også å tjene egne penger. Behovet for egen inntekt vokste i tråd med utviklingen av et samfunn der nærmest alt kunne kjøpes for penger.²³⁵ Det ble fort tydelig at en familie med to yrkesaktive ga bedre økonomi enn familier med bare én, og bedre økonomi

²²⁹ Roll-Hansen, «Befolkningen», 439.

²³⁰ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 151.

²³¹ Blom, «Arbeid – forsørgelse – familie», 357.

²³² Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 151.

²³³ Larsen, «What happened to the housewife?», 307.

²³⁴ Larsen, «What happened to the housewife?», 308.

²³⁵ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp*, 187; Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp*, 182.

betydde bedre levestandard. Eneforsørgersystemet ble altså raskt undergravd.²³⁶ Det at gifte kvinner var yrkesaktive ble i løpet av 1960-årene normalisert.²³⁷ Dessuten ble utdanning ifølge historiker Ida Blom en viktigere forutsetning for jobbmarkedet fra 1960-årene av.²³⁸ Derimot måtte småbarnsmødre fortsatt bli hjemme, ettersom det ikke forekom noe betydelig barnehageutbygging.²³⁹ Den økte yrkesaktiviteten kan også ses i sammenheng med Likelønnsrådets og Steen-komiteéns oppfordring til jenter om å ikke ta husmorskole alene, men heller utdanninger som førte til at de kunne forsørge seg selv. Dette tyder altså på en samfunnsutvikling der husmor ikke var et ettertraktet yrke, flere kvinner gikk som følge inn i utdanning og deretter arbeidslivet. I tråd med dette kan man se at husmorskolene hadde en liten nedgang i søkere på slutten av 1960-årene. Derimot er det vanskelig å si om det skyldes naturlige svingninger eller om en begynnende tendens til at kvinner forlot husmorskolen, og i forlengelse hjemmet.

Konklusjon

1950-tallet har blitt stående som husmødrenes gullalder i norsk historie, men noe likhetstegn mellom gullalderen for husmødre og gullalder for husmorskoler kan man derimot ikke sette. Enda den sosialdemokratiske ambisjonen forsøkte å tilrettelegge for at kvinner skulle være hjemmearbeidende husmødre førte ikke dette til noen storhetstid for husmorskolene. Med unntak av en liten økning av elevplasser, var 1950-årene stort sett en stillestående tid i husmorsko-lehistorien. Statistikken peker på kontinuitet og stabilitet både i antallet skoler og elevtallet. I tillegg til utdaterte undervisningsplaner for husmorskolene og lite politisk fremgang. Det som derimot skjedde på 1950-tallet var at grunnlaget for endringer ble lagt allerede der. Det var påbegynt store planer for utdanningssystemet i Norge fra starten av 1950-tallet. Arbeiderpartiets fokus på utdanning og deres ideal om likhet, skapte også større likhet mellom kjønn. Med andre ord ble det klasse- og sosialutjevneende prosjektet til Arbeiderpartiet også kjønnsutjevneende.

Husmorskolene ble i en lang periode nedprioritert som følge av Kirke- og utdanningsdepartementet og Arbeiderpartiregjeringens ambisiøse utdanningspolitiske planer: 9-årig grunnskole gjennom 1950- og 1960-årene, utbygging av høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner fra slutten av 1960-årene, samt en utvidelse av videregående opplæring. Samtidig ble det i denne perioden sådd frø som ville endre husmorskolene. Som følge av husmorskolenes overføring til

²³⁶ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 151.

²³⁷ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp*, 186.

²³⁸ Blom, «Et klasse- og kjønnsdelt utdanningssystem», 346.

²³⁹ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp*, 186.

Kirke- og utdanningsdepartementet i 1959 ble idéene om at husmorskolene ikke bare skulle være en skole for de som skulle jobbe hjemme, men favne et kunnskapsfelt som var nyttig for flere av velferdsstatens nye yrker og profesjoner sementert. Som vi har sett ble velferdsstaten utbygd nettopp i gjeld av at kvinner inntok disse nye profesjonene som velferdsstaten opprettet. Kirke- og undervisningsdepartementet hadde nye planer og mål for hva husmorskolene kunne brukes til. Denne skolereformtiden, fikk også konsekvenser for jenter og gutter, de fikk likere utdanning på grunnskolen. På bakgrunn av dette, foregikk det en kjønnsutjevning også for fagskoler i husstell.

Gjennom 1960-årene var elevtallet til husmorskolene stabilt, og søkningen økte spesielt i siste halvdel av 1960-tallet. Dette kan knyttes til at husmorskolene utviklet en dobbelt rolle, ved å gå fagskole i husstell fikk man både kompetanse til den jobben man skulle gjøre hjemme, men også kompetanse til å jobbe i yrker innen husstellsektoren eller ta videre utdanning. Det at husmorskolene fikk et tosidig mål som forskole og utdanning til yrker, i tillegg til sin originale målsetning som utdanning for fremtidige husmødre, var også i tråd med at kjønnsrollene utviklet seg. Fra tidlig 1950-tallet ble jenter, spesielt av Norsk Kvinnesaksforening, oppfordret til å ikke basere seg på å være husmor. Gjennom 1960-tallet ble ikke kvinner rekruttert til husmoryrket, men til utdanning og arbeid, og det ble en endring både i kvinners preferanser og fra utdanningsmyndighetenes side, som var innledet allerede i 1950-årene. Samtidig som det var en forventning om at dersom familien ble større, og barn kom til, var det fortsatt kvinnen som skulle være hjemme. Dermed fikk kvinner en dobbeltrolle, med arbeid i og utenfor hjemmet.

Kapittel 4: Loven om videregående opplæring som kroken på døra?

Innføringen av 9-årig grunnskole som ble utprøvd fra 1959 og fastsatt i 1969, ble i 1974 fulgt opp av en ny lov om videregående skole. Et viktig formål med loven som trådte i kraft fra og med 1976, var at de ulike utdanningsveiene skulle bli så likeverdige som mulig.²⁴⁰ Gjennom loven skulle den boklige undervisningen gymnaset, smeltes sammen med yrkesskoler og fagskoler, til ett skoleslag med ulike studieretninger. Skoleslaget skulle heretter hete videregående skoler. Som følge av dette skiftet husmorskolene fra slutten av 1970-årene navn og innhold. Skoleslaget tidligere kalt husmorskoler, deretter fagskoler i husstell, ble med dette gjort om til studielinje i videregående skoler. Planene om en utbygging av husmorskolene som selvstendige skoleslag falt dermed bort. Betydde dette kroken på døra for den gamle husmorutdanningen?

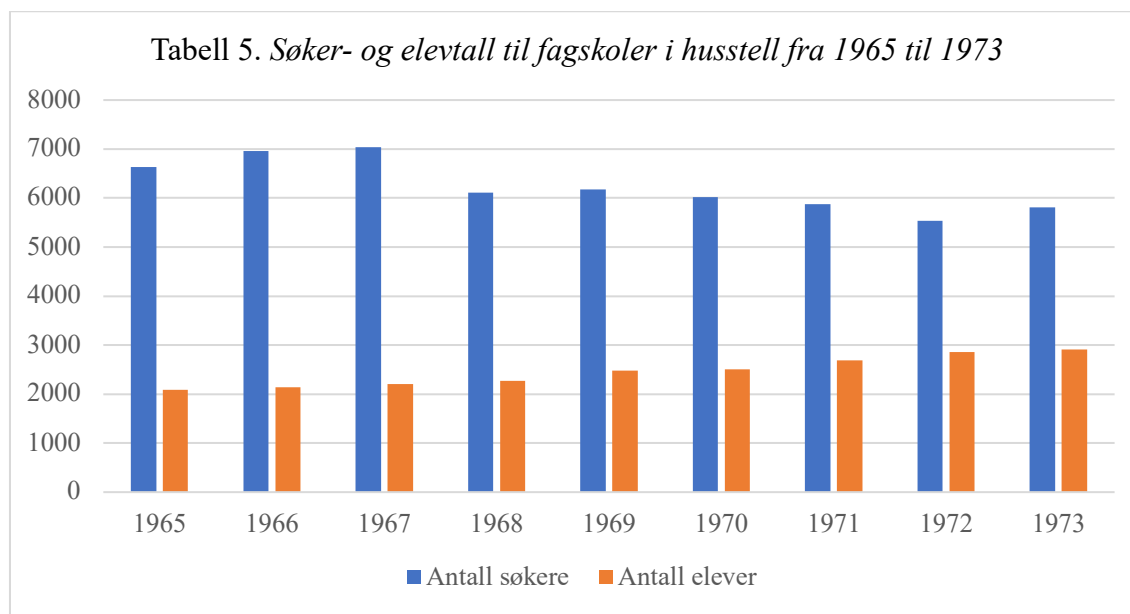
Gjennom 1950- og 1960-tallet var skolesøkingen til husstellskolene fortsatt høy, derimot var det få elevplasser. Med den nye videregående skolen var en viktig grunntanke at all ungdom i alderen 16–19 år skulle få den utdanning de ønsket. Dette gjaldt også husstellutdanning gitt av de tidligere husmorskolene. I dette kapitlet diskuterer jeg husmorskolenes videre utvikling på 1970-tallet, en tid hvor det ikke bare ble innført en enhetlig videregående skole i Norge. Men ungdoms utdanningspreferanser var også i endring, og slik Skolekomitéen av 1965 så for seg den videregående skolen, var det nettopp de unges egne utdanningsønsker som lå til grunn for det nye skoleslaget kjent som «VGS». Hvordan påvirket dette husstellutdanningen? Kom de gamle husmorskolene seg gjennom reformen som en levedyktig videregående skole? Hva falt bort, og hva var eventuelt igjen av dette kunnskapsfeltet etter 1976? Og hvordan agerte disse utdanningsinstitusjonene selv som i mange tilfeller var tradisjonsrike og stolte bærere av kvinnekunnskap? 1970-årene var samtidig et tiår da etablerte kjønnsroller endret seg, ikke minst fordi en økende andel kvinner gikk inn i høyere utdanning med mål om en yrkesaktiv fremtid utenfor hjemmet.

Vekst inn på 70-tallet

I de første årene av 1970-tallet, som falt sammen med en nyfeministisk oppvåkning i Norge, var søkingen til husstellutdanning fortsatt høy. Den mest markante endringen fra 1960-årene var likevel økningen i både antallet skoler og elevplasser. Bare på fem år, fra 1970 til 1975, økte antallet fagskoler i husstell fra 71 til 90. I tillegg endret elevtallet seg fra ca. 2 500 elevplasser

²⁴⁰ NOU (2018: 15) *Kvalifisert, forberedt og motivert*, 35.

i 1970 til ca. 3 450 elevplasser i 1975. Skolene som alltid hadde hatt flere søkere enn elevplasser, fikk større kapasitet og kunne ta opp flere elever. Ser en på forholdet mellom antallet søkere og antallet elevplasser som vist under i tabell 5, ser en derfor en forsiktig økning i antallet elever ved inngangen til 1970-årene. Samtidig var det en forsiktig nedgang i antallet søkere i lys av hva det hadde vært på midten av 1960-tallet.

Kilder: *Historisk Statistisk. Undervisningsstatistikk. Fag- og yrkesskoler og høyskoler for 1965-66, 1966-67, 1967-68, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 og 1973.*

Av husmorskolene var kun én privat i 1970, fem var kommunedrevet, én statsdrevet og resten var fylkesdrevet.²⁴¹ Skolene lå godt spredt utover Norge, med husmorskoler i hvert av de tidligere 19 fylkene. Størst andel var i fylker som baserte seg mye på landbruk. Dette var Rogaland, Akershus, Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Hordaland.

Husmorskolene, eller fagskolene i husstell som de formelt het, hadde i siste halvdel av 1960-tallet blitt fastsatt som en skoletype med et tosidig mål. Skolene skulle både gi fagutdanning for husmødre og være en grunnutdanning for andre yrker innen området husstell, matstell og tilsvarende. I tillegg fungerte skolene som forskole for en del andre skoler som sykepleieskole, hjelpepleierskole og barnepleieskole. Men hva var egentlig kunnskapsinnholdet som ble lært ved disse skolene?

²⁴¹ Statistisk sentralbyrå, *Undervisningsstatistikk 1970 fag- og yrkesskoler*, 12.

Husmorskolene var ikke regulert ved lov, de hadde derfor mye spillerom da det gjaldt undervisning og pensum. Det skolene offisielt hadde å forholde seg til var en normalplan fra 1926 som la hovedlinjene for undervisningen. Denne ble revidert i 1938, men fikk ingen betydelige endringer. Derimot ble det samme år av Landbruksdepartementet nedsatt et utvalg for å vurdere behovet for nye planer for husmorskolene. Dette var i forbindelse med utredninger som skjedde med husstelloplæringen i folkeskolen. Arbeidet til utvalget ble avbrutt i 1940–45 grunnet krigen, men i 1949 kom en innstilling.²⁴² Denne innstillingen ble aldri realitetsbehandlet. Likevel tok mange husmorskoler denne planen i bruk eller bygde på forslagene fra utvalget.²⁴³ Det var altså denne uoffisielle planen som dannet grunnlaget for skolenes undervisning. Selv i 1970, 20 år etter, var det denne innstillingen husmorskolene hadde å forholde seg til – og forholdt seg til.

I planene utarbeidet av utvalget fra 1938 var fag- og timefordelingen for ½ -årige og 1-årige kurs foreslått med 11 timer teoretisk opplæring i uken, tilsvarende 215 timer totalt for hele perioden i halvårskurset og 430 for helårskurset. For både det ½-årige og 1-årige kurset inneholdt den teoretiske opplæringen blant annet fagene administrasjon, arbeids- og redskapslære, hagebrukslære, helselære, hus- og heimmindredning, husstell, kjemi og fysikk, kostlære, psykologi, samfunnsfag og økonomilære. For praktisk opplæring var det foreslått 34 timer i uken for ½-årige kurs, og én time mindre for 1-årige kurs. Totalt for perioden var det 660 timer for halvårige kurs og 1 320 for helårige kurs.²⁴⁴ Den praktiske opplæringen omfattet mat- og kjøkkenstell, håndarbeid, vask og stell av tøy, barnestell og husstell.²⁴⁵ Undervisningen var altså ganske lik for begge kursene, helårskurset var på mange måter en fordobling av halvårskurset.

Selv om husmorskolene baserte seg på utvalgets forslag fra 1949 var innholdet blitt fornyet gjennom årene. Felles for mange av husmorskolene var at til tross for manglende fellesplaner hadde fagene blitt forsøkt modernisert i tråd med utviklingen. Eksempelvis var det ikke lenger like nødvendig med kunnskap om syng av klær som følge av tilgang til ferdigproduserte klær og rimeligere klær. Selvfølgelig var det fortsatt nødvendig å kunne sy for mindre reparasjoner og justeringer, men ikke like viktig da kleslagning var blitt overtatt av klesindustrien. Det samme gjaldt å kunne vaske og stryke tøy for hånd. Med tilgangen til vaskemaskiner og sentrifuger ble ikke disse kunnskapene like nyttige som tidligere. Dessuten var det vanligere med klær som ikke trengtes å strykes, og nye dampstrykejern gjorde arbeidet lettere og mer effektivt. Også

²⁴² Landbruksdepartementet, *Om nødvendigheten av endringer i undervisningsplanen for husmorskolene*, 3.

²⁴³ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling II om det videregående skoleverket*, 41.

²⁴⁴ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling II om det videregående skoleverket*, 42.

²⁴⁵ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling II om det videregående skoleverket*, 42.

mye av matstellet var blitt tatt over av matindustrien, det var ikke lenger like nødvendig med kunnskap som å røyke pølser eller stellet ved slakting. Ferdig- og halvferdige produkter, hermetikk og lignende så til det. Og som vi så i forrige kapittel var flere av oppgavene i hjemmet blitt tatt over av velferdsstaten.

En som tok til orde for justering av husmorskolenes kunnskapsinnhold på begynnelsen av 1970-tallet var psykolog og kvinnesaksforkjemper Åsa Gruda Skard, som i Asker og Bærum Budstikke skrev et innlegg under tittelen «Hva skal moderne husmødre lære? Et apropos til planene for en husmorskole i Bærum». I innlegget fremhevet Skard at hus- og barnestell i større grad var blitt ett bi-yrke for kvinner. Husarbeidet i hjemmet skulle ikke lenger utføres av bare mor, men også av far og barn. I tillegg påpekte hun hvordan stadige innovasjoner forenklet husarbeidet som vaskemaskiner, dypfrysere og miksmastere. Samt at det ble tatt i bruk mer halvfabrikatet matvarer, hermetikk, dypfryste varer og ferdiglagde pulvere. Til og med barnestellet var ifølge Skard blitt lettere med produkter som engangsbleier, strykefrie drakter og plastbukser.²⁴⁶

Poenget til Skard var at den nye husmorskolen som skulle komme til i Bærum måtte endre den planlagte timefordelingen til å være i tråd med samfunnsutviklingen. I forslaget var det for 1-årige grunnkurs i husstell oppført 456 årstimer i matstell, 152 årstimer til yrkeslære, kostlære og varekunnskap, 114 årstimer i vask og stell av tøy, 152 årstimer i håndarbeid og bustadforming og til slutt 76 årstimer i psykologi, barneoppdragelse og heimkunnskap. Skard mente timeantallet mellom den teoretiske og praktiske opplæringen burde ha vært motsatt.²⁴⁷ Det kvinner trengte var mer teoretisk opplæring i fag som psykologi og barneoppdragelse, med alle disse nye hjelpemiddelene i husarbeidet var det ikke nødvendig med så mange timer opplæring, argumenterte hun.²⁴⁸

1970-tallet var på mange måter tiåret for endring av kjønnsroller, ifølge kulturhistoriker Hilde Danielsen skyldtes dette både press ovenfra med politiske reformer og lovendring, men også innenfra gjennom sosial mobilisering.²⁴⁹ Fra 1970 og utover dukket det opp en nyfeministisk bevegelse, som begynte i universitetsmiljøene. Spesielt «kjønnsroller», altså hvordan man tenker om kjønn og hvilke roller kjønn skulle ha i samfunnet, ble sentralt. Dette fikk også konsekvenser for utdanning. I 1970-årene gikk flere elever enn tidligere utover obligatorisk

²⁴⁶ Asker og Bærum budstikke, «Hva skal moderne husmødre lære?», 03.02.1971, 3.

²⁴⁷ Asker og Bærum budstikke, «Hva skal moderne husmødre lære?», 03.02.1971, 3.

²⁴⁸ Asker og Bærum budstikke, «Hva skal moderne husmødre lære?», 03.02.1971, 3.

²⁴⁹ Danielsen, «Det lange 70-tallet», 280.

skolegang. I tillegg var jentene for første gang i flertall på gymnaset. Men ifølge Danielsen var kjønnsforskjellene tydelig i valg av utdanning. Kvinner valgte utdanninger som ledet til tradisjonelt kvinnelige sysler, mens menn tok utdanninger som gjorde dem i stand til å forsørge familien.²⁵⁰ At antallet husmorskoler og elevplasser økte da jenters og kvinners interesse for å ta videre utdanning økte på 1970-tallet, er derfor langt fra merkelig. Spørsmålet vi skal se på er hvordan dette skoleslaget kom ut da norsk utdanning, igjen skulle reformeres.

Nye planer for norsk utdanning, igjen

Etter obligatorisk 9-årig grunnskole hadde blitt lovfestet i 1969 hadde skolereformiveren i Norge blitt rettet mot skoleslagene som skulle følge på. Den niårige grunnskolen skapte en ny situasjon, som de påfølgende skoleslag måtte tilpasses etter, inkludert fagskolene i husstell. Skolekomitéen av 1965, også kalt Steen-komitéen etter komitéleder og arbeiderpartipolitiker Reiulf Steen, hadde som mandat å utvikle et skolesystem som kunne tilby all ungdom i alderen 16–19 år likeverdige muligheter for utdanning og personlig vekst. Komitéen leverte til sammen tre innstillinger, den siste i 1970. Dette var ikke den eneste komitéen som arbeidet med en reformering av skoleformene etter grunnskolen. Parallelt med Steen-komitéen hadde Gymnasutvalget eller Gjelsvik-utvalget som det også ble kalt etter lederen arbeiderpartipolitiker og rektor Agvald Gjelsvik, arbeidet. Utvalget ble i 1962 oppnevnt av arbeiderpartipolitiker og statsråd i Kirke- og utdanningsdepartementet Helge Sivertsen, og hadde som mandat å vurdere det faglige innholdet og oppbyggingen av gymnaset.²⁵¹ Som følge av niårig grunnskole måtte gymnaset omdannes til å bli en høyere allmenndanning for en større og bredere elevgruppe.²⁵² Simultant med Steen-komitéens første innstilling, ga Gjelsvik-utvalget sin innstilling i 1967.

Gymnasutvalget la blant annet frem forslag om flertallsmodellen, også kalt hovedmodellen. Denne modellen hadde tre siktemål: elevene skulle få en viss «felles plattform» av allmenndannende undervisning. Dette tilsvarte delvis felles grunnkurs hos Steen-komitéen. Videre skulle Gymnaset gi en viss spesialisering eller fordypning i et fagområde. Og til slutt skulle elevene utover den felles allmenndannende undervisningen og fordypningen ha mulighet til å velge fag etter egne interesser.²⁵³ Undervisningen skulle altså organiseres i tre komponenter: *obligatoriske fag, fordypningsfag og fritt valgte fag*. Hovedmodellen ble ifølge historiker Ivar Bjørndal

²⁵⁰ Danielsen, «Det lange 70-tallet», 281.

²⁵¹ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 124.

²⁵² Thuen, *Den norske skolen*, 163.

²⁵³ Ot.prp. nr. 18 (1973–74), 14.

spesielt viktig, den ble nemlig overtatt av Steen-komitéen og videreutviklet.²⁵⁴ Steen-komitéen skulle ta for seg hele skoleverket, ikke bare gymnaset slik som Gjelsvik-utvalget. Til tross for at man etter Steen-komitéens innstillinger hadde gått bort fra tanken om å reformere ett og ett skoleslag, til å slå sammen skoleslagene til ett, var arbeidet til Gjelsvik-utvalget fortsatt viktig, og skulle inkorporeres i det større bildet. Felles for de to utvalgene var arbeiderpartimedlem rektor Hjalmar Seim, som ifølge historiker Alfred Oftedal Telhaug skulle sørge for kontinuitet mellom komitéene.²⁵⁵

I Stortingsmelding nr. 91 for 1969–70 *Om reform av gymnaset og forsøk med utbygging av det videregående skoleverket* ble både innstilling I og II fra Steen-komitéen og Gjelsvik-utvalgets innstilling behandlet. Ifølge Steen-komitéen var det tre mulige måter å organisere den fremtidige strukturen til det videregående skoleverket på. Skolen kunne organiseres som en felles skole for all ungdom innen et bestemt geografisk område, altså en enhetsskole. Det andre alternativet var et differensiert skoleverk. Da ville gymnaset få et bredere klientell og yrkesskolene ville i tillegg til nåværende kurs få to-årige grunnkurs med forskjellige påbyggingskurs. Det siste alternativet innebar også en organisering som et differensiert skoleverk, men at skolene samarbeidet om enkelte fellesoppgaver, som for eksempel elevinntaket. På denne måten fikk elever i to-årige grunnkurs i yrkesskolen også undervisning i allmennfag i gymnaset.

Spørsmålet om hvordan husmorskolene fremover skulle organiseres skapte debatt. Denne debatten utspilte seg i Stortingsforhandlingene i 1970, og delte seg hovedsakelig i to: de som gikk inn for en integrert organisering av fagskolene for husstell med andre skoleslag og de som gikk imot. Husstellskolene var som vi har sett så langt i denne oppgaven, et skoleslag som ved flere tilfeller allerede hadde vært under omforming. Skolene hadde gått fra å være skoler for landbrukshusholdninger tilpasset gårdsarbeid, til å bli utdanning beregnet for «vanlige» by-husholdninger. Deretter ble de omgjort fra husmorskoler til fagskoler i husstell, og med det hadde skolene blitt en utdanning ikke bare for fremtidige husmødre, men som forutdanning for husstell-lignende yrker og utdanninger. Med sistnevnte omforming hadde det også blitt vedtatt at skolene skulle desentraliseres for å møte den høye etterspørselen av elever som søkte dette skoleslaget. Skolene skulle altså bygges ut både som linje ved yrkesskoler og som selvstendige skoleslag. Men med den nye planen om det videregående skoleverket kom diskusjonen opp igjen, og spesielt enhetsskoletanken møtte motstand.

²⁵⁴ Bjørdal, *Videregående opplæring i 800 år*, 126.

²⁵⁵ Telhaug, *Vår nye videregående skole*, 25.

Senterpartipolitiker Karstein Seland startet debatten om husstellskolenes videre organisering. Han ville kun ha husmorskolene som selvstendige skoler, og mente at det bare var ved en slik organisering de ville klare deres oppgave i samfunnet. Han påstod at dersom fagskolene i husstell ble integrert med yrkesskoler hvor det ble gitt utdanning til en rekke fag som smeder, snekkere og elektrikere ville skolen få en mannlig rektor.²⁵⁶ Videre uttalte Seland at en rektor for en skole med flere fagområder måtte kunne dele sin interesse på alle disse områdene, og det ville ikke en mannlig rektor makte å gjøre for husstellutdannelsen, i hvert fall ikke i den grad utdannelsen fortjente. Partifellen Olina Storsand sluttet seg til Seland's begrunnelser, men understreket at en rektor med en utdanning og praksis fra en annen sektor, ikke vil kunne gi husstellskolen et bedre innhold enn en rektor med bakgrunn i husstellsektoren, uavhengig av kjønn.²⁵⁷ Senterpartipolitikernes største bekymring var altså at en integrert skole ville bety en begynnende nedleggelse av skolene som selvstendige institusjoner, hvorav mange lå i landbruksområder.

Arbeiderpartipolitiker Liv Andersen mente derimot at det nettopp på grunn av husmorskolenes art, altså at de også skulle være forskoler til yrker innen sosialsektoren og servicenæringen, var det viktig å bygge husstellundervisningen tilknyttet andre skoleslag. Husstellundervisningen trengte et variert og flersidig kursopplegg. I et isolert miljø ble en dårligere forberedt for det virkelige arbeidsmiljø, hevdet Andersen.²⁵⁸ I tillegg påpekte arbeiderpartipolitikerens at en husstellutdanning integrert med andre skoleslag i større grad ville fremme en spredning av jenters yrkesvalg. Det ville nemlig gi dem muligheten til å benytte seg av det varierte utdanningstilbudet som lå innen yrkesskolesektoren.²⁵⁹ Dette reflekterer også hva som stod på agendaen for Arbeiderpartiet. Likestilling mellom menn og kvinner i arbeids- og samfunnsliv var i 1970 blitt fremtredende i Arbeiderpartiets politikk og nedfelt i deres partiprogram.²⁶⁰

En felles organisering av den videregående skolen bød på store utfordringer for husmorskolene. Disse skolene hadde oftest små skolebygg, med plass til ca. 30–35 elever. Flere av skolene

²⁵⁶ S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1662

²⁵⁷ S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1665.

²⁵⁸ S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1664

²⁵⁹ S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1665.

²⁶⁰ Det norske Arbeiderparti, «Arbeidsprogram for Det norske Arbeiderparti 1970–1973».

hadde også internat til tross for at det ikke hadde vært et krav siden 1966. En organisering mot en enhetsskole ville altså bety flere elever enn hva det var rom for på de fleste husmorskolene. Skolene måtte i så tilfelle enten flyttes til andre, større skolebygg eller bygge ut egne skoler, noe som ville føre til en økonomisk- og tidsmessig belastning. Dette var også en av bekymringene til Seland. Konsekvensen av dette ville bli at husstellskolene ble bygd ut uten internat, og at jentene langt hjemmefra derfor ville bli presset inn i et skolemiljø med flere hundre elever og måtte finne seg en hybel langt unna istedenfor å bli en del av et mindre skolemiljø.²⁶¹ Til dette poengterte arbeiderpartipolitiker Torger Hovi at skolene skulle desentraliseres nettopp så flest mulig kunne bo hjemme. Hvis alle som ønsket å ta denne utdanningen også skulle ha plass på internat, ville resultatet blitt at svært få elever ble tatt opp. Det var fylket som stod for denne undervisningen og de vil ikke makte å bygge egne husstellskoler med internat for et stort tall elever, hevdet Hovi.²⁶²

Arbeiderpartipolitikerne var i diskusjonen enige i at husstellundervisningen fremover skulle utbygges etter Steen-komiteéns innstilling. For dem var det ikke snakk om en enten – eller, men både – og. Partifellen Ingvald Ulveseth trakk også frem at en slik utbygging ville gjøre det mulig å få en desentralisering av skolene, som både var blitt vedtatt i 1966, og som var i samsvar med ønsket om at all ungdom, uansett hvor i landet de bodde, skulle få et bredt utdanningstilbud.²⁶³ Diskusjonen mellom arbeiderpartipolitikerne og senterpartipolitikerne viser at det var ulike tradisjoner og måter å se skolene på. Mens Senterpartiet så på skoleslaget med et landbruksrelatert syn, så Arbeiderpartiet på husmorskolene med et klasseoverskridende og byrelatert syn.

Husstellutdanningen – prøveprosjektets byrde

Resultatet av debatten ble at skolene foreløpig både skulle organiseres som selvstendige skoler og som integrerte skoler. Gjennom forsøk av de ulike måtene å organisere skolene på, skulle man opparbeide innsikt og erfaring til å kunne ta en veloverveid avgjørelse. I mellomtiden skulle det også arbeides videre med å formulere en felles lov som skulle favne dette nye skolesystemet. Dermed skulle det settes i gang forsøk med de ulike måtene å organisere skolene på.

²⁶¹ S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1654.

²⁶² S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1663.

²⁶³ S.tid. (1970) «27. jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.», 1659.

Selv om det allerede før Stortingsmeldingen fra 1969–70 *Om reform av gymnaset og forsøk med utbygging av det videregående skoleverket* var gått i gang med forsøk. Forsøkene hadde allerede startet da Steen-komitéen kom med sin siste innstilling i 1970.

Forsøksvirksomheten med videregående skole ble administrert av Forsøksrådet for skoleverket. Rådet ble opprettet i 1954 for å bistå Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) med råd og initiativ for forsøksvirksomheten i det norske skoleverket. Gjennom forsøkene som hadde blitt gjennomført i grunnskolen hadde rådet opparbeidet seg erfaring og kompetanse. Omformingen av de videregående skolene på 1970-tallet var likevel ansett som et mer omfattende arbeid, ettersom de forskjellige skoleslagene skulle smeltes sammen til ett felles skoleverk. I forkant av omleggelsen var det nemlig slik at skoler som lå under ulike departementer ble styrt etter ulike lovverk, med ulik kursvarighet, pensum og eksamener. Forsøksrådet tok derfor initiativ til at det ble dannet samarbeidsavtaler med Gymnasrådet og rådene under KUDs avdeling for yrkesutdanning. Kontaktutvalg mellom Forsøksrådet og Gymnasrådet var inngått allerede i 1967. Disse samarbeidene mellom Forsøksrådet og de øvrige råd ble kalt Samordnet kontaktutvalg, der satt også representanter fra Kirke- og undervisningsdepartementet.²⁶⁴

Forsøksvirksomheten med videregående skole kan deles inn i tre faser. Første fase begynte i 1969 med utprøvelser i gymnaset. Gymnasene i disse forsøkene ble kalt reformgymnas. I reformgymnasene var det hovedsakelig utprøvingen av Gjelsvik-utvalgets strukturering som ble testet, og omhandlet altså kun gymnaset.²⁶⁵ Andre fase ble satt i gang samme år. Det var forsøk med kombinerte grunnkurs, etter Steen-komitéens forslag.²⁶⁶ Der kunne elever velge en videregående opplæring hvor det ble kombinert allmennfagopplæring og yrkesfagopplæring.²⁶⁷ Disse forsøkene ble lagt til eksisterende skoler, for det meste yrkesskoler, men også noen gymnas. Det var altså en utvidelse av skoletilbudet de enkelte skolene allerede hadde.²⁶⁸ Gjelsvik-utvalgets modell med obligatoriske fellesfag, fordypningsfag og fritt valgte fag lå til grunn for det toårige grunnkurset etter Steen-komitéens opplegg.²⁶⁹ Siste fase startet i 1971. I det forsøket ble det etablert regioner som så alle de ulike skoleslag. Dette ble enten gjort ved at ulike

²⁶⁴ Forsøksrådet for skoleverket, *2-årig grunnkurs med husstellfag*, 4.

²⁶⁵ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning*, 90.

²⁶⁶ Granvist, *Utsyn over norsk skole*, 197.

²⁶⁷ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning*, 91.

²⁶⁸ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning*, 91.

²⁶⁹ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 137.

skoleslag ble samlet under ett tak, såkalte kombinerte skoler, eller gjennom samarbeid mellom de ulike skolene innen regionene.²⁷⁰

For forsøkene med 2-årig grunnkurs i kombinasjon med yrkesfag pekte Forsøksrådet spesielt på behovet for forsøk i kombinasjon med yrkesskoler for håndverk og industri, yrkesskoler for handel og kontorarbeid og fagskole i husstell.²⁷¹ Forsøket med 2-årig grunnkurs med husstell ble administrert av Forsøksrådet, som hadde et nært samarbeid med Rådet for Heimkunnskap og husstell, opprettet i 1961 for å bistå KUD i saker gjeldende opplæring i heimkunnskap og husstell. Dette var ett av kontaktutvalgene som ble opprettet og bestod av Rådet for Heimkunnskap og husstell sin formann arbeiderpartipolitiker, pedagog og skolestyrer Tove Pihl og nestformann, lærer, organisasjonskvinne og tidligere leder for Husmorforbundet Alette Engelhart og to representanter fra Forsøksrådet.²⁷² Forsøk med 2-årig grunnkurs med husstell ble satt i gang ved tre skoler høsten 1970. Fylkesyrkesskolen Dovre, Sandnes yrkesskole og Oslo yrkesskole, Østre Elvebakken.²⁷³

Med utgangspunkt i Steen-komiteéns forslag til planer for allmennfag i 2-årige kombinerte grunnkurs, oppnevnte Forsøksrådet et utvalg for allmennfag som norsk, religion/etikk, samfunnsfag, matematikk, naturfag og kroppsøving. Mens for fagplaner i yrkesfag i 2-årige kombinerte grunnkurs, ble det tatt utgangspunkt i de planene som hadde blitt brukt for den ettårige grunnleggende utdanningen. Men for kombinasjonen med fagskole i husstell var forholdet mer komplisert. Problemet var at det ikke forelå ferdige undervisningsplaner for 1-årig fagskole i husstell. I teorien var husmorskolene styrt etter normalplanen fra 1926. Mens i praksis bygde mange av skolene på innstillingen fra 1949 som ikke ble vedtatt.

Husmorskolenes historie var, som vi har sett, preget av manglende fremgang i fagplaner. Til tross for at flere utvalg hadde blitt opprettet for å ta stilling til saken, deriblant utvalget oppnevnt i 1938 av Landbruksdepartementet til å utrede nødvendigheten av endringer i undervisningsplanen for husmorskoler, utvalget oppnevnt i 1952 for å utrede skolekjøkken- og husstellopplæringen, kalt Meisdalshagen-utvalget, og Arbeidsgruppen oppnevnt i 1961 for fagskoler i husstell, med mandat til å utarbeide utkast til undervisningsplaner for fagskolene i husstell. Likevel

²⁷⁰ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning*, 91.

²⁷¹ Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk med to-årige kombinerte grunnkurs*, 3.

²⁷² Forsøksrådet for skoleverket, *2-årig grunnkurs med husstellfag*, 4.

²⁷³ Forsøksrådet for skoleverket, *2-årig grunnkurs med husstellfag*, 2.

kom det ingen resultater. Skoleslaget ble gang etter gang nedprioritert. Men denne gangen gikk det utover prøveprosjektet.

Det Forsøksrådet hadde å forholde seg til da fagplanene for husstell skulle lages, var innstillingen om undervisningsplaner for fagskolen i husstell fra et utvalg oppnevnt av Kirke- og undervisningsdepartementet 14. juni 1966. Utvalget, kalt Engelhart-utvalget, bestod av husmoren Alette Engelhart, rektor ved Lier husmorskole Ingebjørg Østtveit, husstellærer Olga Gutormsen, håndarbeidslærer Norunn Slyngstad og rektor ved husmorvikarskolen i Levanger Oddbjørg Guttevik. Sakkyndig for utvalget var konsulent for husmorskolene fra KUD Berit Brandstorp Haugen. Utvalget hadde 27. mai 1969 lagt frem et forslag til nye undervisningsplaner for fagskolene i husstell. Disse planene var til behandling i det faglige råd og departement da forsøket var i gang. På grunn av tidspresset ble departementet i februar 1971 nødt til å legge frem «Midlertidige fag og timefordelingsplaner, reglementer og instruksjer» for fagskoler i husstell, som var basert på forarbeidet til Engelhart-utvalget. I løpet av høsten ble planene lagd og godkjent til bruk i fagskoler i husstell fra skoleåret 1971. Disse planene ble deretter tilpasset et 2-årig kurs.

I samsvar med at husmorskolene ikke hadde en oppdatert fagplan var også pensum en utfordring da prøveprosjekt med grunnkurs i husstell skulle gjennomføres. Skolene, som ikke hadde hatt noe fastsatt pensum, hadde selv bestemt hvordan de løste dette og hva som ble lært. Stort sett hadde husmorskolene i alle år hatt *Husmorboka* og kokebøker som eneste lærebøker. Et pensum som på mange måter var utdatert. *Husmorboka* som originalt ble skrevet i 1930 på initiativ av *Landslaget for husstell-lærere* nettopp på grunn av mangelen på lærebøker, hadde blitt trykket opp i flere opplag gjennom årene. Den siste utgaven ble utgitt i 1967, men sist boken ble fullstendig revidert var i 1951. Siden da var revideringene for det meste småpirk, som nye betegnelser eller oppdatering av tabeller. I tilknytning til prøveprosjektet med grunnkurs i husstell ble det gjennomført en spørreundersøkelse. Basert på denne ble det tydelig at lærebøker var et problem. Lærerne i grunnkurset fant at *Husmorboka* var foreldet på mange måter. De hadde derfor brukt mye tid og arbeid på å finne eget undervisningsstoff.²⁷⁴ Lærerne brukte i stedet publikasjoner fra Landsforeningen for kosthold og helse og Statens institutt for vareundersøkelser og forbrukerforskning.²⁷⁵

²⁷⁴ Forsøksrådet for skoleverket, *2-årig grunnkurs med husstellfag*, 27.

²⁷⁵ Forsøksrådet for skoleverket, *2-årig grunnkurs med husstellfag*, 27.

Husstellfaget på vandring

Gjennom prøveprosjekt med husstell ble tråden fra Steen-komiteéns innstilling fra 1969 plukket opp. Komiteén hadde foreslått en samordning av husstell med lignende utdanninger gjennom felles grunnkurs. Disse grunnkursene skulle være så bredt lagt opp at det var grunnlag for spesialisering i flere retninger gjennom videregående kurs. Steen-komiteén hadde kommet frem til fire–fem forskjellige grunnutdanninger innen området husstell og matstell som forberedte elevene for yrker de mente hadde mye til felles. Av yrkene som bygget på fagskole i husstell ble det bare nevnt lønnede yrker, «husmoryrket» var altså ikke listet opp. Som vi så i forrige kapitel mente Steen-komiteén at ingen kun burde ha husmorutdanning.²⁷⁶ Dette var fordi mange kvinner ville fortsette i yrkeslivet etter giftemål og når barna ble eldre. I tillegg til at de mente at opplæring til husmorarbeidet kunne oppnås gjennom kortere kurs som det Veiledningstjenesten i husstell holdt. Dette peker på at arbeidsoppgavene i hjemmet hadde endret seg, og som en følge av disse endringene, var det ikke lenger behov for ett helt år med skole for å kunne utføre oppgavene i hjemmet. I Steen-komiteéns arbeid med samordning av fagskolene i husstell med andre utdanninger var fokuset altså på utdanninger som førte til lønnede yrker utenfor hjemmet. Satt på spissen, skulle ikke fagskolene i husstell ifølge Steen-komiteén være en utdanning for husmoryrket.

På bakgrunn av Steen-komiteéns innstillinger ble utvalget for fremtidig yrkesopplæring, også kalt Schönberg-utvalget oppnevnt i januar 1972 for å foreta en større gjennomgang av yrkesfagene og se dem i sammenheng.²⁷⁷ Utvalget fikk mandat til å legge frem en innstilling om blant annet ulike former for samarbeid mellom skole og arbeidsliv, kvantitative og kvalitative behov fremover for arbeidskraft på de ulike områdene innenfor håndverk, industri og service-næring, og ikke minst vurdere en samordning av grunnutdanning for grupper av yrkesutdanning.²⁷⁸ I juni 1973 la Schönberg-utvalget frem en delinnstilling med forslag om en ny struktur med felles grunnopplæring for beslektede fag. Forslagene omfattet blant annet fagområdet husstell.²⁷⁹

De tidligere husmorskolene hadde ikke noen klar yrkesrelevant opplæring, annet enn at de var for fremtidige husmødre. Først etter krigen ble skoleslaget sett på som forutdanning til andre

²⁷⁶ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Innstilling om det videregående skoleverket: II*, 46.

²⁷⁷ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 183.

²⁷⁸ St.meld. nr. 44 (1974–75), 130–131.

²⁷⁹ St.meld. nr. 44 (1974–75), 131.

utdanninger og grunnutdanning til husstell-lignende yrker, og i 1966 hadde det blitt fastsatt at skolene skulle ha et tosidig mål. Likevel ble det aldri fastsatt spesifikke utdanninger eller yrker fagskoler i husstell skulle lede til. Men flere ble nevnt som lærer-, verne- og serviceyrker, sosialsektor og helsesektor. Noen skoler som sykepleieskole hadde også husmorskole som krav til å bli opptatt, men ingenting var satt i stein. Det eneste som var fastslått var at det var en utdanning for fremtidige husmødre. Basert på Steen-komiteéns uttalelser skulle dette komme til å endres. I tillegg skjedde det en annen endring i 1970. Betegnelsen «husmor» hadde blitt borte fra Statistisk sentralbyrås folketellinger.²⁸⁰ Det kan tolkes som at husmor ikke lenger ble ansett som et yrke på lik linje med andre lønnede arbeider utenfor hjemmet.

1970-årene var preget av kritikk mot husmoren. Dette både gjennom hippiebevegelsen, som kan ses på som et opprør mot husmødrene og deres estetikk, men også fra kvinnebevegelsen. Husmødrenes kunnskap ble både nedvurdert og gjort til latter. Her kan det også trekkes paralleller til Danmark der historiker Anne Trine Larsen har undersøkt husmorens forsvinnelse. Hvor husmoren ikke forsvant umiddelbart, men over en gradvis utvikling. Allerede fra 1960-årene hadde det utviklet seg nye idéer om husmoren, dette var som vi har sett i likhet med Norge, og i løpet av 1970-årene var idéen om husmoren borte.²⁸¹ I Norge kjempet den nye kvinnebevegelsen, som vokste frem i starten av 1970-årene, for å etablere ett nytt kvinneideal, og tok ifølge Danielsen farvel med husmorrollen.²⁸²

Ifølge Telhaug gjorde Kirke- og undervisningsdepartementet i 1974 et aktivt arbeid for at lærebøker skulle fremme en likestillingstanke. I et rundskriv KUD sendte samme år ble det gitt beskjed om å granske alle lærebøker med tanke på kjønnsrollemønsteret de presenterte.²⁸³ Lærebøkene formidlet nemlig en kjønnsrolleideologi der kvinnens plass var i hjemmet, mens mannen skulle være forsørgeren. Dette ble i konflikt med utviklingen kjønnsrolletenkningen hadde gjennomgått de siste årene. I stedet skulle bøkene fremme et likestillingsideal der menn og kvinner, uavhengig av kjønn, delte oppgaver og ansvar på alle områder, både i familieliv og samfunnsliv.²⁸⁴ Dette indikerer hvilken retning staten ønsket å gå i, mens i realiteten var det fortsatt mange hjemmeværende husmødre, og kvinner gjorde fortsatt det meste av husarbeidet, samt at mange menn og kvinner fulgte tradisjonelle kjønnsroller. Med husmoren som forsvant

²⁸⁰ Blom, «Arbeid – forsørgelse – familie», 357.

²⁸¹ Larsen, «What happened to the housewife?», 18.

²⁸² Danielsen, «Det lange 70-tallet», 277.

²⁸³ Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 303.

²⁸⁴ Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 303.

fra statistikken, slik historiker Ida Blom har formulert det,²⁸⁵ samtidig som mange fortsatt fulgte tradisjonelle kjønnsroller, er det interessant å se på hva det ble tenkt skulle inngå i husstellutdanningen. Husmorskolene hadde på mange måter vært et skoleslag uten fast tilholdssted, og nå var de igjen på vandring. Hva skulle de sorteres sammen med?

Forslaget til Schönberg-utvalget innebar at beslektede fag ble slått sammen til bransjefamilier med felles grunnutdanninger som igjen var koblet til ulike videregående kurs og læretid i bedrifter. Utvalget foreslo at det skulle opprettes ti bransjefamilier hvor forskjellige fag med relativt likt innhold fikk felles grunnopplæring over kortere eller lengre tid. Husstellfaget inngikk i to av disse ti bransjefagene til utvalget. Den ene var bransjefamilie nr. 5: Næringsmiddelfag. Denne bransjefamilien hadde tre underkategorier med felles grunnutdanning det første året. Hvor en av grunnkategoriene var «kokk- og servitørfag (husstell)». De videregående kursene til dette var kokk- og stuertlinje, servitørlinje og kokk storhusholdning.²⁸⁶ Den andre bransjefamilien var nr. 9: Hygiene- og helsevern. Den hadde også felles grunnopplæring det første året, men for de fleste fag, spesialisering allerede fra første året. Schönberg-utvalget foreslo i deres innstilling at de videregående kursene for denne grunnutdanningen skulle være husmorvikarlinje, hjelpepleierlinje og barnepleielinje.²⁸⁷ Også i disse forslagene var det tydelig hvilke lønnede yrker de ulike kursene skulle lede til.

Flere råd og utvalg hadde formeninger om Bransjefamilie nr. 9 Hygiene- og helsevern sin oppbygning. Rådet for heimkunnskap og husstell mente det grunnleggende kurset i husstell burde være grunnutdanning for blant annet yrker innenfor internat, kantine, hotell, anstaltvirksomhet og den sosiale sektor.²⁸⁸ Også Våler yrkesskole uttrykket lignende tanker: «Husstellopplæringen har for få videregående tilbud. Grunnopplæringen bør lede til: meierilinje, konserverlinje, linje for kostholdsøkonomer, linje for hjelpepleiere, linje for barnepleiere, og til Statens lærerskole i husstell».²⁸⁹ Yrkesutvalget for husstell ved Oslo yrkesskole anså det som et stort fremskritt at 1-årig fagskole i husstell kunne lede til 1-årig fagutdanning for husmorvikarer og for hjemmehjelpere.²⁹⁰ Det var altså tydelig entusiasme for at grunnkurs i husstell skulle lede til flere videregående kurs og deretter lønnende yrker.

²⁸⁵ Blom, «Arbeid – forsørgelse – familie», 357.

²⁸⁶ NOU (1976: 10) *Framtidig yrkesutdanning*, 87.

²⁸⁷ NOU (1976: 10) *Framtidig yrkesutdanning*, 89.

²⁸⁸ NOU (1976: 10) *Framtidig yrkesutdanning*, 89.

²⁸⁹ St.meld. nr. 44 (1974–75), 137.

²⁹⁰ St.meld. nr. 44 (1974–75), 137.

Etter Schönberg-utvalgets første innstilling, begynte Forsøksrådet i samarbeid med komitéen en samordning av den grunnleggende utdanningen innenfor kokk/stuert i sjøfart, kokk/servitør i hotell- og restaurantfaget og husstell. For å utrede spørsmålet ble det satt ned en referansegruppe bestående av representanter fra Sjømannskolerådet, Hotell- og turistdirektoratet og Rådet for heimkunnskap og husstell.²⁹¹ Forsøksplaner for studieretning for husholdningsfag, felles grunnopplæring for kokk, servitør og husstell, ble lagt frem for Forsøksrådet i mars 1975, som også var det internasjonale kvinneåret. Kirke- og utdanningsdirektoratet ga i januar 1976 sin godkjennelse til at det ble satt i gang forsøk ved tre til ni skoler innenfor studieretningen husholdningsfag med felles grunnopplæring for kokk, servitør og husstell.²⁹² Høsten 1976 startet syv skoler med forsøksklasser i kokk-, servitør- og husstellfag.²⁹³ Etter felles grunnkurs for kokk, servitør og husstell kunne elever velge mellom en rekke nye videregående kurs: linje for husmorvikar, kokk storhusholdning, kokk sjø/land og servitør. Alle linjene ga mulighet for en 3-årig avsluttet fagutdanning rundt et mønster med 2 år i skole og ca. 1 år i arbeidslivet som læretid eller systematisk praksis.²⁹⁴

Grunnkurset i husstell skilte seg fra de andre bransjelinjene ved at det egentlig ikke ga noen spesiell yrkeskompetanse. I utviklingen av bransjefamilier, ser man tydelig et godt forsøk på å gi husstellutdanningen yrkesaktive veier videre. Forsøksrådet skrev selv at formålet med utviklingsarbeidet innenfor studieretningen for husholdningsfag var å bygge opp en 3-årig fullstendig yrkesopplæring med en vid grunnopplæring og tilbud om ulike spesialiseringsretninger og praksis i arbeidslivet. Men for at dette skulle oppnås og at det skulle bli skapt en felles grunnopplæring var det viktig at tradisjonelle fagbåser mellom beslektede fag ble fjernet. Ifølge rådet hadde både lærere og næringsliv reagert på denne samordning ettersom de ønsket å beholde sin fagidentitet, men at dette hadde blitt utjevnet i løpet av forsøket gjennom fagplanvurdering og samarbeid mellom lærere-skoler-Forsøksråd.²⁹⁵ Et viktig formål med det nye videregående skoleverket var at elevene skulle bli kvalifisert for høyere utdanning, arbeid eller læreplass. For husstellutdanningen som ikke hadde et spesifikk yrke å lede til annet en husmor, som i tillegg så ut til å forsvinne som «yrke», ble det et viktig arbeid å finne ut hva husstell kunne kobles til og utdanne til.

²⁹¹Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen 1973*, 49.

²⁹² Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen vårhalvåret 1975 Skoleåret 1975–1976*, 99.

²⁹³ Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen: Skoleåret 1976-1977*, 44.

²⁹⁴ Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen: Skoleåret 1978-1979*, 41–42.

²⁹⁵ Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen: Skoleåret 1978-1979*, 42.

Endelig læreplan til husmorskolen

Allerede i 1972 hadde regjeringen fått i oppdrag å forme en felles lov for det videregående skoleverket i Norge under ledelse av Arbeiderpartiets Trygve Bratteli. Etter år med lovforslag og kverulering over navnet på loven og det nye skoleslaget, kom de i mål.²⁹⁶ Forsommeren 1974 ble loven vedtatt som *lov om videregående opplæring*. De aller fleste skoleslag som søkte til mellomtrinnet, skulle ifølge loven kalles videregående skoler. Derimot ble Landbruksskoler, folkehøgskoler og etatskoler holdt utenfor den felles betegnelsen.²⁹⁷ Loven ble først satt i verk fra 1. januar 1976. Årsaken til at det hadde tatt enda to år var at Stortinget ønsket å få utarbeidet en bredere melding for den nye læreplanen, for kompetansespørsmålet og hovedprinsippene for differensiering- og evalueringsordningene.²⁹⁸

I februar 1975 la Kirke- og undervisningsdepartementet frem Stortingsmelding nr. 44 *Om videregående opplæring*. Arbeidet med læreplaner til den videregående skolen hadde pågått helt fra 1968.²⁹⁹ De ulike forslagene til planene hadde blitt utarbeidet, utprøvd og evaluert av både forsøksskolene og av Forsøksrådet. Samt av andre instanser som lærerorganisasjoner og elevorganisasjoner.³⁰⁰ Resultatet ble en læreplan bestående av fire deler. I 1973 ble første del lagt frem, det var en generell del. Samme år kom andre del, og som kom i ny utgave i 1974, den inneholdt fagplaner for de obligatoriske fagene. Den tredje delen inneholdt fagplaner for studieretningsfagene, der det første bindet av denne delen som kom våren 1974 dekket allmenn studieretning. Samme året kom den fjerde delen som inneholdt fagplanene for fritt valgte fag. Derimot tok det lengre tid for de resterende bindene i den tredje delen. Dette var altså fagplaner for de praktiske og estetiske studieretningsfagene. Disse planene, deriblant husholdningslinje, ble ikke forelagt før Stortingsmelding nr. 44 ble sendt Stortinget.³⁰¹ Dette hadde nok noe med at de praktiske og estetiske fagene hadde større utfordringer tilknyttet seg enn allmenn studieretning. Som vi har sett hadde eksempelvis husstell ikke noe entydig yrke å lede til, samt heller ikke tidligere fagplaner eller fastsatt pensum de nye arbeidsplanene kunne bygge på, og krevde derfor en del arbeid.

²⁹⁶ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 158.

²⁹⁷ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning*, 103.

²⁹⁸ St.meld. nr. 44 (1974–75), 5–6.

²⁹⁹ Andersen, *Allmennutdanning og yrkesutdanning*, 105.

³⁰⁰ Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 105.

³⁰¹ Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945*, 105–106.

I alle studieretningene ble opplæringen organisert inn i grunnkurs og videregående kurs. Der grunnkursene bygde direkte på grunnskolen, og var ettårige eller toårige. Videregående kurs var også ettårige og toårige, og skulle bygge på grunnkurs.³⁰² Den videregående skolen skulle ha ett treårig løp, men hvert år skulle være avsluttende og kompetansegivende. Elevene skulle ha tre typer fag: felles allmennfag, studieretningsfag og valgfag. Innenfor linjen husstell fantes det tre typer grunnkurs: 2-årig grunnkurs, 1-årig grunnkurs og ½-årig grunnkurs. For elever med 2-årige grunnkurs stod valgene for videre opplæring mellom å ta videregående kurs i husholdningsfag, ta videregående kurs i allmenne fag, søke opptak i 2. klasse Næringsmiddeltekniske skole eller søke opptak ved sykepleieskolene, men sistnevnte gjaldt bare elever med matematikk som valgfag.³⁰³ Mens elever med 1-årig grunnkurs kunne søke videregående kurs i husholdning (eks. kokk i storhusholdning, kurs for husmorvikar). Til slutt, elever med ½-årige grunnkurs kunne søke opptak ved barne- og hjelpepleierskolene eller Staten Oldenfrueskole (husøkonomi) dersom de også hadde ett års praksis.³⁰⁴

I læreplanen for studieretningen husholdningsfag var fag- og timefordelingen for det ½-årige og 1-årige grunnkurset likt. De felles allmennfagene var norsk med samfunnskunnskap og kroppsøving, tilsvarende 4 timer. Studieretningsfagene var kostlære, helsestell, bolig-/miljølære og familiekunnskap/økonomi/forbrukerlære, tilsvarende 27 timer. Mens valgfagene var maskinskriving, styrking av studieretningsfag, hagebruk-/husdyrlære, tekstilforming, språk og annet, tilsvarende 4 timer.³⁰⁵ I fag- og timefordelingen for det 2-årige grunnkurset med husstell var de felles allmennfagene norsk, religion, engelsk, samfunnsfag, naturfag og kroppsøving. Og tilsvarte det første året 16 timer og 18 timer det andre året. Studieretningsfagene var kostlære, helsestell, bolig/miljølære, familiekunnskap og økonomi/forbrukslære. Som både i første året og andre året utgjorde 13 timer. De fritt valgte fagene var matematikk, 2. fremmedspråk, andre valg fag som varierte fra skole til skole, og utgjorde 5 timer i det første året og en time mindre i det andre året.³⁰⁶ Men disse fagplanene var bare veiledende, og ga derfor mulighet for de enkelte skolene til å vektlegge fagene ulikt.

³⁰² St.meld. nr. 44 (1974–75), 9.

³⁰³ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Læreplan for den videregående skole*, 7.

³⁰⁴ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Læreplan for den videregående skole*, 8.

³⁰⁵ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Læreplan for den videregående skole*, 9.

³⁰⁶ Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen 1974*, 108.

Loven fikk en overgangsperiode på tre år. Kirke- og undervisningsdepartementet antok at de fleste yrkes- og fagskoler kunne føres inn etter loven ved dens ikrafttredelse.³⁰⁷ Men at gymnasesene ville trenge mer tid. Likevel skulle alle skoler ha tatt i bruk de nye planene innen 1979.³⁰⁸ Loven bestemte at det var fylkene som skulle bestemme hvilket kurstilbud det ble gitt.³⁰⁹ Fylkene ble også oppfordret til å ta hensyn til muligheten for overgang fra grunnkurs til videregående kurs. Det betydde altså at om det ble opprettet et 2-årig grunnkurs i husstell ved en skole, måtte det sørges for at det var overgangsmuligheter til videregående kurs enten ved samme skole eller ved en skole i nær omkrets. Fylkene fikk altså en viktig rolle i samlingen av undervisningstilbudene for elever mellom 16 og 19 år til videregående skoler. Også før innføringen av loven hadde fylkene hatt en sentral rolle for husmorskolene. Som vi har sett var flertallet av husmorskolene på 1970-tallet fylkesdrevet. Fylkene var ansvarlige for å etablere og finansiere skolene, samt ansvarlig for at skolene hadde ressurser og utstyr. Men dette var første gang de hadde hatt noe å si på innholdet i skolene. Altså at de bestemte hvilket kurstilbud det til enhver tid skulle tilbys. Dette hadde til nå vært opp til skolene selv. Skolereformen ville med dette få store konsekvenser for de ulike husmorskolene i Norge, og ble med dette også mottatt på ulikt vis.

Tro til husmorskoletradisjonen

Østfold husmorskole på Risum i Halden var en av flere husmorskoler som tok til motmæle og som ikke ville gi slipp på den tradisjonelle retningen skolen hadde tatt. Med en historie som strakk seg tilbake til dens opprettelse i 1899, var Østfold husmorskole en gammel landbruks-husmorskole med lange tradisjoner. Skolen, i likhet med alle husmorskoler, lå i begynnelsen underlagt Landbruksdepartementet. Som i svært liten grad blandet seg inn i styringen av skoleslaget. Først i 1908 tok departementet større ansvar, hovedsakelig med bevilgning til driften av husmorskoler, men også forslag om navneendring, fjerning av kravet om gårdsbruk tilknyttet skolene og vektlegging av allmennfag. Men Østfold husmorskole fortsatte som tidligere. I 1959 ble administreringen av husmorskolene overført til Kirke- og undervisningsdepartementet. Dette ledet til en ny navneendring, husmorskolene ble fagskoler i husstell og skulle heretter ha et dobbelt siktemål. Men Østfold husmorskole endret ikke navnet på skolen. Skolen, i likhet med alle husmorskoler, hadde aldri vært under egen lov, og derfor stort sett fått styre som den ville. Av den grunn hadde Østfold husmorskole utviklet en stor grad av autonomi.

³⁰⁷ St.meld. nr. 44 (1974–75), 27.

³⁰⁸ St.meld. nr. 44 (1974–75), 8.

³⁰⁹ St.meld. nr. 44 (1974–75), 27.

Med loven om videregående opplæring ble det andre boller for husmorskolen. Skolen som hadde beholdt navnet «husmorskole» til tross for lovvedtak om nytt navn for skoleslaget i 1966, endret motvillig navnet i 1975 som følge av loven om videregående opplæring. Østfold husmorskole ble dermed til Risum videregående skole med studieretningen husholdningsfag.³¹⁰ Lokalavisen Halden Arbeiderblad dekket i 1975 skolens avslutningsfest for det siste kullet som gikk ut av husmorskolen, mens den enda var nettopp det. I intervjudelen med skolens daværende rektor Hilda Solberg betegnet hun det nye navnet som «skrælt». Videre påstod hun at selv om det var vemodig å si farvel til det gamle navnet, ville det ikke tas farvel med skolens motto og virksomhet, den skulle forbli det samme – «for hjem og land».³¹¹

Skolen var opptatt av å beholde sin særegenhet og den spesialiseringen som den hadde hatt i nesten 80 år. Her var det derimot store kontraster til fylkesskolestyret sine tanker. Fylkesskolesjefen Ivar Bjørndal delte ikke rektorens oppfatninger om det nye navnet. Under avslutningen til skolen holdt Bjørndal en tale der han håpet at det nye skoleverket ville vise jentene hvilke muligheter de hadde. Bjørndal uttalte at det var beklagelig at guttene dominerte i de fleste videregående skoler i fylket. Og påpekte at det bare var halvparten av østfoldjentene som tok videreutdanning etter grunnskolen, og at de ofte valgte typiske kvinnelinjer. Bjørndal fremhevet at det derfor var viktig å få brutt ned barrieren bygd opp av kjønnsrolletenkningen for hva som passet for gutter og hva som passet for jenter.³¹²

Under skolemyndighetene i Østfoldfylket sitt arbeid med formingen av videregående skoler, hadde de kommet frem til at Risum husmorskole ville være det beste stedet for den nye linjen i Halden.³¹³ I 1975 foreslo fylkesskolesjefen Bjørndal på vegne av fylkesskolestyret at Risum burde opprette et sosial- og helsefag. Dette var altså en av studieretningene innenfor de nye kombinerte grunnkursene. Men til dette forslaget sa skolen blankt nei. Både ledelsen og lærerne ved den tidligere husmorskolen mente en slik linje ville bryte med skolens miljø.³¹⁴ Til tross for at det ifølge den nye loven var fylkene som skulle bestemme hvilket kurstilbud det skulle være, satt Risum seg på bakbena. Den gamle husmorskolen Risum ville ikke vike fra sitt tradisjonelle standpunkt. Resultatet ble at Fylkesskolestyret bøyet seg for Risum sine krav. Derav

³¹⁰ Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år*, 53.

³¹¹ Halden Arbeiderblad, «Østfold husmorskole blir den samme selv om navnet endres», 18.12.1975, 5.

³¹² Halden Arbeiderblad, «Østfold husmorskole blir den samme selv om navnet endres», 18.12.1975, 5.

³¹³ Halden Arbeiderblad, «Linjer for tekstilforming, sosial- og helsefag til Halden», 05.03.1975, 1.

³¹⁴ Halden Arbeiderblad, «Linjer for tekstilforming, sosial- og helsefag til Halden», 05.03.1975, 1.

fikk istedenfor naboskolen Halden yrkesskole dette faget. Ifølge skolemann og forfatter Ivar Bjørndal og historiker og arbeiderpartipolitiker Arvid Johanson ble det i stedet vurdert av skolestyret, med støtte fra Risum videregående skole, om ikke all husstellundervisning i Halden skulle overføres til Risum slik at de fikk holdt på spesialiseringen sin. Men dette ble ikke utfallet. I stedet fikk skolen en klasse for tekstilformgivning (veving), noe skolen også stilte seg positive til da det var mer i tråd med deres praksis.³¹⁵ Skoleåret 1975 tilbydde altså Risum følgende kurs: 1-årig kurs i husstell, ½-årig kurs i husstell og ½-årig kurs i tekstilforming.³¹⁶

Det var ikke bare det nye navnet og fagene som Risums skoleledelse og lærere stilte seg negativt til. Med den nye loven ble aldersgrensen til skolen senket fra 18 år til 16 år. Dette mente lærerne ville føre til at elevgruppen ble svært umoden, og at det ville være spesielt problematisk med tanke på internatet.³¹⁷ Videre var lærerne skeptiske til at timeantallet skulle bli senket til 35 timer per uke ettersom det ville senke nivået. I tillegg var ikke elevene ifølge skolen motivert for så korte undervisningsuker. Dette var fordi tiden til de eldre elevene var mer kostbar. Enda mer misfornøyde var de med time- og fagfordelingen. I forsøksplanen skolen skulle følge var nesten halvparten av skoletimene tilknyttet teorifag. Dette mente lærerne og skoleledelsen ved Risum at deres elever ikke ville være motivert for. De trakk frem at deres elever hadde hatt ni år med teori på grunnskolen, og en del av elevene hadde også artium. Elevene hadde altså på grunn av denne skolegangen hatt liten mulighet til å opparbeide seg praktiske ferdigheter. Det var nettopp dette de hadde behov for å lære. Lærerrådet ønsket derfor at time- og fagfordelingen skulle vurderes på nytt.³¹⁸ Men det skjedde ikke.

I løpet av fire år ble skolen tvunget til å ta et valg. Skulle den helt og holdent fortsette å tilby husstellfag eller skulle den tilby noe annet også? Med den nye skolereformen var Risum blitt til en av mange videregående skoler. I tillegg begynte søkingen til skolen å falne, i 1979 var det 48 søkere på 45 plasser. Dessuten var det en del elever som droppet ut ettersom de kom inn på andre studier de prioriterte høyere, som sykepleielinja og lærerskole.³¹⁹ Spesielt halvårskurset mistet mange søkere. En spesialisering på bare husstellfag så ikke ut til å være nok. Skolen stod i faresonen for å legges ned. Som Bjørndal og Johanson skrev i jubileumsboken til Risum: «Den

³¹⁵ Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år*, 55–56.

³¹⁶ Halden Arbeiderblad, «Østfold Husmorskole Risum, 1750 Halden», 09.04.1975, 10.

³¹⁷ Halden Arbeiderblad, «Risum husmorskoles lærere kritisk til ny skoleplan», 24.04.1974, 3.

³¹⁸ Halden Arbeiderblad, «Risum husmorskoles lærere kritisk til ny skoleplan», 24.04.1974, 3.

³¹⁹ Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år*, 55.

tradisjonelle husmorskole passet ikke inn i åttiårenes skolesystem».³²⁰ I 1985 ble rektoren av Risum videregående skole Hilda Solberg igjen intervjuet av lokalavisen, der innrømmet hun at skolen en stund stod i faresonen, men at hun regnet med at det var over. Fylket hadde nemlig planer om å etablere en videregående linje for kokkefag og institusjonshusholdning. Noe som Risum, ifølge rektoren, sårt trengte ettersom de var det eneste fylket i landet som ikke tilbydde det.³²¹ I 1988 fikk Risum sitt første videregående kurs «kokkfag institusjonshushold», fortsatt delvis i tråd med skolens tradisjon.³²² På denne måten beholdt Risum sin tradisjonelle retning, men tilpasset seg 1980-årenes nye krav til utdanningstilbud.

Tradisjon og fornyelse hånd i hånd

Felles for flere av de tidligere husmorskolene var at de ønsket å holde på det tradisjonelle. Både Namdal husmorskole og Akershus fylkes husmorskole var mer tilbøyelig for endringene. Sistnevnte opprettet i 1919, hadde allerede i 1972 endret navn fra Akershus fylkes husmorskole til Eidsvoll fagskole i husstell for å tilpasse seg en ny tid der gutter på lik linje med jenter kunne søke seg til skolen. I 1974 hadde skolen fått sin første mannlige elev. Som følge av loven om videregående opplæring hadde skolemyndighetene i Akershus bestemt at naboskolen Eidsvoll videregående skole skulle få grunnkurs i husstell. Ifølge den daværende rektoren ved husmorskolen, Marit Gusdal, skjedde denne bestemmelsen over hodet på skoleledelsen og viste at fylkesmyndighetene anså skolen som nedlagt. Dette stod i kontrast til Namdal husmorskole, opprettet i 1917. Der hadde fylkesskolestyrets formann Audun Østerås jobbet hardt for at Namdal skulle komme seg gjennom loven levedyktig.³²³ Felles for disse skolene og husmorskolene på generell basis var faren for å bli nedlagt. Men forskjellen lå i hva slags hjelp de fikk fra fylket.

For Akershus fylkes husmorskole ble det derfor viktig å skape et tilbud som gjorde skolen til en levedyktig videregående skole. Navnet ble Mork videregående og skolen satsset på studieretningen husholdningsfag. Det ble derfor startet et ettårig kurs i husstell/vev for tolv elever i tillegg til kursene i husstell skolen allerede tilbydde.³²⁴ I 1979 introduserte skolen kurset kokk, servitør og husstell (KSH) som den første i Akershus. I tillegg til omsorgsfag (OMS), som ga til yrkesbevis som husmorvikar. I starten av 1980-tallet kom det enda en studieretning til Mork, sosial- og helsefag. I tillegg fikk skolen videregående kurset miljø- og vedlikeholdsfag (MV).

³²⁰ Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år*, 56–57.

³²¹ Halden Arbeiderblad, «Mange søkere til Risum videregående skole», 07.08.1985, 3.

³²² Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år*, 56–57.

³²³ Groven, *Fra kurs til kompetanse*, 8.

³²⁴ Nordbye, *Mork 85 år*, 29.

Mork var én av seks skoler i Norge og den eneste i Akershus som tilbydde dette.³²⁵ Også Namdal husmorskole som endret navn til Overhalla videregående skole ønsket å beholde deres tradisjonelle oppgave, som var å utdanne kvinner til å ta vare på hjem og familie.³²⁶ Som en utvidelse av utdanningen i omsorgsarbeid ble skolens første nye undervisningstilbud et grunnkurs i sosial- og helsefag. Det kom i gang allerede høsten 1980, samme år som fagplanene hadde blitt frigitt.³²⁷

Felles for de fleste husmorskoler var at de gikk i retning av omsorgsfag og husstell. Eksempelvis fikk Notodden videregående skole i 1978 en hjelpepleierutdanning. Dette ble så etterfulgt av grunnkurs i sosial og helsefag og videregående kurs i omsorgsfag og barnepleie. Og var altså i tillegg til den egentlige husmorskolen, det som ble hetende grunnkurs i husholdningsfag og ble utvidet til 10 måneders kurs.³²⁸ Ifølge den daværende rektoren ved skolen Borghild M. H. Brennekåsa ble det på grunn av det økende behovet i samfunnet for personell i omsorgsfunksjonen, en viktig oppgave for den tidligere husmorskolen å utdanne personell til disse funksjonene. I tillegg uttalte rektoren følgende: «Aktiv likestillingspolitikk er ikke bare å oppfordre jenter til å søke utradisjonell utdanning, men like mye å gi fullverdig utdanning til jenter som velger de tradisjonelle kvinneyrker».³²⁹ Med et slikt syn på likestilling kunne husmorskolen anees som relevante og på et vis moderne. I henhold til likestillingsidealet hadde skolen et viktig formål, den skulle tjene de som valgte å ta en tradisjonell utdanning.

I 1976 holdt Liejordet videregående, tidligere Drammen husmorskole, husstellundervisningsdelen ved det 2-årig kombinerte grunnkurset husstell/allmennfag, som ble administrert fra Drammens yrkesskole. To år senere fikk skolen i tillegg overført yrkesfagdelen av det 2-årig kombinerte grunnkurset søm/allmennfag fra Drammen yrkesskole.³³⁰ Året 1980 ble en 1-årig husstellklasse konvertert til en klasse grunnkurs kokk, servitør og husstell. Høsten 1981 ble den ene ½-årige husstellklassen konvertert til ½-årig tekstilformgivning, hvilket betydde at skolen fra da hadde to studieretninger: studieretning for husholdningsfag og studieretning for husflid og estetiske fag. Fra året 1982/83 til og med året 1988/89, hadde skolen et treårig løp: 2-årig grunnkurs husstell/allmennfag og KSH/allmennfag.³³¹ Etterfulgt av 1-årig påbyggingskurs

³²⁵ Nordbye, *Mork 85 år*, 30.

³²⁶ Groven, *Fra kurs til kompetanse*, 9.

³²⁷ Groven, *Fra kurs til kompetanse*, 9.

³²⁸ Jonsås og Astad, «Notodden kommunale husmorskole 1937 – Tinnes videregående skole 1987», 11.

³²⁹ Brennekåsa, «Tinnes videregående skole. Nåtid – framtid», 12.

³³⁰ Haug, Malmer og Tønnesen, *Liejordet Videregående Skole 1916–1991*, 11.

³³¹ Haug, Malmer og Tønnesen, *Liejordet Videregående Skole 1916–1991*, 12.

spesialkost/allmennfag. I 1884/85 hadde skolen fire elementærklasser, fordelt på linjene husstell og husstell/søm. Samme år ble et 1/2-årig grunnkurs i husstell konvertert til en KSH klasse, slik at de fra da bare hadde to KSH klasser.

Kroken på døra?

Sammenligner en fagplanene for det nye 2-årige grunnkurset i husstell med planen for 1-årig husmorskole som ble utgitt i 1949 av utvalget oppnevnt i 1938 er det mange likhetstrekk. Fagene i det nye 2-årige grunnkurset i husstell er å finne igjen i forslaget fra 1949. Fagene har til dels fått nye navn, og blitt organisert på en annen måte, men kunnskapsinnholdet er i stor grad i overensstemmelse med den gamle planen. Eksempelvis var det i den nye planen et fag som het *helsestell*, og som omfattet personlig hygiene, arbeidsfysiologi, seksualkunnskap, praktisk/teoretisk barnestell, sykdomslære, sykepleie i hjemmet og førstehjelp.³³² I den gamle planen var barnestell et eget fag, og arbeidsfysiologi inngikk i faget *administrasjon. arbeids- og redskapslære*, mens hygiene, førstehjelp, sykdomslære og sykepleie i hjemmet var under faget *helselære. syke- og barnestell*. Innholdsmessig hadde de også mange likheter, men i den nye planen var kunnskapsinnholdet tilpasset samfunnsutviklingen. Den nye planen kan altså på mange måter ses på som en fornyelse av den gamle. Det som derimot var helt nytt i faget *helsestell* var seksuallære, det var ikke å finne i den gamle. Igjen var dette mer i tråd med 1970-årenes seksuelle revolusjon, og dermed i tråd med samfunnsutviklingen.

De større forskjellene mellom den gamle og den nye planen er å finne i organiseringen. I den gamle planen var fagene delt inn i teoretiske fag og praktiske fag, mens i den nye planen var fagene delt inn i tre blokker: allmennfag, studieretningsfag og valgfag. I den nye planen ble allmenne fag vektlagt i mye større grad enn i den gamle planen. Med fagene: norsk, religion, engelsk, samfunnsfag, naturfag og kroppsøving. Mens i den gamle planen var det nærmeste man kom allmennfag husstellkjemi og samfunnslære, som delte svært få fellestrekk med naturfag og samfunnsfag i den nye planen. Men til tross for at fagene ikke var oppført i planen fra 1949 underviste flere husmorskoler i norsk og kroppsøving. For eksempel hadde Mork husmorskole både faget norsk og gymnastikkopplæring i en årrekke før 1969.³³³ I den nye planen var det dessuten flere timer teoretisk undervisning enn praktisk undervisning, i kontrast til den gamle planen. Teoretisk opplæring fikk altså større plass og relevans enn tidligere. Det betydde

³³² Kirke- og undervisningsdepartementet, *Læreplan for den videregående skole*, 32.

³³³ Nordbye, *Mork 85 år*, 47.

altså at husmorskolene innholdsmessig ikke nødvendigvis gikk i vasken. Det var for så vidt ikke større endringer enn hva skoleslaget gjennom årene hadde gjennomgått. Den største forskjellen lå i at det ikke var opp til skolene selv å bestemme fagene, likevel var fagplanene kun veiledende, som betydde at skolene selv bestemte hvordan de ville vektlegge fagene, og på den måten hadde de fortsatt noe grad av selvbestemmelse.

Et fellestrekk ved mange av skolene var at søkningen til de halvårige og ettårige kursene i husstell avtok. Dette gjaldt eksempelvis skolene: Risum, Alvdal, Dyrmyr, Namdal og Liejordet. For sistnevnte skole ble de siste to ½-års kursene i 1985 konvertert til fordel for 1-årig grunnkurs i søm/tekstilformgivning. Da Namdal sine halvårige og ettårige kurs i husholdningsfag nesten ikke fikk søkere, supplerte skolen med kurset kokk, servitør og husstell. Spesielt var det de halvårige kursene som stupte i elevtall gjennom 1980-årene, fra 1 038 elever i 1980 til under 50 elever ti år senere.³³⁴ Dette hadde nok mye med at halvårige kurs ikke ga spesielt stor kompetanse, og da det ble vanligere med 3-årig videregående skole stilte man svakere med bare et halvtårs kurs, enn de som hadde 1- eller 2-årige grunnkurs, samt videregående kurs. Dette kan også ses i sammenheng med det Blom har skrevet, at utdanning ble en viktigere forutsetning for jobbmarkedet fra 1960-årene av.³³⁵ Dette kan altså forklare nedgangen av elever i halvårige og ettårige grunnkurs i husstell som man kan se under i Tabell 6.

Tabell 6. *Antall elever i studieretning husholdningsfag på 1980-tallet*

	I alt	Grunnkurs				Videregående kurs	
		Halvårig	Ettårig	To-årig		VK I	VK II
				1.år	2.år		
1980	7 490	1 038	5 147	359	384	412	22
1981	8 060	777	5 675	350	365	547	–
1982	8 791	456	6 321	412	372	749	56
1983	8 659	328	6 313	412	347	917	54
1984	10 026	251	6 999	445	409	1 364	47
1985	9 820	134	6 888	380	396	1 448	68
1986	8 833	74	6 117	348	326	1 379	49
1987	–	–	–	–	–	–	–
1988	7 759	63	5 348	182	192	1 409	36
1889	7 109	77	4 393	107	163	3 563	300
1990	6 769	44	3 790	86	98	2 059	33

³³⁴ Statistisk sentralbyrå, *Statistisk årbok 1982*, 356; Statistisk sentralbyrå, *Statistisk årbok 1992*, 94.

³³⁵ Blom, «Et klasse- og kjønnsdelt utdanningssystem», 246.

Kilder: *Statistisk årbok. Undervisningsstatistikk* for 1982, 1983, 1984, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991 og 1992.

Tallverdiene for året 1987 er ikke oppført i SSB sin statistiske årbok, og derfor utelatt fra tabellen.

Felles for de 1-årige, 2-årige og videregående kursene i husstell var at antallet elever økte frem til 1985, før det snudde og gikk jevnt nedover. Økningen av elever for studielinjen husholdningsfag var trolig tilknyttet utbyggingen av velferdsstaten. Med flere arbeidsplasser tilknyttet helse- omsorgsektoren ble det flere muligheter. Samt at det også innen studieretningen husholdningsfag kom flere yrkesrettede kurs, og som gjerne overtok for det vanlige husstellfaget mange av de tidligere husmorskolene tilbydde. Dette var eksempelvis det som skjedde for Namdal, Liejordet og Mork videregående skole. De behold en 1-årig husstellklasse, men de andre husstellklassene ble erstattet med kokk, servitør og husstell. Som i tillegg var svært populært blant både jenter og gutter.

På 1980-tallet ble dessuten husmorvikarordningen lagt ned, husmorvikar var en av de videregående linjene som kunne lede til husmorvikarbevis.³³⁶ Dette tydet også på endring i husmoryrket. Husmorvikarordningen hadde blitt opprettet etter andre verdenskrig, for å hjelpe kvinner som var syke eller som av andre grunner ikke kunne ta seg av hjemmet og familien. Ordningen var finansiert av det offentlige, og husmorvikarene ble ansatt av kommunene.³³⁷ Gjennom 1980-årene ble dette faset ut, samtidig som hjemmehjelp og hjemmesykepleie ble vanligere.³³⁸

Det var også flere av husmorskolene som ikke kom seg gjennom den nye loven som levedyktige videregående skoler. Eksempelvis ble N. Høland husmorskole lagt ned, og deres husstellinje ble overført til Bjørkelangen Skolesenter.³³⁹ Det samme gjaldt Fredrikstad husmorskole, skolen ble nedlagt, men det skulle opprettes husstelltilbud ved Fredrikstad yrkesskole.³⁴⁰ Graff husmorskole ble lagt ned i sammenheng med at den kombinerte videregående skolen på Prestegårdsjordet kom i gang.³⁴¹ Det interessante er at selv om flere av husmorskolene ble lagt ned, ble det ikke nødvendigvis færre husstellkurs, de ble i stedet overført til andre yrkesskoler. Det ble et slags paradoks, husstellinje alene var ikke lenger nok for å holde en skole gående. Men likevel var det behov og etterspørsel etter en slik utdanning. Skoleåret 1990–1991 var det

³³⁶ Forsøksrådet for skoleverket, *Forsøk i skolen 1974*, 104.

³³⁷ Haugdal, *I mor sitt sted. Husmorvikaryrket- idealer og praksis*, 10.

³³⁸ Ellefsen, *Omsorgstjenesteforskning – en veiviser?*, 36.

³³⁹ Indre Akershus Blad, «Siste avslutning ved N. Høland Husmorskole», 03.06.1971.

³⁴⁰ Fredriksstad Blad, «I hvilken grad kan planene utføre?», 10.11.1973.

³⁴¹ Hamar Arbeiderblad, «God plass for Moen-pasientene på Graff», 09.04.1975.

derimot for alle slutt på undervisning i rent husstell. Kirke- og undervisningsdepartementet trakk tilbake læreplanen i grunnkurset husstell. Det var fra da av ikke lenger lov med husstellkurs etter tidligere mønster.³⁴²

Konklusjon

I starten av 1970-årene var husmorskolene fortsatt populære, med en økning av både antallet husmorskoler og elever. Samtidig var dette tiåret for kvinnerevolusjon og fremveksten av nyfeminisme. Noe som fikk konsekvenser for utdanning. Kvinner strømmet til utdanning, men de gikk til utdanninger som ledet til typisk tradisjonelle kvinnelige sysler inkludert husmorskole, eller fagskole i husstell som det da het. Likevel var det skjedd et skifte i kjønnsrolletenkningen som kom til syne i planleggingen av den nye videregående skolen, der husmorskolene skulle omdannes til studieretning. I planleggingen av disse linjene ble viktige fokusområder hva husstell kunne samordnes med, i samsvar med Steen-komiteéns vurderinger fra tiåret før. Husstell skulle samordnes med utdanninger som ledet til lønnede yrker. Simultant forsvant forståelsen av husmor som yrkesfaglig begrep i statistikken og i større grad som identitet.

Med innføringen av den nye loven gikk de tidligere husmorskolene fra å være selvstendige institusjoner med en lang historie, til å måtte innordne seg etter en bestemt struktur og lov. Likevel var det et visst handlingsrom, der de ulike husmorskolene så ulike løsninger, men felles for de fleste var at de holdt på det tradisjonelle. I den første tiden ble mye av kunnskapsinnholdet bevart. Husmorskolene var en institusjon som hadde fornyet seg gjennom hele sin levetid. Loven om videregående opplæring kan også sees på som en modernisering av kunnskapsfeltet skolene forvaltet. Men mange av skolene mistet søkere, spesielt halvårskursene falt bort, og flere av ettårskursene ble byttet ut med andre retninger som linjen kokk, servitør og husstell og omsorgsfag. I 1990 var det derimot helt stopp. Departementet trakk tilbake læreplanene for husstellfaget, og det var ikke lenger lov til å sette i gang kurs etter det tidligere mønsteret.

³⁴² Bjørndal og Johanson, *Risum gjennom 100 år*, 62–63.

Kapittel 5: Konklusjon

Husmorskoler var et skoleslag som i over 100 år ble bygget opp, formalisert og institusjonalisert. Helt siden den første skolen ble opprettet i 1865 hadde det vært pådrivere for disse utdanningsinstitusjonene. Både enkeltpersoner og organisasjoner kom i denne tiden til å jobbe for at staten skulle ta et større ansvar for denne utdanningstypen, at husmorskole skulle bli obligatorisk for alle kvinner, men viktigst, at alle som ønsket å ta et år på husmorskole, skulle få plass. Det var nemlig et skoleslag som gjennom hele sin virketid hadde langt flere søkere enn elevplasser. I de første årene av 1970-tallet, kort tid før skoleslaget forsvant fra den norske utdanningsfloraen, var det dobbelt så mange søkere som det var plasser. Samtidig økte antallet husmorskoler. I 1974 fantes det i alt 83 husmorskoler, eller husstellskoler som da var deres formelle navn, i Norge. Likevel forsvant skoleslaget i løpet av fem år. I 1974 kom loven om videregående opplæring, og husstellutdanning som eget skoleslag skulle utgå. Nesten like raskt som skoleslaget hadde oppstått, hadde det forsvunnet. Spørsmålene er hvordan og hvorfor dette skjedde?

Fra et politisk og ikke minst skolepolitisk perspektiv ble husmorskoler avviklet som en konsekvens av skolepolitikken og utviklingen av det norske skolesystemet, hvor Arbeiderpartiet hadde en sentral rolle. Arbeiderpartiets hegemoniske regjeringsmakt fra 1945 til 1965 har vært av stor betydning for videreutviklingen og utbredelsen av husmorskoleutdanningen.³⁴³ Utdanning var en viktig del av Arbeiderpartiets sosialdemokratiske visjon. Med en målsetning om å skape et samfunn hvor alle hadde like muligheter, og hvor økonomiske og sosiale forskjeller var redusert, var skole et viktig ledd på veien. Dette ble spesielt tydelig gjennom enhetsskoletanken, som gikk ut på at alle skulle ha samme mulighet til utdanning uansett sosial og geografisk bakgrunn. I perioden etter andre verdenskrig til midten av 1960-årene tok Arbeiderpartiet både initiativ og en ledende rolle i utformingen av utdanningspolitikken, som etter 1959 også inkluderte husmorskolene.

Husmorskolene hadde blitt overført fra Landbruksdepartementet til Kirke- og undervisningsdepartementet som et resultat av Samordningsnemdas arbeid, som for øvrig var opprettet av Arbeiderpartiet. Kirke- og undervisningsdepartementet var i denne perioden ansiktet utad for Arbeiderpartiets skolereformiver, spesielt med arbeiderpartipolitikere som statsråder i største delen av perioden fra etter krigen og frem til 1965. Med husmorskolene plassert under Kirke-

³⁴³ Med unntak av én måned i 1963 der flertallregjeringen til senterpartipolitiker Per Borten satt med makten.

og undervisningsdepartementet ble det tilrettelagt for at husmorskolene kunne reformeres sammen med resten av det norske skoleverket, som var en viktig forutsetning for den senere utviklingen. Med det ble husmorskolene koblet til utdanningssystemet i større grad enn landbrukssektoren, slik de hadde vært tidligere. Arbeiderpartiet hadde i tillegg en betydelig innvirkning på skolekomitéene under samme periode. På et generelt grunnlag sørget Arbeiderpartiet for å sitte med stor innflytelse i viktige skolekomitéer fra etterkrigstiden og fremover, men også i komitéer og utvalg som angikk husmorskolene, som Meisdalshagen-utvalget fra 1952, Gjelsvik-utvalget fra 1962 og Steen-komiteén fra 1965. Felles for disse komitéene var at formennene var arbeiderpartipolitikere og hadde partifeller blant komitémedlemmene.

Etter at prøveprosjekt med niårig folkeskole var satt i gang, ble det nødvendig å se på husmorskolene og deres fremtidige plass i skoleverket. Tanken var at skoleslaget skulle tilpasses den nye situasjonen 9-årig enhetsskole medførte. Med husmorskolene under Kirke- og undervisningsdepartementet skjedde det to viktige endringer for skoleslaget. Departementet hadde fra tidligere av inntatt en likestillingsposisjon i skolesystemet. Dette spilte seg for eksempel ut i 1957 da departementet gikk hardt inn for at også gutter skulle ha folkeskolefaget heimkunnskap og i 1959 med Folkeskoleloven der det ble felles lovregler for jenter og gutter. Som følge av at husmorskolen ble lagt under Kirke- og undervisningsdepartementet, fikk skolen et kjønnsnøytralt navn og ble åpnet for begge kjønn. Den andre endringen var husmorskolenes nye navn som fagskoler i husstell og deres nye målsetting. Skolen skulle ha et tosidig mål, ettersom kvinner i større grad hadde fått en tosidig rolle i samfunnet. De var fortsatt ansvarlige for hjemmet, men kunne også ta arbeid, det vil si før de fikk barn og igjen når barna ble eldre. Husmorskolene skulle ikke lenger kun være for fremtidige husmødre.

På den ene siden var ikke en slik endring av skoleslaget nytt. Husmorskolene hadde endret seg tidligere, fra å være ment kun for landhusholdningen til å også være for byhusholdningen. Denne endringen var spesielt knyttet til endringer i produksjonslivet der kvinners arbeidsoppgaver ble mer sentralisert rundt hjemmet, og kvinner fikk likere arbeidsoppgaver på tvers av land- og byhusholdninger. Også navnet hadde blitt endret fra husstell- eller husholdningsskoler til husmorskoler tidligere på 1900-tallet, for å signalisere hva skoleslagets oppgave skulle være. Likevel rokket denne endringen ved kjerneverdien til skoleslaget, som hadde vært å gi kvinner praktisk og teoretisk opplæring i husstell. Nå skulle ikke skoleslaget kun gi opplæring for arbeidet i hjemmet, men også utenfor. I tillegg til at skolene ble åpnet for begge kjønn. Selv om skolene ikke fikk mannlige elever på enda noen år, var en viktig del av skolenes kjerne borte.

Ifølge historiker Ivar Bjørndal ble dette slutten på den gamle husmorskoletradisjonen.³⁴⁴ Selv om en viktig tradisjon ved skolene var borte, kan man fortsatt argumentere for at denne omgjøringen av husmorskoler til fagskoler i husstell var en videreføring av skoleslagets opprinnelige ambisjon. Husmorskolene startet som et likestillingsprosjekt, der kvinner skulle få undervisning på samme måte som menn hadde fått undervisning. Med denne omgjøringen skulle menn ha samme tilgang på skolen som kvinner, i tillegg til at skoleslaget åpnet opp for at kvinner kunne innta betalte yrker i likhet med menn.

Allerede før vurderingen av husmorskoler som fagskoler var vedtatt hadde Steen-komiteén, med arbeiderpartipolitiker Reiuulf Steen som formann, satt i gang planleggingen av skoletilbudet for ungdom mellom 16 og 19 år. Dette skoletilbudet inkluderte fagskolene i husstell ettersom de lå under Kirke- og undervisningsdepartementet. Husmorskolene ble altså dratt med i reformeringene av skoleslagene påfølgende folkeskolen. Komiteén foreslo at gymnas og yrkesskoler skulle bli slått sammen til fellesskoler med studieretninger under navnet videregående skoler. Dette var i tråd med enhetsskoleidealet til Arbeiderpartiet. I vurderingen av husmorskolene betraktet ikke Steen-komiteén husmor som en «yrkeskarriere». I stedet la en vekt på at utdanningene skulle lede til videre utdanning eller lønnede yrker utenfor hjemmet. I tillegg anså komiteén det ikke lenger nødvendig med en egen utdanning for å kunne utføre husarbeidet i hjemmet. Derfor oppfordret komiteén jenter til å ikke kun ta husmorskole. Det var nemlig blitt viktig at jentene tok utdanninger som gjorde at de kunne forsørge seg selv. Husstellutdanningen ble derfor i Steen-komiteéns planer samordnet med andre lignende fagområder. Med Schönberg-utvalget på 1970-tallet ble forslagene realisert. Schönberg-utvalget fokuserte i likhet med Steen-komiteén på en samordning av husstell med utdanninger som ledet til lønnede yrker.

Helt konkret var det loven fra 1974 som skulle tre i kraft fra 1976, med en treårs overgangsperiode, om videregående opplæring som ble spikeren i kista for husmorskolene. Dette var som vi har sett i denne oppgaven, ikke et resultat av en tilsiktet reformering av husmorskolene, men heller en konsekvens som følge av utviklingen av det generelle skoleverket til å bli mer enhetlig. Med innføringen av loven mistet husmorskolene den selvstendige og selvbestemmende rollen de hadde hatt gjennom hele sin historie. Fagskolene i husstell, tidligere husmorskoler, skulle smeltes sammen med andre skoleslag og bli en linje i ett nytt skoleslag under et felles navn og en felles lov. I tillegg var det fra da av fylkene og ikke skolene selv som dikterte skoletilbudet.

³⁴⁴ Bjørndal, *Videregående opplæring i 800 år*, 115.

Man kan derfor si at det organisatorisk sett var denne loven som var grunnen til at husmorskolenene gikk i vasken, men husmorskolenes avvikling var ikke et resultat av en enkeltstående hendelse, og innføringen av loven var kun en av faktorene. Å forklare husmorskolenes avvikling med kun denne loven gir et unyansert bilde, og forklarer ikke *hvorfor* det ble slik. For å forstå bakgrunnen til avviklingen må vi se den i et bredere og lengre historisk perspektiv, i tråd med den franske historikeren Fernand Braudels historiske tidsperspektiv.

Husmorskoler reflekterte i 1950-årene i stor grad Arbeiderpartiets sosialdemokratiske visjon om et kjønnskomplementært forhold der kvinnen var ansvarlig for det reproduktive arbeidet i hjemmet som husmor, og menn i det produktive, lønnsinnbringende arbeidet. Dette var også i tråd med samfunnsnormen. Som vi har sett i denne oppgaven, var det i denne perioden nye tanker og idéer om kjønn og kjønnsroller, likevel var tradisjonelle kjønnsroller normen. Selv om Arbeiderpartiet la planer for det norske skolesystemet i disse tiårene, hadde partiet derimot liten interesse for husmorskoler. Husmorskolenene ble liggende som et sideprosjekt, som tydeliggjøres ved at skoleslaget stadig ble nedprioritert. At et skoleslag som kun angikk kvinner ble nedprioritert, var heller ikke uvanlig. Den sosialdemokratiske storhetstiden var ingen storhetstid for kvinner som individuelle samfunnsaktører. Arbeiderpartiet opprettholdt en husmorpolitikk som var enda mer konservativ enn deres sosialdemokratiske brødre i Sverige, der de var mer avhengig av kvinners arbeidskraft etter krigen. Da norske kvinner kom seg inn på arbeidsmarkedet var det ikke fordi Arbeiderpartiet nødvendigvis hadde en interesse for den arbeidskraftressurs kvinnene representerte, men heller at det var nødvendig for velferdsstatens utbygging slik som historiker Gro Hagemann har vist.³⁴⁵ Med behovet for arbeidskraft var kvinner en ubenyttet og tiltrengt ressurs.

Dette er også med på å forklare hvorfor Arbeiderpartiets kvinnepolitikk snudde i midten av 1960-årene. Partiet beveget seg vekk fra husmorpolitikk og i større grad over til en likestillingspolitikk, der kvinnens plass både var i yrkeslivet og i hjemmet. I 1960-årene ble endringene av kjønn og kjønnsrollene synligere, spesielt gjennom jenters og kvinners endrede studie- og arbeidstendenser. Flere jenter tok utdanning utover grunnskolen, og flere kvinner tok lønnet arbeid. Disse endringene var igjen knyttet til endringer i husstellet som gjorde at husarbeidet ikke la like mye beslag på tiden. I tillegg så flere fordelene av en to-inntektsmodell. I lys av dette

³⁴⁵ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 151.

gjenspeilet husmorskolene ikke lenger samfunnet på samme måte som de hadde gjort i 1950-årene. Dermed var det på 1960-tallet anlegg for en endring av husmorskolene.

At skolene fikk et kjønnsnøytralt navn og ble åpnet for begge kjønn reflekterer at forventningene til kvinner og menn var i endring. Det samme gjaldt også vedtaket om at skolene skulle ha en tosidig målsetning. Fra etter krigen hadde flere kvinner tatt husmorskole som ledd i yrkesutdanning eller for å innta lønnede yrker utenfor hjemmet. Som en følge skulle dette inkorporeres i husmorskolenes målsetting og rolle. Kvinner var fortsatt ansvarlige for hjemmet, men det var blitt vanligere å ta arbeid utenfor hjemmet. Dette var også tilknyttet utbyggingen av velferdsstaten i regi av Arbeiderpartiet. Mange av oppgavene kvinnene hadde hatt i hjemmet ble flyttet ut, og med det også kvinnene. Utbyggingen av utdanning-, helse- og omsorgstjenester førte til et økt behov for kvinnelig arbeidskraft. Steen-komiteéns vurderinger og oppfordringer peker både på at det hadde skjedd en endring i forventningene til kjønnene og kjønnsrollene, men også hvilken vei komitéen mente utviklingen videre skulle gå. 1970-årene var et tiår der kjønn og kjønnsroller ble et sentralt tema i samfunnet. Samtidig forsvant husmoryrket eksplisitt i statistikken, men også i større grad som yrkesidentitet og profesjon. Dette tydeliggjøres ved Schönberg-utvalgets forsøk på å knytte husstell til andre yrkesrettede utdanninger, samt entusiasmen ulike råd og utvalg viste til en slik sammenknytting. Mange kvinner hadde andre planer enn å bli hjemmeværende husmødre. Dette forsterkes igjen med at mange jenter gikk inn i yrkesrettede utdanninger.

Likevel var det fortsatt mange søkere på fagskolene i husstell i starten av 1970-årene, som vedvarte da skolene ble omgjort til linjer ved videregående skoler. Til tross for arbeidet med å samordne husstell med andre yrkesrelevante utdanninger, beholdt mange av de tidligere husmorskolene «husstell» som linje. Innholdsmessig skjedde det ikke store endringer fra de gamle planene, de var hovedsakelig tilpasset samtidens krav til oppdatering. Etter hvert mistet spesielt de halvårige, men også ettårige kursene søkere da det ga liten formell kompetanse. Mange av de tidligere husmorskolene byttet disse husstellinjene ut til fordel for andre kurs. Husstell alene var, som vist i denne oppgaven, heller ikke nok for at skolene skulle klare seg som levedyktige videregående skoler. I tillegg ble husmorvikarordningen avvirket i løpet av 1980-tallet, som både forsterket at husmor som yrke var falt bort, og som medførte at det videregående kurset linje for husmorvikar måtte nedlegges. Flere av husstellinjene ble omgjort til mer relevante og tidsriktige linjer slik som omsorgsfag og kokk, servitør og husstell. Og i 1990 var det slutt på husstellopplæring etter tidligere mønstre. Det kan diskuteres om husmorskolene gikk i vasken

ved å bli omgjort til linjer ved videregående skoler, eller om dette også kan anses som en omforming og fornying av husstellundervisningen. Derimot kan man si at husmorskolen gikk i vasken fordi det var en utdanning til et yrke som ikke lenger fantes. Likevel ble ikke barnet kastet ut med badevannet. Mye av den kunnskapen som husmorskolene forvaltet fortsatte å leve videre i andre fagfelt. Både videregåendelinjene helse- og oppvekstfag, restaurant- og matfag og håndverk, design og produktutvikling deler kunnskapsområder med de tidligere husmorskolenene.

Ut ifra dagens ståsted er det kanskje lett å anta at husmorskolene skulle gå i vasken. Men sett i lys av skolenes historie, kvinners preferanse og politikken var det ikke alltid like entydig at det skulle gå den veien det gikk. Husmorskolene oppstod i en tid da landbruket utgjorde Norges viktigste næring, i tillegg til fiske. I dette bildet var skolene en viktig brikke i moderniseringen av landet, senere også i å bygge identitet og betydning til kvinners arbeid i hjemmet. For til slutt å tilby utdanning for et yrke som ikke lenger eksisterte. Det var fortsatt hjemmeværende kvinner på heltid da husmorskolene ble omdannet til linje ved videregående skoler, men det var ikke lenger ansett som et yrke som krevde utdanning. Med endrende kjønnsroller, samt nye teknologiske hjelpemidler og ferdigproduserte matvarer, var det ikke lenger selvsagt at husarbeidet måtte utføres av kvinner og heller ikke på fulltid. «Husmoryrket» som yrke og profesjonell identitet forsvant, noe som gjenspeiles i den røde streken under ordet i Words rettskrivningsprogram.

Det var ikke bare politiske reformer som alene førte til at husmorskolene ble avvirket, flere av reformene hang sammen med samfunnsendringer og nye tanker om kjønnsroller for både kvinner og menn. Dette var endringer som utviklet seg over en lengre tid, som var knyttet til flere faktorer, og som ikke ville ha blitt synlige uten et langtidsperspektiv. Enhetsskoletanken var eksempelvis på full vei inn i skolepolitikken allerede etter andre verdenskrig, og endringene av kjønnsrollene kan tydelig spores tilbake til 1950-årene. Husmorskolene som begynte som noe progressivt, ble gradvis avleggs i moderniseringsprosessen. Avvikling av husmorskolene kan ikke kun forklares med at videregående skole ble innført, dette var bare sluttresultatet på en prosess som hadde foregått over flere tiår. Husmorskolen ble ikke kastet i vasken, men helt sikkert er det at med tiden lakk vannet ut.

Kilde- og litteraturliste

Innstillinger

- Innst. S. LI. (1908). *Indstilling fra socialkomiteen om ordningen af husmorskoler og om opprettelse af en lærerindeskole i husstell.* <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1908&paid=6&wid=a2&psid=DIVL1682>
- Innst. S. nr. 158. (1906/1907). *Indstilling fra socialkomiteen angaaende uddannelse af husholdningslærerinder.* <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1906-07&paid=6&wid=a&psid=DIVL1418>
- Innst. O. XXVIII. (1936). *Tilråkning frå kyrkje- og skulenemnda um lov um folkeskolen på landet.* <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1936&paid=6&wid=b&psid=DIVL1258>
- Innst. S. nr. 294. (1958). *Tilråkning fra den forsterkede landbrukskomité om heimkunnskap og husstell.* https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1958&paid=6&wid=a&psid=DIVL2538&pgid=a_0496
- Innst. S. nr. 94. (1965–66). *Innstilling fra Kirke- og undervisningskomitéen om yrkesskoler i husstell.* https://www.stortinget.no/nm/Saker-og-publikasjonar/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1965-66&paid=6&wid=a&psid=DIVL1658&pgid=a_0198
- Kirke- og undervisningsdepartementet. *Innstilling I om det videregående fra Skolekomiteen av 1965. Om behovet for opplæring og utdanning i aldersgruppen 16–19 år og plan for utviklingen av det videregående skoleverket.* Otta: Kirke- og undervisningsdepartementet, 1967. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011011806086
- Kirke- og undervisningsdepartementet. *Innstilling II om det videregående skoleverket (den høgre skolen) fra Skolekomiteen av 1965. Forsøksplaner for studieretningene håndverk og industri, handel og kontor, husholdningsfag, sjøfart, estetiske fag og kunstutdanning, fysisk fostring og idrettsutdanning og allmenn studieretning.* Otta: Kirke- og undervisningsdepartementet, 1969. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011013106026
- Kirke- og undervisningsdepartementet. *Innstilling om undervisningsplaner for fagskoler i husstell: fra et utvalg oppnevnt av Kirke- og undervisningsdepartementet 14. juni*

1966. Bergen: Kirke- og undervisningsdepartementet, 1969.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2017022481094_001

Landbruksdepartementet. *Om nødvendigheten av endringer i undervisningsplanen for husmorskolene. Innstilling II fra et utvalg Landbruksdepartementet i januar 1938*. Oslo: Fabritius & Sønner, 1949. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2017022481054_001

Odelstingsproposisjoner

Ot.prp. nr. 18. (1974–74). *Lov om gymnaset*. Kirke- og undervisningsdepartementet.

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1973-74&paid=4&wid=a&psid=DIVL290>

Stortingsforhandlinger

S.tid. (1956). «7.november. – Spm. fra repr. Seip om undervisn. i husstell». I *Kongeriket Norges 100. ordentlige Stortingsforhandlinger. 1956. Sjuende del, bind B. Forhandlinger i Stortinget*, 3073–3076. Oslo: Centraltrykkeriet, 1957.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1956_part7_vol-b

S.tid. (1959). «20.jan. – Heimkunnskap og husstell». I *Kongeriket Norges 103. ordentlige Stortingsforhandlinger. 1959. Sjuende del, bind A. Forhandlinger i Stortinget*, 55–88. Oslo: Centraltrykkeriet, 1959. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1959_part7_vol-a

S.tid. (1959). «21.jan. – Heimkunnskap og husstell». I *Kongeriket Norges 103. ordentlige Stortingsforhandlinger. 1959. Sjuende del, bind A. Forhandlinger i Stortinget*, 89–101. Oslo: Centraltrykkeriet, 1959. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1959_part7_vol-a

S.tid. (1966). «10. mars. – Yrresskoler i husstell». I *Kongeriket Norges 110. ordentlige Stortingsforhandlinger. 1965–66. Sjuende del, bind C. Forhandlinger i Stortinget*, 2300–2316. Oslo: Centraltrykkeriet, 1966. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1965-66_part7_vol-c

S.tid. (1970). «27.jan. – Interp. Fra repr. Seland om fagskolene i husstell skal integreres i yrkesskolene m.v.». I *Kongeriket Norges 114. ordentlige Stortings forhandlinger. 1969–70. Sjuende del, bind B. Forhandlinger i Stortinget, 1652–1668*. Oslo: Centraltrykkeriet, 1970. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1969-70_part7_vol-b

Stortingsmeldinger

St.meld. nr. 44. (1974–75). *Om videregående opplæring*. Kirke- og undervisningsdepartementet. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1974-75&paid=3&wid=c&psid=DIVL1034&s=False>

St.meld. nr. 61. (1957). *Om heimkunnskap og husstell*. Kyrkje- og undervisningsdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1957&paid=2&wid=c&psid=DIVL513&pgid=c_0476

St.meld. nr. 91. (1969–70). *Om reform av gymnaset og forsøk med utbygging av det videregående skoleverk*. Kirke- og undervisningsdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1969-70&paid=3&wid=c&psid=DIVL2170&pgid=c_1035

St.meld. nr. 101. (1964–65). *Om yrkesskoler i husstell*. Kirke- og undervisningsdepartementet. https://www.stortinget.no/nb/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1964-65&paid=3&wid=c&psid=DIVL3001&pgid=c_1617

Stortingsproposisjoner

St.prp. nr. 30. (1901/1902). *Angaaende ordningen af den lavere landbrugsundervisning og statens forhold til denne*. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digistorting_1901-02_part2_vol-a

St.prp. nr. 69. (1908). *Angaaende ordningen av husmorskoler og statens lærerindeskole i husstel*. Kristiania: Landbruksdepartementet, 1908. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1908&paid=2&wid=b&psid=DIVL443&pgid=b_0331

Tilrådnings

Kirke- og undervisningsdepartementet. «VIII. Tilrådning om Samling av ulike skoleslag under ett undervisningsdepartement». I *Tilrådninger fra Samordningsnemnda for skoleverket, oppnevnt ved kongelig resolusjon 7.mars 1947*. Oslo: Brødrene Tengs, 1948.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016041248147

Norges offentlige utredninger

NOU 1976: 10. *Framtidig yrkesutdanning. Samarbeid mellom skole og arbeidsliv*. Oslo: Universitetsforlaget, 1976. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008052704052

NOU 1995: 11. *Statsbankene under endrede rammevilkår*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, 1995. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ce50ffecb8954891b0ff81edd168aa77/no/pdfa/nou199519950011000ddd-pdfa.pdf>

NOU 2018: 15. *Kvalifisert, forberedt og motivert: Et kunnskapsgrunnlag om struktur og innhold i videregående opplæring*. Oslo: Departementenes Sikkerhets- Og Serviceorganisasjon, Teknisk Redaksjon, 2018. <https://www.regjeringen.no/contentassets/c69184206be24cc49be8dff70088c208/no/pdfs/nou201820180015000ddd-pdfs.pdf>

Aviser

Adressebladet. «Husholdningsskole for unge Damer». 20.05.1890.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_adressebladet_null_null_18900520_36_20_1

Andøya Avis. «Litt om skolehaver og kvinnelig verneplikt. Norges Husmorforbund arbeider for obligatoriske husmorskoler». 02.04.1935. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_andooyaavis_null_null_19350402_11_26_1

Asker og Bærum. «Hva skal moderne husmødre lære? Et apropos til planene for husmorskole i Bærum». 03.02.1971. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_askerogbaerumsbudstikke_null_null_19710203_73_23_1

Dagbladet. «Husholdningsskole». 13.10.1980. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_dagbladet_null_null_18900530_22_169_1

- Firda. «Halvparten av landets husmødre bærer vann, få har innlagt lys. Skrikende mangel på husmorskoler. Krav om obligatorisk husstellundervisning og lettelser i husarbeidet.».
21.11.1945. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_firda_null_null_19451121_28_66_1
- Fredriksstad Blad. «I hvilken grad kan planene utføre? Morgendagens gymnas 5».
10.11.1973. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_fredriksstad-blad_null_null_19731110_85_261_1
- Fædrelandet. «Husholdninskole for unge Damer». 19.05.1890.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_faedrelandet_null_null_18900519_23_56_1
- Halden Arbeiderblad. «Linjer for tekstilforming, sosial- og helsefag til Halden». 05.03.1975.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_haldenarbeiderblad_null_null_19750305_47_54_1
- Halden Arbeiderblad. «Mange søkere til Risum videregående skole». 07.08.1985.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_haldenarbeiderblad_null_null_19850807_57_179_1
- Halden Arbeiderblad. «Risum husmorskoles lærere kritisk til ny skoleplan». 23.04.1974.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_haldenarbeiderblad_null_null_19740423_46_92_1
- Halden Arbeiderblad. «Østfold husmorskole blir den samme selv om navnet endres».
18.12.1975. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_haldenarbeiderblad_null_null_19751218_47_293_1
- Halden Arbeiderblad. «Østfold Husmorskole Risum, 1750 Halden». 09.04.1975.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_haldenarbeiderblad_null_null_19750409_47_80_1
- Hamar Arbeiderblad. «God plass for Moen-pasientene på Graff». 09.04.1975.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_hamararbeiderblad_null_null_19750409_51_80_1
- Indre Akershus Blad. «Siste avslutning ved N. Høland Husmorskole». 03.06.1971.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_indreakershusblad_null_null_19710603_64_61_1

Morgenbladet. «Mai». 30.06.1890. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18900630_72_376_1

Programmer og plakater

Arbeiderpartiet. «Historiske slagord og plakater. Slagord gjennom tidene». <https://www.arbeiderpartiet.no/om/historien-om-arbeiderpartiet/slagord/>

Det Norske Arbeiderparti. «Arbeidsprogram for Det Norske Arbeiderparti 1970-1973». https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_file-store/e28bac8acbc54a4387c0e594682341febe369304dae641a284e125ed0ff3a59c

Det Norske Arbeiderparti. «Arbeidsprogrammet for stortingsperioden 1953-57». https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_file-store/680c719275cd4ce084f609e2a097b629212a3fc3871f498b8716d88e7d97c140

Norgeshistorie. «Fellesprogrammet.» Publisert 07.04.2020. <https://www.norgeshistorie.no/kilder/velferdsstat-og-vestvending/K1815-fellesprogrammet.html>

Rapporter

Forsøksrådet for skoleverket. *2-årig grunnkurs med husstellfag. Sluttrapport fra forsøket*. Nr. 62. Informasjon Om Forsøksarbeid. Oslo: Forsøksrådet for skoleverket, 1975. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012071206167

Forsøksrådet for skoleverket. *Forsøk i skolen 1973*. Oslo: Forsøksrådet for skoleverket, 1973. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2015051908165

Forsøksrådet for skoleverket. *Forsøk i skolen: Skoleåret 1978–1979*. Oslo: Forsøksrådet for skoleverket, 1979. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009010600018

Forsøksrådet for skoleverket. *Forsøk i skolen. Skoleåret 1976–1977*. Oslo: Forsøksrådet for skoleverket, 1977. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009010600019

Forsøksrådet for skoleverket. *Forsøk i skolen. Vårhalvåret 1975. Skoleåret 1976–1977*. Oslo: Forsøksrådet for skoleverket, 1976. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013120205086

Forsøksrådet for skoleverket. *Forsøk med to-årige kombinerte grunnkurs. Informasjon om strukturforsøkene*. Nr. 38. Oslo: Forsøksrådet for skoleverket, 1973.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012031308108

Kirke- og undervisningsdepartementet. *Læreplan for den videregående skole. Del 3e Studieretning for husholdningsfag. Grunnkurs. Husstellinje*. Oslo: Gyldendal, 1977.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014021807124

Wårum, Marit. «Kvinner og menn i Norge». Vol. 90/21. Rapporter fra Statistisk sentralbyrå 90/21. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1990. [https://www.ssb.no/a/hist-](https://www.ssb.no/a/hist-stat/rapp/rapp_199021.pdf)

[stat/rapp/rapp_199021.pdf](https://www.ssb.no/a/hist-stat/rapp/rapp_199021.pdf)

Statistikk

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1953 72.årgang*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1953. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1953.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1954 73.årgang*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1954. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1954.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1964 83. årgang*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1964. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1964.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1965 84. årgang*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1965. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1965.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1966 85.årgang*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1964. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1964.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1968 87. årgang*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1968. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1968.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1982 101.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1982. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1982.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1983 102.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1983. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1983.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1984 103.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1984. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1984.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1986 105.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1986. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1986.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1987 106.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1987. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1987.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1988 107.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1988. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1988.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1989 108.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1989. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1989.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1990 109.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Fabritius, 1990. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1990.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1991 110.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Aasen trykkeri, 1991. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1991.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Statistisk årbok for Norge 1992 111.årgang*. Oslo-Kongsvinger: Aasen trykkeri, 1992. <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1992.pdf>

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1962-63 Hefte IV Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1963. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a083.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1962-63. Hefte III Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1963. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a083.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1962-63. Hefte III Høgre allmennskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1963. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a082.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1963-64 Hefte IV Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1964. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a103.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1964-65 Hefte IV Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1965. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a128.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1965-66 Hefte IV Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1966. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a166.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1965-66 Hefte III. Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1966. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a165.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1965-66. Hefte III Høgre allmennskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1966. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a165.pdf

- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1967-68 Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1968. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a247.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1968 Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1969. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a288.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1969 Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1970. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a357.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1969 Høgre allmennskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1970. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a318.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1970 Fag- og yrkesskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1971. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a436.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1971 Fag- og yrkesskoler og høgskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1973. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a565.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1972 Fag- og yrkesskoler og høgskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1974. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a675.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk 1973 Fag- og yrkesskoler og høgskoler*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1975. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a697.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. (Almendannende skoler, fag- og yrkesskoler, universitet og høgskolen) 1952–53*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1956. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_xi_222.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. (Almendannende skoler, fag- og yrkesskoler, universitet og høgskolen) 1953–54*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1957. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_xi_264.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. (Almendannende skoler, fag- og yrkesskoler, universitet og høgskolen) 1954–55*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1958. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_xi_296.pdf
- Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. (Almendannende skoler, fag- og yrkesskoler, universitet og høgskolen) 1955–56*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1958. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_xi_315.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. (Almendannende skoler, fag- og yrkesskoler, universitet og høyskolen) 1957–58*. Oslo: Grøndahl & Søns boktrykkeri, 1960.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a014.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. Kommune- og skoletabeller 1958-59*. Oslo: 1961. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a025.pdf

Statistisk sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk. Kommune- og skoletabeller 1959-60*. Oslo: 1961. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a042.pdf

Litteratur

Aarebrot, Raija. *Huslig økonomi/heimkunnskap i Norge og Finland. Utviklingen av faget som skolefag fra omkring 1890 til 1976*. Oslo: [ikke oppgitt], 1980.

Andersen, Kjell. *Allmennutdanning og yrkesutdanning i Norge. Hovedlinjer i utviklingen av videregående opplæring etter 1945*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 1999.

Avdem, Anna Jorunn. *Husmorparadiset. Eit tilbakeblikk på husmora i 1950- og 60-åra*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2001.

Bjørndal, Ivar og Johanson, Arvid. *Risum gjennom 100 år – en skole for sin tid 1899–1999*. Gjøvik: Halden Videregående skole, avdeling Risum, 1999.

Bjørndal, Ivar. *Videregående opplæring i 800 år – med hovedvekt på tiden etter 1950*. Halden: Forum bok, 2005.

Blom, Ida. «Arbeid – forsørgelse – familie». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, av Ida Blom, Sølvi Sogner, Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 349–352. Oslo: Cappelens Forlag, 2010.

Blom, Ida. «Et klasse- og kjønnsdelt utdanningssystem?». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, av Ida Blom, Sølvi Sogner, Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 343–348. Oslo: Cappelens Forlag, 2010.

Blom, Ida. «Offentlig makt – arenaer og representasjon». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, av Ida Blom, Sølvi Sogner, Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 362–376. Oslo: Cappelens Forlag, 2010.

Bonnevie, Margarete. *Fra mannssamfunn til menneskesamfunn*. Oslo: Cappelens forlag, 1955.

- Braudel, Fernand. *On history*. Oversatt av Sarah Matthews. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
- Brennekåsa, Borghild M. H. «Tinnes videregående skole Nåtid – Framtid». I *50 års jubileum. Notodden kommunale husmorskole 1937, Tinnes videregående skole 1987*, 12–15. Notodden: Telemark fylkeskommune, 1987.
- Collett, Camilla. *Amtmannens døtre*. Oslo: Gyldendal Forlag, 1992. Utgitt originalt 1854–55.
- Danielsen, Hilde. «Den kjønnsdelte arbeidsdagen». I *Norsk likestillingshistorie 1814–2013* av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, 219–275. Bergen: Fagbokforlaget, 2013.
- Danielsen, Hilde. «Det lange 70-tallet», I *Norsk likestillingshistorie 1814–2013* av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, 275–328. Bergen: Fagbokforlaget, 2013.
- Ellefsen, Bodil. *Omsorgstjenesteforskning – en veiviser? En kommentert biografi*. Oslo: Norges råd for anvendt samfunnsforskning, 1991.
- Erichsen, Bodil Christine. *Norske kvinners liv og kamp 1850–2000*, Bind 1. Oslo: Res Publica, 2017.
- Fritschner, Linda Marie. *The Rise and Fall of Home Economics: A study with implications for women, education, and change*. PhD- avhandling. Davis: University of California, 1973.
- Fuglerud, Gerd. *Husstellskolenes historie i Norge*. Oslo: Grøndahl & Søn, 1980.
- Furre, Berge og Dimola, Una Thoresen. *Norsk historie 1914–2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2000.
- Grankvist, Rolf. *Utsyn over norsk skole. Norsk utdanning gjennom 1000 år*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2000.
- Granseth, Tom. *Norsk turisme*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2012.
- Grove, Knut og Michelsen, Svein. *Lærarforbundet – mangfald og fellesskap. Historia om Lærarforbundet og organisasjonane som danna forbundet*. Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2005.
- Groven, Gunnar. *Fra kurs til kompetanse. Namdal husmorskole. Overhalla videregående skole. Overhalla tekniske skole. 75 år*. Namsos: Overhalla videregående skole, 1992.

- Guldi, Jo og Armitage, David. *The History Manifesto*. Cambridge: Cambridge university Press, 2014.
- Hagemann, Gro. «De frigjorte hender». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, av Ida Blom, Sølvi Sogner, Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 185–186. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2010.
- Hagemann, Gro. «Housewife and citizen?». I *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*, redigert av Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen, 21–64. Oslo: Unipub Forlag, 2005.
- Hagemann, Gro. «Husarbeid og medborgerskap. Sosialdemokratisk husmorpolitikk i etterkrigstidens Skandinavia». I *Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek*, 169–187. Oslo: LO Media, 2009.
- Hagemann, Gro. «Husholdsøkonomien under avvikling». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 239–258. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Hagemann, Gro. «Kjøkkenet som samfunnsprosjekt». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 34, no. 4. (januar 2011): 290–310. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1891-1781-2010-04-04#sec-6>
- Hagemann, Gro. «Rettigheter, dannelse og kvinnesyn». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, av Ida Blom, Sølvi Sogner, Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 213–228. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2010.
- Hagemann, Gro. *Feminisme og historieskriving. Inntrykk fra en reise*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Hasund, Sigvald. og Nesheim, Ivar. *Landbruksundervisningen i Norge gjennom hundre år: 1825–1925*. Oslo: Cappelen, 1926.
- Haug, Torunn, Bjørg Alme Malmer og Selma Tønnesen. *Liejordet videregående skole 1916–1991. 75-års jubileum*. Drammen: Skolen, 1991.
- Haugdal, Birger, *I mor sitt sted. Husmorvikaryrket- idealer og praksis*. Hovedfagsoppgave i etnologi. Universitet i Bergen, 1998.
- Helsvig, Kim Gunnar. *Reform og rutine. Kunnskapsdepartementets historie 1945–2017*. Oslo: Pax Forlag, 2017.

- Hesvig, Kim Gunnar. *1814–2014 Kunnskapsdepartementets historie*. Oslo: Kunnskapsdepartementet, 2014.
- Høgh, Marie og Mørch, Fredrikke. *Norske Kvinder. En oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundreaaret 1814–1914*. Vol 1. Kristiania: Berg og Høgh's Forlag, 1914.
- Jonsås, Ingeborg og Astad, Sveinung. «Notodden kommunale husmorskule 1937 – Tinnes videregående skule 1987». I *50 års jubileum. Notodden kommunale husmorskole 1937, Tinnes videregående skole 1987*, 5–9. Notodden: Telemark fylkeskommune, 1987.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Kvaal, Stig. «'Ud for at lære husholdningsfag' Om etableringen av husstellundervisning i Norge». I *Matens meglere. Kontroll, kvalitet og kunnskap i den industrielle matens tid*, av Terje Finstad, Stig Kvaal, Håkon B. Stokland og Per Østby (red.), 93–126. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2022.
- Lange, Even. *Samling om fellesmål 1935–1970*, bind 11 av *Norges Historie*, redigert av Knut Helle, Knut Kjeldstadli, Even Lange og Sølvi Sogner. Oslo: Aschehoug & Co, 1998.
- Larsen, Anne Trine. «What happened to the housewife? Gender and work in post-war Denmark 1950-89». I *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*, redigert av Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen. Oslo: Unipub forlag, 2005.
- Larsen, Eirinn. «Næringsfrihet som likestilling». I *Norsk likestillingshistorie 1814–2013*, av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen, 67–110. Bergen: Fagbokforlaget, 2013.0
- Larsen, Eirinn. «UiO og nye studentgrupper». I *Universitetet i Oslo 1811–2011: Bok 7 Samtidshistoriske perspektiver*. Oslo: Unipub, 2011.
- Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitets forlaget, 2012.
- Lund, Ellen Cathrine, *Virke og profesjon*, bind 2 av *Norsk Sykepleierforbund gjennom 100 år (1912–2012)*. Oslo: Akribe, 2012.
- Lønna, Elisabeth. *Stolthet og kvinnekamp. Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996.

- Lønnå, Elisabeth og Værnø, Grethe, «Norske Kvinners Nasjonalråd», *Store Norske Leksikon*. 14. februar 2009. Sist oppdatert 09. februar 2022. https://snl.no/Norske_Kvinnens_Nasjonalråd
- Melby, Kari. «Arbeid og forsørgelse». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 343–370. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Melby, Kari. «Kjønn i første halvdel av det 20. århundret». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, av Ida Blom, Sølvi Sogner, Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 324–332. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2010.
- Melby, Kari. «Kjønn som politikk». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 417–430. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Melby, Kari. «Kvinnens sosialpolitikk». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 371–390. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Melby, Kari. *Kvinnelighetens Strategier. Norges Husmorforbund 1915-1940 og Norges Lærerinneforbund 1912-1940*. Senter for kvinneforskning, Norges tekniske-naturvitenskapelige universitet, 1997.
- Myhre, Jan Eivind, «Byene vokser», *Norges historie*, Sist oppdatert 02. november 2020. <https://www.norghistorie.no/industrialisering-og-demokrati/1524-byene-vokser.html>
- Nordbye, Eva Udnes. *Mork 85 år fra velrenommert husmorskole til videregående skole 1919-2004*. Eidsvoll: Mork videregående skole, 2004.
- Riste, Olav. *The neutral ally. Norway's relations with belligerent powers in the first world war*. Oslo: Universitetsforlaget, 1965.
- Roll-Hansen, Hege. «Befolkningen». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 437–449. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Roll-Hansen, Hege. «Categories negotiated: Gender struggle over the Norwegian census». I *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*, redigert av Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen, 235–252. Oslo: Unipub Forlag, 2005.

- Roll-Hansen, Hege. «Kunnskapssamfunnet». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 479–490. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Roll-Hansen, Hege. «Økonomi, arbeid og forsørgelse». I *Med kjønnsperspektivet på norsk historie*, 3. utgave av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 449–465. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Seip, Anne-Lise og Ibsen, Hilde. «Mørsøkonomi, familieøkonomi og samfunnsøkonomi. Barnestrygden i historisk perspektiv.» *Historisk Tidsskrift*, bind 68, Nr. 4 (1989): 412–433. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digittidsskrift_2015071382260_001
- Seip, Anne-Lise. *Veiene til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920–75*. Oslo: Gyldendal, 1994.
- Sejersted, Francis. *Demokratisk kapitalisme*. Oslo: Pax Forlag, 2002.
- Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax, 2013.
- Stage, Sarah. «More than glorified housekeeping». I *Rethinking Home Economics. Women and the History of a Profession*, redigert av Sarah Stage og Virginia B. Vincenti, 15–33. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Stugu, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905. Vegen mot velstandslandet*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012.
- Telhaug, Alfred Oftedal. *Vår nye videregående skole. Oversikt over og kommentarer til reformarbeidet*. Oslo: Lærerstudentens Forlag, 1975.
- Tenfjord, Jo. *I arbeid for Norges hjem. Statens lærerskole i husstell, Stabekk, 1909–1959: Trekk fra husstellsopplæringens utvikling i Norge*. Oslo: Landbruksdepartementet, 1959.
- Thuen, Harald. *Den norske skolen. Utdanningssystemets historie*. Abstrakt forlag, 2017.
- Ustvedt, Yngvar, 1961–1972 *Politisk engasjement og utdanningsekspløsjon*, bind 5 av *Det skjedde i Norge*. Stabekk: Den norske bokklubben, 1990.
- Vangsnæs, Kari. *Er pikenes utdanning og yrkesvalg i utakt med samfunnsutviklingen?* Oslo: Likelønnsrådet, 1970. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011102508174

Vangsnes, Kari. Hvilke planer for fremtiden? Yrke, utdanning, ekteskap. Oslo: Likelønnsrådet, 1969. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2015050408151

Yrkesopplæringsrådet. *Det Norske yrkesskolestellet for håndverk og industri. Med tillegg om husflidsskoler for kvinner, husflidsskoler for menn, skoler i husarbeid og handelsskoler.* Oslo: Yrkesopplæringsrådet, 1949.

Øvrebø, Else Marie og Engeset, Dagrun. *Fagdidaktikk i mat og helse.* 2.utg. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.